

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

Η ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΗΣ

57
χρόνια
ΙΣΤΟΡΙΑ
(1968-2025)

**80 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΗΕ**

**Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ**

**Η ΔΙΠΛΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ
25ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1934**

**Η ΑΘΗΝΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΚΑΡΛ ΦΟΝ ΚΛΑΟΥΖΕΒΙΤΣ**

**ΤΑ ΚΟΜΙΚΣ ΣΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ
Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΟΛΟΦΟΝΟΥ
ΣΧΟΛΕΣ ΓΙΑ ΣΥΖΥΓΟΥΣ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΡΑΪΧ
ΙΑΝΝΗΣ ΞΕΝΑΚΗΣ, Ο ΣΥΝΘΕΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΗΤΗΣ**

ΝΗΣΤΕΙΑ ΟΛΟ ΓΕΥΣΗ!

ΠΙΤΕΣ • ΣΑΝΤΟΥΙΤΣ
Σαλάτες • Γλυκίσματα

Η γκάμα είναι ενδεικτική και ποικίλλει ανά κατάστημα.

my
DELIVERY

E-ORDER
www.gregorys.gr

f gregorys.gr
g gregorysgr
i gregorysgr

Download app!

Γρηγόρης

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Οι ΡΩΜΙΟΙ ήταν διασκορπισμένοι σε όλη την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατέχοντας σημαντικό πληθυσμιακό ποσοστό ανάμεσα σε διάφορες εθνότητες. Ασχολούνταν με επαγγέλματα τα οποία δεν ασκούσαν οι μουσουλμάνοι, κυρίως το εμπόριο, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην οθωμανική οικονομία. Το 1914 στη Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα με επίσημα οθωμανικά στοιχεία, σε σύνολο 909.978 κατοίκων, οι μουσουλμάνοι ήταν 560.434 και οι Ρωμιοί 205.375. Η ρωμαϊκή κοινότητα ήταν η δεύτερη σημαντικότερη ομάδα της πόλης, αποτελώντας σχεδόν το 30% του πληθυσμού.

Σχεδόν κανείς στην Ευρώπη δεν γνωρίζει ότι κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου οι Τούρκοι προέβησαν στη γενοκτονία όχι μόνο των Αρμενίων, αλλά και των Ελλήνων. Επίσης άγνωστο παραμένει το γεγονός ότι μετά το τέλος του πολέμου, το 1919, έλαβε χώρα η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Οι εκτοπισμοί και οι διωγμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας ξεκίνησαν αμέσως μετά την άνοδο των Νεότουρκων στην εξουσία. Η Επιτροπή Ένωσης και Προόδου οραματιζόταν μια νέα Τουρκία, με θρησκευτική και εθνοτική ομοιογένεια. Το πρώτο κύμα των διωγμών περιλάμβανε τους Έλληνες που διαβιούσαν στην ανατολική Θράκη και στο δυτικό τμήμα των παραλίων της Μικράς Ασίας. Έλαβε τέλος το 1914, με πρωτοβουλία της Γερμανίας, η οποία ήθελε να αποφύγει την είσοδο της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο ως συμμάχου της Αντάντ.

Οι διωγμοί και τα δεινά που υπέστησαν οι Έλληνες εντός της οθωμανικής επικράτειας σχεδόν απουσιάζουν από την ιστορική συνείδηση των σημερινών πολιτών της δυτικής Ευρώπης. Στα περισσότερα ιστορικά βιβλία δεν γίνεται καμία αναφορά σε αυτά τα γεγονότα. Ακόμη και στις επιστημονικές μελέτες των Τούρκων ιστορικών υπάρχει

ένα κενό ανάμεσα στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και στη διακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Κεμάλ, το 1923. Στην τουρκική ιστοριογραφία η συγκεκριμένη περίοδος αναφέρεται ως Πόλεμος Ανεξαρτησίας, ενώ στην ελληνική ως Μικρασιατική Καταστροφή. Ο διωγμός των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία σήμανε το τέλος τόσο της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή, η οποία είχε διαρκέσει περίπου 3.000 χρόνια, όσο και της Μεγάλης Ιδέας. Αυτό εγείρει αυτομάτως ένα βασικό ερώτημα αναφορικά με το ποιος ήταν ο υπαίτιος για τη μεγαλύτερη καταστροφή στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Το 1923, αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, οι Ρωμιοί της Κωνσταντινούπολης άρχισαν να γίνονται αντικείμενο καταπιεστικών μέτρων. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι διώξεις άρχισαν να οξύνονται. Η αρχή του τέλους για τον ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης σηματοδοτήθηκε από την κρίση του Δεκεμβρίου του 1963, οπότε η Τουρκία, θέλοντας να εξαναγκάσει την Ελλάδα να προβεί σε υποχωρήσεις σε σχέση με το Κυπριακό, σκλήρυνε τη στάση της και τον Μάρτιο του 1964 κατήγγειλε τη Σύμβαση Εγκατάστασης, Εμπορίου και Ναυτιλίας που είχε υπογραφεί το 1930 μεταξύ των δύο χωρών. Αμέσως άρχισαν οι απελάσεις Ελλήνων υπηκόων, με την Τουρκία να δεσμεύει την περιουσία τους. Εκτιμάται ότι ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων που εγκατέλειψαν την Τουρκία συνεπεία των απελάσεων κυμάνθηκε μεταξύ 40.000-48.000 ατόμων. Υπήρξε η μεγαλύτερη αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης.

Διονύσιος Ν. Μουσμώτης
Εκδότης - Διευθυντής

ΤΕΥΧΟΣ # 682 / ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2025

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Αρχείο περιοδικού
Ιστορία Εικονογραφημένη

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμότης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΕΣ: Νίκος Νικολούδης, Σπυρίδων Πλουμίδης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Άννα Χουλιάρη
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ:

Γιάννης Ράγκος, Βαγγέλης Κούμπουλης
ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, Εισαγγελέας Εφετών, δ.ν.
Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρος
Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Νίκος Καραπιδάκης, Ομότιμος Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας
του Ιονίου Πανεπιστημίου·

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους
Κωνσταντίνα Μπότσιου, Καθηγήτρια Πολιτικής Ιστορίας και
Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς·

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου·

Σπυρίδων Πλουμίδης, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών·

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας
Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών·

Ανδρέας Στεργίου, Καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας
και Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας·

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Αναστασία Παπασταθοπούλου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Κωνσταντίνα Κάρδαρη | conkardari@typografio.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ WEBSITE:

Ιωάννης Καραγιάννης | ikaragiannis@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ: Τατιάνα Μοσκοπούλου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Κώστας Καράμπελας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Βιβλιοπωλείο Πολιτεία, Ασκληπιού 1-3,
10679 Αθήνα (+30) 210 36 00 235

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ:
Reuters Photo

Το παρόν έργο προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή με φωτοτυπικές ή ηλεκτρονικές ή όποιες άλλες μεθόδους, η αναμετάδοση σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη. ΑΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΥΘΥΝΗΣ: Η *Ιστορία Εικονογραφημένη* καταβάλλει κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλίσει ότι τα άρθρα που δημοσιεύονται είναι ορθά και πλήρη. Όμως, δεν φέρει καμία ευθύνη για ενδεχόμενο λάθος ή παράλειψη πληροφοριών, σχετικά με την ακρίβεια και αξιοπιστία των παραπάνω άρθρων. Το περιεχόμενο και οι απόψεις των άρθρων εμπίπτουν στην αποκλειστική ευθύνη των συντακτών τους. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CC BY δηλώνεται ότι η φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons, αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/about/licenses/

- 1 Σημείωμα της σύνταξης
ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

- 6 Η Αθήνα την εποχή του
Λυκούργου
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΝΑΣΤΟΥ

- 21 Τομή στην ιστορία των
χωριών της Κύπρου
ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

- 33 Η ίδρυση του Οργανισμού
Ηνωμένων Εθνών
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

- 48 Η ευρωπαϊκή πολιτική κατά
τον Μεσοπόλεμο
ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΤΣΑΣ-ΦΡΑΓΚΙΣΚΗΣ
ΜΑΡΓΑΡΗ

- 56 Η εξόντωση του Ελληνισμού
της Κωνσταντινούπολης
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Β. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗ

- 66 Καρλ φον Κλάουζεβιτς
ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

- 82 Τα κόμικς στον Β΄ Παγκόσμιο
Πόλεμο
ΤΟΥ ΠΙΤΕΡ ΖΑΜΠΛΟΚΙ

- 92 Η εξομολόγηση ενός
οικονομικού δολοφόνου
ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

- 100 Η διπλή επέτειος
της 25ης Μαρτίου 1934
ΤΟΥ ΜΙΛΤΙΑΔΗ Β. ΠΑΡΛΑΝΤΖΑ

- 112 Σχολές για μελλοντικές
συζύγους στο Τρίτο Ράιχ
ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ Ν. ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ & ΙΣΤΟΡΙΑ

- 120 Επικαιρότητα και Ιστορία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟ

- 122 Βιβλία και Ιστορία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

- 126 Πρόσωπα και Ιστορία
Ιάννης Ξενάκης
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ
-

681 / ΜΑΡΤΙΟΣ 2025

680 / ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2025

679 / ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2025

678 / ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024

677 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2024

676 / ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2024

Ανακαλύψτε τη δύναμη που κρύβει η γνώση της Ιστορίας

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

▮ **ΕΚΠΤΩΣΗ 26,5%** ΕΝΤΥΠΗ

▮ **ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

▮ **ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ**

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ & ΔΩΡΟ* ΨΗΦΙΑΚΗ

ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ

ΕΛΛΑΔΑ 60 € 30

ΚΥΠΡΟΣ 110 € 55

ΕΥΡΩΠΗ 120 € 60

ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ 130 € 65

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΤΗΣΙΑ 40€

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται ο ΦΠΑ
και τα ταχυδρομικά έξοδα

ΙΣΧΥΕΙ

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΚΠΤΩΣΗ 10%

* Δωρεάν ψηφιακή εγγραφή για
κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

E-MAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502, 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

**Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα**

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ

από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075

Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Η ΑΘΗΝΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ

Του ΒΑΣΙΛΗ ΝΑΣΤΟΥ

Ο Λυκούργος ηγήθηκε του κράτους των Αθηνών μετά τη μάχη της Χαιρώνειας και για κάτι παραπάνω από μια δεκαετία, μέχρι τον θάνατό του, το 324 π.Χ.. Διακεκριμένος ρήτορας, καταγόμενος από την οικογένεια των Ετεοβουταδών, ο Λυκούργος ήταν στέλεχος της αντιμακεδονικής αθηναϊκής πτέρυγας, με διαλλακτική, ωστόσο, και προορατική πολιτική. Συνετός και γνωστός για την τιμιότητά του, έτυχε της αποδοχής των Αθηναίων και ήταν αυτός που διαμόρφωσε την οικονομική τους πολιτική, ενώ η συμβολή του στην πολιτισμική ζωή των Αθηνών, στις υποδομές και τον κτηριακό ιστό της πόλης ήταν μνημειώδης, έτσι που να μιλάμε ουσιαστικά για μια δεύτερη χρυσή περίοδο της Αθήνας.

Απεικόνιση του Λυκούργου σε χαρακτηριστικό των αρχών του 19ου αιώνα. ΔΕΞΙΑ: Προτομή του Δημοσθένη. Ρωμαϊκό αντίγραφο από χάλκινο άγαλμα του Πολύευκτου που βρέθηκε στην Ιταλία (Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου).

Η ΑΘΗΝΑ του 4ου αι. π.Χ.¹ παραμένει για την πλειονότητα των αμύητων ένα μυστήριο. Είναι εδραιωμένη κοινή πεποίθηση ότι το αθηναϊκό μεγαλείο τελειώνει με την ήττα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και την εγκαθίδρυση του καθεστώτος των Τριάκοντα το 404, μια πεποίθηση εσφαλμένη. Η Αθήνα, παρότι συντριπτικά – στρατιωτικά, πολιτικά και ηθικά– συντρυμμένη, ανέκαμψε ταχύτερα από τη Σπάρτη. Αυτό το όφειλε στο πολιτικό και οικονομικό της αποθεματικό, μια παρακαταθήκη που την είχε καταστήσει υπερδύναμη. Σίγουρα δεν ανέκτησε ποτέ το μεγαλείο του 5ου αι., ωστόσο διατηρήθηκε ως υπερδύναμη στον ελλαδικό χώρο τουλάχιστον μέχρι τον Λαμιακό Πόλεμο (323-322).

Το 377 συστήθηκε η Β΄ Αθηναϊκή Συμμαχία, ως διάδοχη αυτής της Δήλου. Αυτή είχε στο απόγειό της περίπου 60 συμμαχούς. Οι πρακτικές εκμετάλλευσης των Αθηναίων οδήγησαν σε εξέγερση το 357, που τελείωσε με νίκη των εξεγερμένων πόλεων. Η συμμαχία απέμεινε σκιά του εαυτού της, αλλά, χάρη στις ενέργειες πολιτικών όπως ο Εύβουλος και ο Λυκούργος, οι Αθηναίοι αποκατέστησαν την οικονομία τους και ξαναέγιναν κυρίαρχη πόλη μετά τα μέσα του 4ου αιώνα.

Ο Εύβουλος ήταν μια πολιτική προσωπικότητα που με δημοσιονομικές και οικονομικές παρεμβάσεις και μεταρρυθμίσεις κατάφερε να αυξήσει τα έσοδα του κράτους από 137 τάλαντα μετά το τέλος του Συμμαχικού Πολέμου σε 355 με 400 τάλαντα. Πιθανόν να δημιούργησε και το θεωρικό ταμείο, όπου συγκεντρώνονταν τα οικονομικά πλεονάσματα της πόλης. Εμπόδιο στην πολιτική του ήταν ο Δημοσθένης. Ο Εύβουλος δεν κατάφερε να αποτρέψει τους Αθηναίους από τη μάχη της Χαιρώνειας (338) και την

ιστορική τους συντριβή. Τα ίχνη του στη συνέχεια χάθηκαν.

Μετά τη Χαιρώνεια ο Φίλιππος Β΄ επέμεινε να διαλύσουν τη ναυτική συμμαχία, στερώντας στους Αθηναίους τα έσοδα από τους συμμάχους τους. Τότε αναδείχθηκε ως κυρίαρχη πολιτική φυσιογνωμία ο Λυκούργος, ο οποίος κυριάρχησε για μία δεκαετία, καθιστώντας αυτή την περίοδο γνωστή ως «εποχή του Λυκούργου» στην Αθήνα.

Ποιος ήταν ο Λυκούργος

Ο Λυκούργος (390-324), Αθηναίος πολιτικός και ρήτορας, συμπεριλαμβάνεται στον Κανόνα των δέκα Αττικών Ρητόρων. Καταγόταν από τη διακεκριμένη αθηναϊκή οικογένεια των Ετεοβουταδών και ήταν γιος του Λυκόφρονος. Ο παππούς του, Λυκούργος και αυτός, είχε γίνει αντικείμενο σατιρικής κριτικής από τον Αριστοφάνη και δολοφονήθηκε την περίοδο των Τριάκοντα. Ο Λυκούργος μελέτησε φιλοσοφία στην πλατωνική Ακαδημία και μετέπειτα έγινε μαθητής του Ισοκράτη. Εισήλθε στην πολιτική ζωή σε σχετικά μικρή ηλικία.

Δεν γνωρίζουμε πολλά για την πολιτική του πορεία μέχρι το 340, όταν μαζί με τον Δημοσθένη αναζήτησαν υποστήριξη κυρίως από πελοποννησιακές πόλεις για να αποτινάξουν τη μακεδονική κυριαρχία. Ήταν ενεργό μέλος της αντιμακεδονικής πτέρυγας των Αθηναίων, μαζί με τον Δημοσθένη και τον Υπερείδη. Η δραστηριότητα και το ενδιαφέρον του για την ασφάλεια και το κύρος της Αθήνας ώθησαν τους συμπολίτες του να αρνηθούν το 335 την παράδοσή του στους Μακεδόνες έπειτα από αίτημα του Αλέξανδρου για παράδοση των ηγετών της αντιμακεδονικής παράταξης.

Ο Λυκούργος διήγε βίο ασκητικό και για τον λόγο αυτό κέρδισε τον χαρακτηρισμό του διώκτη της ανηθικότητας. Οι

Λόφος Αρδηττού, θέα προς το Παναθηναϊκό Στάδιο.

15 διασωθέντες λόγοι του πιστοποιούν τον δυναμισμό του. Πληροφορίες για τη ζωή του αντλούμε από το κείμενο *Ζωές των δέκα ρητόρων*, που ψευδώς αποδόθηκε στην αρχαιότητα στον Πλούταρχο. Η αφήγησή του βασίζεται στο τιμητικό ψήφισμα του 307/306 που προτάθηκε από τον Στρατοκλή από τη Διομεία. Εκεί διαβάζουμε ότι ο Λυκούργος ήταν ο ταμίας των δημοσίων εσόδων της πόλης για 3 περιόδους των 4 ετών και κατά την περίοδο αυτή διαμοίρασε 18.900 τάλαντα, ενώ έλαβε 650 τάλαντα από ιδιώτες, τα οποία διαχειρίστηκε σε έκτακτες συνθήκες.

Ο ρόλος του στα οικονομικά των Αθηνών

Το πιο προφανές για τον Λυκούργο είναι να ξεκινήσει κανείς με την επιρροή του στην οικονομική πολιτική των Αθηνών – ουσιαστικά, τη χάραξή της. Είναι βέ-

βαιο ότι αύξησε τα έσοδα του κράτους, ωστόσο είναι ασαφής η διαχείρισή του. Προτού όμως αναφερθώ στις σχετικές λεπτομέρειες, θεωρώ απαραίτητη μία εισαγωγή στην οικονομική πραγματικότητα των Αθηνών του 4ου αι.

Σε μεγάλο βαθμό η ηγετική θέση που είχε η Αθήνα στη Β΄ Αθηναϊκή Συμμαχία² εξασφάλισε την οικονομική σταθερότητα στην πόλη, βοηθώντας τη να διαχειριστεί την κακή οικονομική κατάσταση του πρώτου μισού του 4ου αι. Η ίδρυση της Β΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας το 377 συνέβαλε στη διαχείριση της πραγματικότητας αυτής και στην αντιστροφή της. Το 373 τη διαχείριση του μερισμού των χρημάτων που προέρχονταν από τον φόρο που πληρωναν οι συμμαχικές πόλεις³ ανέλαβε το στρατιωτικό ταμείο των Αθηνών, όπως επίσης και τα προερχόμενα έσοδα από δικαστικά πρόστιμα, πωλήσεις δημευμένης περιουσίας και λείας πολέμων. Οι

φόροι της Β΄ Συμμαχίας δεν ήταν τόσο μεγάλοι όσο της πρώτης, ωστόσο ήταν σημαντικός ο ρόλος τους στις πολεμικές επιχειρήσεις της Αθήνας, παρότι είναι πιθανό να μην ήταν υπό τον άμεσο έλεγχό της. Σε περιόδους κρίσης μάλιστα υπήρχαν και έκτακτες εισφορές, κάποιες με τη θέληση των συμμάχων.

Άλλες βασικές πηγές εσόδων ήταν οι φόροι των πολιτών, οι εκμισθώσεις ακίνητης περιουσίας, η αγροτική παραγωγή,⁴ τα ορυχεία ασημιού και οι λειτουργίες. Συνέχισε, επίσης, την ειδική εισφορά, κυρίως των μετοίκων, ύψους συνολικά 10 ταλάντων ετησίως. Σε έκτακτες περιστάσεις λειτουργούσε ο θεσμός των *επιδόσεων*, η εθελοντική συνεισφορά πλούσιων κυρίως πολιτών, όπως και κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου, σε περιπτώσεις που τα κρατικά χρήματα δεν επαρκούσαν. Όσοι συνεισέφεραν κατ' αυτό τον τρόπο τιμούνταν από κράτος. Οι εισφορές αυτές έγιναν τακτικότερες από τα μέσα του 4ου αι. και συνεχίστηκαν κατά την ελληνιστική περίοδο.

Οι δαπάνες αφορούσαν κυρίως δημόσια έργα, αμυντικούς εξοπλισμούς και οχυρώσεις, θρησκευτικές γιορτές, αγορά δούλων, κατασκευή και επισκευή πλοίων και μισθούς οπλιτών. Ειδικά για τη διαδικασία των πληρωμών των μισθών οπλιτών και δημοσίων λειτουργών διασώζονται ψηφίσματα σε επιγραφές που φανερώνουν και μεταρρυθμίσεις στη σχετική διαδικασία. Ρυθμίστηκαν, επίσης, τα σχετικά με τις θρησκευτικές τελετές έξοδα, με τη δέσμευση συγκεκριμένων πηγών εσόδων για κάποιες τελετές. Σημαντικός ήταν θεσμικά ο ρόλος των *αποδεκτών*, που ήταν οι διαχειριστές των χρημάτων που κατατίθεντο στα δημόσια ταμεία, όπως και του *θησαυροφύλακα* του στρατιωτικού επενδυτικού ταμείου, ο οποίος εκλεγόταν και δεν κληρωνόταν.

Γενικά, καίριος ήταν ο ρόλος των αξιωματούχων που αναλάμβαναν τη διαχείριση των οικονομικών του κράτους, σημαντικότερος απ' ό,τι στο παρελθόν, και για τον λόγο αυτό πολλά προβλεβλήματα πρόσωπα της αθηναϊκής κοινωνίας είχαν αναλάβει σχετικούς ρόλους, όπως ο Δημοσθένης το 337/336, που διαχειριζόταν το θεωρικό ταμείο ως ένας εκ των δέκα *θεωρικών*.⁵ Για τον λόγο αυτό υπήρχε και σχετικός νόμος που απαγόρευε την ανάληψη τέτοιας φύσης αξιωμάτων για περισσότερα από 4 χρόνια.

Το 330 η διοίκηση πέρασε από τον Εύβουλο στον Δημοσθένη και στους υποστηρικτές του. Διαμορφώθηκε μια νέα διοικητική πραγματικότητα για τα οικονομικά των Αθηνών και δημιουργήθηκε μια επιτροπή διαχείρισης. Στον Λυκούργο και στην Πτέρυγα που εκπροσωπούσε αποδόθηκε το αξίωμα *επί τη διοίκησει*. Ουσιαστικά αποτελούσε τον άτυπο επικεφαλής της οικονομικής διαχείρισης, με εξουσίες που ήταν πλέον σημαντικές.

Παρότι και το αξίωμα του Λυκούργου δεν ήταν ανανεώσιμο για περισσότερα από 4 χρόνια, τον διαδέχτηκαν άνθρωποι από το περιβάλλον του, κάτι που εδραίωσε τη θέση του ως καθοδηγητή των οικονομικών της πόλης από το 338 έως το 326. Ο Λυκούργος διατήρησε το αξίωμα μόνο την πρώτη τετραετία και τις άλλες το διαχειρίστηκαν άνθρωποι του περιβάλλοντός του. Είναι ενδιαφέρον ότι η *Αθηναίων Πολιτεία* του Αριστοτέλη δεν αναφέρεται σε τέτοιο αξίωμα. Μας επιτρέπεται εδώ να πιθανολογήσουμε ότι ήταν άτυπο και γι' αυτό ο Αριστοτέλης δεν το ανέφερε; Αυτό θα έδειχνε και την ισχύ του Λυκούργου στον δημόσιο βίο της Αθήνας. Το 1960 όμως δημοσιεύθηκε ένα τιμητικό ψήφισμα που βρέθηκε σε επιγραφή που –μάλλον– επιβιβαιώνει τον τίτλο, με ερωτηματικό να αποτελεί η επισημότητά του.

Η θεώρηση ότι ο κατέχων το αξίωμα είχε υπερεξουσίες είναι λανθασμένη. Είχε σίγουρα σημαντικές αρμοδιότητες, αλλά ήταν σαφώς υποχρεωμένος να λογοδοτεί για τις ενέργειές του, όπως κάθε αξιωματούχος, και λειτουργούσε εντός του δημοκρατικού πλαισίου. Η πολιτική ισχύς του Λυκούργου απέρρευσε κυρίως από τη φήμη του ως έντιμου διαχειριστή του δημοσίου χρήματος παρά από την κατοχή του ίδιου του αξιώματος.

Από επιγραφή που τιμούσε τον Ξενοκλή από τη Σφήττο, διάδοχο του Λυκούργου, μαθαίνουμε ότι το αξίωμα αφορούσε κυρίως τον μερισμό των χρημάτων από τη Συμμαχία, την κατανομή των επενδύσεων και τη διαχείριση των πλεονασμάτων, είτε για έργα προς υλοποίηση είτε για δωρεές. Ο κάτοχος του αξιώματος μπορούσε να συμμετάσχει στις εργασίες της Βουλής και είχε τη δυνατό-

τητα να κάνει προτάσεις και να μετέχει *ex officio* στις συνεδρίες, έκτακτες και τακτικές, που διαχειρίζονταν τα οικονομικά. Ουσιαστικά, εξασφάλιζε τη διαχείριση των οικονομικών από ένα πρόσωπο, μια ιδέα που ανήκε στον Εύβουλο.

Ο Λυκούργος έγινε το πρόσωπο πάνω στο οποίο συνοψίστηκε η οικονομική πολιτική της Αθήνας. Για την εφαρμογή της πολιτικής του στηρίχθηκε στο σταθερό σύστημα παρασκευής χάλκινων νομισμάτων και εισηγήθηκε ένα πιο σταθερό οικονομικό μοντέλο, βασισμένο στην έκδοση αποταμιευτικού νομίσματος.

Η αύξηση των εσόδων ήταν θεαματική, κάτι που οφείλεται στο ότι τα διαχειρίστηκε σε μια περίοδο επιβεβλημένης και συνεχούς ειρήνης. Το ετήσιο εισόδημα της πόλης αυξήθηκε κατά 1.200, κάτι ιδιαίτερο, ειδικά αν συνυπολογίσει κανείς ότι το 330 ήταν εποχή λιτότητας.

Οδός Νηλέως και Ηρακλειδών στο Θησείο, ναός που μάλλον είναι της Αρτέμιδος Αριστοβούλης. Ανασκαφές από τον Ι. Θρεψιάδη.

Ο Λυκούργος επέβαλε μια νέα μορφή διαχείρισης της οικονομίας, με τις αποφάσεις για το μέγεθος και την κατεύθυνση των δαπανών να λαμβάνονται εκ των προτέρων. Οι επενδύσεις γίνονταν κυρίως στο πλαίσιο της στρατηγικής και πολιτισμικής εξάπλωσης/εδραίωσης. Η ενίσχυση του στρατού και της οχύρωσης ήταν σταθερή μέριμνα, ενώ φρόντισε για την ανασύσταση της αθηναϊκής θαλασσοκρατορίας, καθώς μέχρι το 320 η Αθήνα είχε περισσότερα πλοία από ποτέ. Στο πλαίσιο αυτό, και για να ενθαρρύνει τη σχετική οικονομική δραστηριότητα, εισήγαγε ένα σώμα ναυτικής περιπόλου κατά της πειρατείας και προχώρησε σε ψήφισμα για την ένταξη Κυπρίων και Αιγυπτίων εμπόρων στην αθηναϊκή κοινωνία και την άδεια προς αυτούς να τιμούν τους θεούς τους.

Οι μεταρρυθμίσεις του είχαν και δημοσιονομικό χαρακτήρα. Περιορίσε τα δημόσια αξιώματα, άρα και τις μισθολογικές δαπάνες. Υπάρχουν στοιχεία για ιδιωτικοποιήσεις εταιρικών γαιοκτησιών, κάτι που φανερώνει τη μερική απομάκρυνση από την υποχρεωτική συνεισφορά στο δημόσιο ταμείο και τη μετάβαση προς ένα σύστημα που βασιζόταν στην καλή προαίρεση των ιδιωτών ευεργετών. Εδώ είναι η αφετηρία του θεσμού της ευεργεσίας στην Αθήνα, ο οποίος γιγαντώθηκε κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή περίοδο.

Συνοπτικά, μπορούμε να εξαγάγουμε κάποια συμπεράσματα για τους στόχους του. Πρώτος στόχος ήταν η οικονομική ανάπτυξη, η διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και όχι η σπατάλη τους σε απaráγωγες οδούς. Δεύτερος ήταν η αύξηση των εσόδων και ο σταθερός εφοδιασμός με σιτάρι. Τρίτος η αποκατάσταση της Αθήνας ως υπερδύναμης, έστω όχι στρατιωτικής, όπως στο παρελθόν, αλλά πολιτισμικής και οικονομικής.

Δημόσια έργα και υποδομές

Το έργο που έγινε κατά την περίοδο του Λυκούργου στις δημόσιες υποδομές και στον κτιριακό ιστό των Αθηνών ήταν μνημειώδες, με κάποιους να το συγκρίνουν με αυτό της περιόδου του Περικλή και να κάνουν λόγο για δεύτερη «χρυσή» περίοδο της πόλης. Όσο κι αν ο χαρακτηρισμός και η σύγκριση έχουν το στοιχείο της υπερβολής, ένα ψήγμα αλήθειας με βεβαιότητα υπάρχει, καθώς μετά την απώλεια της πρωτοκαθεδρίας στον ελληνικό χώρο και την υποβάθμισή της από ελλαδική υπερδύναμη η Αθήνα δείχνει να ξαναζωντανεύει. Ταυτόχρονα, έτσι δόθηκε δουλειά σε φτωχούς χειρώνακτες, εργάτες και τεχνίτες.

Ο Λυκούργος εισήγαγε τον θεσμό του πλούσιου επιβλέποντα στα δημόσια έργα. Αν τα κρατικά χρήματα δεν επαρκούσαν, τότε κάποιος με οικονομική δυνατότητα χρηματοδοτούσε την αποπεράτωση, με αντάλλαγμα κρατικές τιμές. Το Παναθηναϊκό Στάδιο, αφιερωμένο στην Αθηνά και με τη φιλοδοξία να αποτελέσει νέο σύμβολο μεγαλείου για την Αθήνα, οικοδομήθηκε με τον τρόπο αυτό. Ο Λυκούργος έπεισε τον Δεινία να δωρήσει την έκταση που του ανήκε, ένα άγονο και απότομο φαράγγι νότια του Ιλισού, ανάμεσα στους λόφους Άγρα και Αρδηττού, στη δυτική πλευρά του Αρδηττού. Οι εργασίες είχαν ολοκληρωθεί μέχρι τη γιορτή των Παναθηναίων του 330 χάρη στη γενναιοδωρία του Εύδημου από τις Πλαταιές, ο οποίος δώρισε χιλιάδες ζώα έλξης (μάλλον βόδια) ώστε να ισοπεδωθεί το φαράγγι. Επίσης, συνέβαλε στη μεταφορά της αναγκαίας ποσότητας πέτρας για να διαμορφωθεί ο χώρος του σταδίου, το τείχος που συγκρατούσε τις μάζες του λόφου γύρω από το γήπεδο αλλά και ο διάδρομος των αγώνων και το θέατρο. Για τον λόγο αυτό ο Εύδημος προτάθηκε από τον Λυκούργο για εξαι-

ρετικές τιμές, μεταξύ αυτών και η ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη.

Στο πλαίσιο των έργων εξωραϊσμού αλλά και ενίσχυσης της πολιτισμικής ταυτότητας της πόλης έγινε η ανοικοδόμηση του ναού της Αρτέμιδος Αριστοβούλης, που είχε πρώτος κατασκευάσει ο Θεμιστοκλής μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, δυτικά της Αγοράς, στον δήμο της Μελίτης. Ανακατασκευάστηκε και το κτίριο της Ηλιαίας στο ΝΔ τμήμα της Αγοράς, το Τετράγωνο Περιστύλιο στη ΒΑ πλευρά της Αγοράς μεγάλωσε και αναδιοργανώθηκε, ενώ εκεί στεγάστηκε και ο βωμός του Λεωκορείου. Ο βωμός τους ήταν επισκέψιμος από τους εφήβους στην αρχή της θητείας τους.⁶ Η Βουλή

των Πεντακοσίων μετέφερε τις εργασίες της στο θέατρο του Διονύσου, στη ΝΑ κλιτύ της Ακρόπολης. Το κτίριο αυτό μεγάλωσε και το αμφιθέατρο από ξύλινο έγινε πέτρινο. Εδώ επίσης οι έφηβοι, μετά το τέλος του πρώτου έτους της θητείας τους, εξετάζονταν και λάμβαναν τα ιερά όπλα.

Μεγαλεπήβολο ήταν και το σχέδιο που αφορούσε την Πνύκα, αλλά δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Στόχευε σε πλήρη αναδιοργάνωση-διαπλάτυση του χώρου. Θα χτιζονταν στοές για την προσέλευση και την αποχώρηση των συμμετεχόντων στην Εκκλησία του Δήμου, το αμφιθέατρο θα διευρυνόταν, ενώ προβλέπονταν και χώροι για φαγητό, ποτό και ανάπαυλα.

Μεταξύ των σχεδίων του Λυκούργου ήταν η πλήρης αναδιοργάνωση και διαπλάτυση του χώρου της Πνύκας, η οποία δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Θα χτιζονταν στοές για την προσέλευση και αποχώρηση των συμμετεχόντων στην Εκκλησία του Δήμου, το αμφιθέατρο θα διευρυνόταν, ενώ προβλέπονταν και χώροι για φαγητό, ποτό και ανάπαυλα.

Το Λύκειον (παραπλεύρως του Βυζαντινού Μουσείου, μεταξύ Ρηγίλλης και Βασιλίσσης Σοφίας) επίσης διαμορφώθηκε τότε. Εκεί προϋπήρχαν υποδομές άσκησης, αλλά αναβαθμίστηκαν η σχολή πάλης και το Γυμνάσιο. Τα έργα αυτά, σε συνδυασμό με το όμορφο τοπίο και τη βλάστηση, έκαναν το μέρος ιδιαίτερα θελκτικό, ένα όμορφο πάρκο. Ο Αριστοτέλης, μάλλον με ενθάρρυνση του Λυκούργου, άνοιξε τη σχολή του εκεί.

Μέριμνα υπήρξε και για την οχύρωση. Η ανοικοδόμηση των τειχών είχε ξεκινήσει ήδη από το 338/337, με πρωτοβουλία του Δημοσθένη, και συνεχίστηκε και από τον Λυκούργο. Προβλέπονταν 10 τομείς οχύρωσης, ο καθένας υπό την ευθύνη

μίας φυλής, με εκλεγμένο επιβλέποντα με μισθό 10 ταλάντων. Τότε οχυρώθηκε με τείχος και η περιφέρεια Πάρνηθας-Αιγάλεω.

Την εποχή αυτή ολοκληρώθηκε και ο ναός του Απόλλωνα Πατρώου στην Αγορά. Τον συνόδευε μάλιστα και ένας χρησμός από το μαντείο των Δελφών: ο βωμός του θα έπρεπε να καλυφθεί με χρυσό, κάτι που υποσχέθηκε να πράξει ο Νεοπτόλεμος από τη Μελίτη.

Η συμβολή του Λυκούργου στη δημοκρατία, στους θεσμούς και στον πολιτισμό

Η εποχή του Λυκούργου ήταν μια εποχή έμπρακτης ακμής της δημοκρατίας σε

Το Λύκειον Αριστοτέλους (παραπλεύρως του Βυζαντινού Μουσείου, μεταξύ Ρηγίλλης και Βασιλίσσης Σοφίας). Ο Αριστοτέλης, μάλλον με ενθάρρυνση του Λυκούργου, άνοιξε τη σχολή του εκεί.

κάθε πτυχή της, θεσμική αλλά και πρακτική σε επίπεδο καθημερινότητας, ενώ σημαντική ήταν και η πολιτιστική άνθηση που συντελέστηκε. Ο Λυκούργος διαχειρίστηκε με επιτυχία έναν γρίφο: πώς θα αναβίωνε το δημόσιο αίσθημα και ο πατριωτισμός των Αθηναίων, πώς θα αναθερμαινόταν η επιθυμία για συμμετοχή στα κοινά, χωρίς εξάρσεις ριζοσπαστισμού.

Οι νόμοι που αφορούσαν τα δημόσια οικονομικά καθαρογράφηκαν, ενώ πρόθεσή του ήταν η διασφάλιση των προϋποθέσεων που έθετε η Βουλή, κατόπιν επικύρωσης από την Εκκλησία του Δήμου, ώστε να αποτραπεί η όποια πρόθεση αυθαιρεσίας και ιδιοποίησης όσων αποτελούσαν δημόσια αγαθά. Από τους 9 νόμους του 4ου αιώνα που διασώζονται (οι 4 είναι της περιόδου 338-322), οι 3 αφορούσαν λεπτομέρειες σχετικά με τα δημόσια οικονομικά. Για τον νόμο σχετικά με τις προσφορές των ιδιωτών (έτος 330, επιγραφή IG II2 333) γνωρίζουμε ότι προτάθηκε από τον ίδιο τον Λυκούργο, ο οποίος αμφισβήτησε ότι η πόλη όφειλε ευγνωμοσύνη σε όλους όσους επιτελούσαν εορταστικές λειτουργίες, υποστηρίζοντας ότι οι πολυτελείς δαπάνες κάποιες φορές έχουν ιδιοτελή κίνητρα και έπρεπε να εξεταστεί αν τους άρμοζε η απόδοση κάποιας τιμής. Ο νόμος αυτός είχε ρυθμιστικό και όχι περιοριστικό χαρακτήρα, καθώς προέβλεπε την απόδοση τιμών σε όσους έπρατταν υπέρ της πόλης και του πολιτεύματος. Οι τιμές αυτές εκκίνησαν από όσους έδωσαν τη ζωή τους στη Χαιρώνεια, οι στάχτες των οποίων εναποτέθηκαν στον Κεραμεικό.

Για τη διασφάλιση της ευνομίας, δεν δίσταζε να αναλαμβάνει δράση και κατά γηραιότερων που ήταν ένοχοι για μη πατριωτική συμπεριφορά (γνωστοί είναι οι λόγοι Κατά Λεωκράτους, Αυτολύκου Αρεοπαγίτη και Λυσικλέους). Στο ίδιο

πλαίσιο ήταν και η επιδίωξη για πολλαπλασιασμό των Αρχών και των αναγκαίων συνεργασιών για την εύρυθμη λειτουργία της πόλης των Αθηνών. Σκοπός ήταν η μείωση της διαφθοράς του ενός και της υπερσυγκέντρωσης των εξουσιών σε ένα άτομο. Αυτός ο φόβος μάλλον ενδημούσε στην Αθήνα από την εποχή των Τριάκοντα (404-403).

Ο θεσμός της εφηβείας είναι ένα ακόμη σπουδαίο θεσμικό έργο της περιόδου. Είναι πιθανόν να προϋπήρχε, ωστόσο επί της περιόδου αυτής αναβαθμίστηκε, παίρνοντας οριστική και σαφή μορφή.

Έργο επέδειξε ο Λυκούργος και στον θρησκευτικό τομέα. Στην Αθήνα σημαντικότερη θεότητα ανακηρύχθηκε η Αθηνά Πολιάς, οι ιέρειες της οποίας ανήκαν στην οικογένεια των Ετεοβουτάδων, όπως και ο ιερέας του Ποσειδώνα Ερεχθέα, αξίωμα που είχε αναλάβει και ο ίδιος ο Λυκούργος. Καθιερώθηκε και η λατρεία της Δημοκρατίας ως θεότητας. Η συγκεκριμένη είχε εισαχθεί από το 403 και προβλεπόταν ο ετήσιος εορτασμός της τη 12η ημέρα του Βοηδρομιώνος (Αύγουστος-Σεπτέμβριος) για την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Από το 333/332 η Βουλή αφιέρωσε μια λατρευτική εικόνα της Δημοκρατίας στην Αγορά. Η θεοποίησή της αποσκοπούσε στην ιεροποίηση του πολιτικού ιδανικού της δημοκρατίας.

Κατά την ίδια περίοδο έγινε και η αποκατάσταση του χρυσού αγάλματος της Νίκης και στα νότια της Βασιλικής Στοάς διαμορφώθηκαν το μικρό ιερό και ο βωμός του Διός Φρατρίου και της Αθηνάς Φρατρίας. Επίσης, δόθηκε έμφαση στη λατρεία του Απόλλωνα, με το επώνυμο Πατρώος, σε άλλη μία προσπάθεια σύνδεσης της πόλης με το μαντείο των Δελφών. Ο Λυκούργος εκμεταλλεύτηκε τον μύθο κατά τον οποίο ο Απόλλων είχε απαγάγει την Ιώ και την είχε μεταφέρει

Τείχος Δέμα, Άνω Λιόσια, μέρος της οχύρωσης Πάρνηθας-Αιγάλεω.

σε μια σπηλιά στη βορειοδυτική κλιτύ της Ακρόπολης. Θεσμοθέτησε επίσης νομικό πλαίσιο σχετικά με την οικονομική διαχείριση των θρησκευτικών τελετών και εορτών, τον τρόπο τέλεσής τους και τον έλεγχο της διαχείρισης των δημόσιων ταμείων που αναλάμβαναν τη χρηματοδότησή τους.

Ο Λυκούργος προσπάθησε έντονα να διασφαλίσει τη θεατρική κληρονομιά των Αθηνών. Παρήγγειλε μια επίσημη έκδοση των τραγωδιών του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη, οι οποίες αρχειοθετήθηκαν στο Μητρώον και ήταν προσβάσιμες προς μελέτη. Όσοι επιθυμούσαν να διδάξουν τα έργα αυτά υποχρεούνταν να το κάνουν βάσει των «στερεότυπων», θα λέγαμε σήμερα, εκδόσεων. Λέγεται πως τα αρχεία των έργων αυτών χάθηκαν όταν ο Πτολεμαίος Β΄ τα δανείστηκε και δεν τα επέστρεψε ποτέ, ίσως στο πλαίσιο της ανάδειξης της ελ-

ληνικότητας του αιγυπτιακού βασιλείου. Επίσης, την ίδια εποχή τοποθετήθηκαν ορειχάλκινα αγάλματα των τριών τραγικών στο θέατρο του Διονύσου. Σχετικά με την κωμωδία, την εποχή εκείνη οι ηθοποιοί αυξήθηκαν και καθιερώθηκε η διδασκαλία της στη γιορτή του Ποσειδώνα στον Πειραιά.

Σπουδαίο έργο επέδειξε ο Λυκούργος και στον θεσμό της *Εφηβείας*, μια μορφή στρατιωτικής εκπαίδευσης για νέους 18-20 ετών, η οποία τότε δημιουργήθηκε ή μεταρρυθμίστηκε. Οι Αθηναίοι έφηβοι διαπαιδαγωγούνταν ως στρατιώτες και ως πολίτες. Η προσέγγιση της εκπαίδευσης ήταν καινοτόμα και οι στόχοι πολλοί. Οι έφηβοι όφειλαν να είναι σκληροί στη μάχη και πειθαρχημένοι στις εντολές των αρχηγών, ενώ μέσα από ένα εντατικό πρόγραμμα υιοθετούσαν τις αξίες του αθηναϊκού πολιτεύματος. Το αθηναϊκό παρελθόν τους αναδεικνυόταν μέσα από

θρησκευτικές εορτές αλλά και την ίδια την τελετή της ορκωμοσίας. Υπήρξε επίσης ο θεσμός των εφηβικών φυλών, ως αντικατοπτρισμός των 10 φυλών. Οι ταξίαρχοι των εφήβων, 10 και αυτοί, έγιναν αιρετό αξίωμα, όπως και οι λοχαγοί.

Κατά τον πρώτο χρόνο οι έφηβοι θήτευαν στον Πειραιά και τον δεύτερο σε συνοριακά οχυρά αλλά και στο Θησείον, στο νοτιοδυτικό τμήμα της Αγοράς, όπου ήταν το κέντρο της εφηβικής εκγύμνασης, εκεί όπου αργότερα διαμορφώθηκε το Γυμνάσιον του Πτολεμαίου. Ο Λυκούργος φρόντισε ώστε να διατίθενται 40 τάλαντα τον χρόνο για τον θεσμό, τα οποία αφορούσαν τις πληρωμές των αρχηγών, των εκπαιδευτών, των αξιωματούχων, τη σίτιση, τον εξοπλισμό και ό,τι άλλο αναγκαίο προέκυπτε. Ακόμη και ξένοι συμμετείχαν στον θεσμό, επί πλη-

ρωμή αυτοί, παρέχοντας έσοδα στην πόλη.

Το έργο του Λυκούργου στην Ελευσίνα και στον Πειραιά

Το έργο του Λυκούργου δεν ήταν εμφανές μόνο στο άστυ, και συγκεκριμένα στο κέντρο της Αθήνας, αλλά και στα παράλια, ιδίως στην Ελευσίνα, και στα μεσόγαια. Εδώ ωστόσο, για λόγους συνοχής και συντομίας, θα αναφερθώ κυρίως σε ό,τι αφορά τον Πειραιά και την Ελευσίνα.

Ιδίως για την Ελευσίνα, ο Λυκούργος στόχευσε στη εδραίωση της σύνδεσής της με την Αθήνα. Συμβολικά, προχώρησε στην κοπή αθηναϊκών νομισμάτων με απεικόνιση μύθων προερχόμενων από την Ελευσίνα, την ίδια εποχή που καθιέρωσε τη ρευστότητα στη βάση του χάλκινου νομίσματος. Θεσμοθέτησε το Δερ-

Το Αμφιαράειο (6 χιλιόμετρα περίπου νοτιοανατολικά του Ωρωπού) ήταν ιερός χώρος και μαντείο αφιερωμένο στον μυθικό ήρωα, μάντη και θεραπευτή Αμφιάραο.

Χαρτογράφηση του τείχους Πάρνηθας-Αιγάλεω με χρήση του Google Maps.

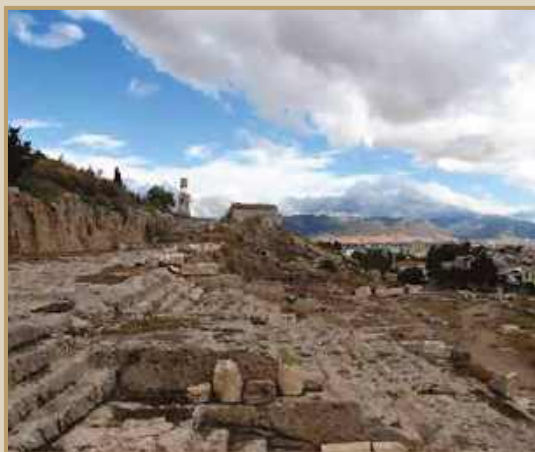
ματικών, με το οποίο αναβίωσε την αρχαία πρακτική να στέλνονται τα πρώτα φρούτα της σοδειάς ως αφιέρωμα στις θεές (Δήμητρα και Περσεφόνη), με την προσθήκη των ιππικών αγώνων, κατά τους Ελευσίνιους Αγώνες.

Στήριξε επίσης οικοδομικά έργα στην Ελευσίνα, κυρίως όσον αφορούσε τα Μυστήρια. Το ιερό της Δήμητρας και της Περσεφόνης καλλωπίστηκε, ενώ οικοδομήθηκε το Πλουτώνιον, δεξιά από την είσοδο του τελεστηρίου, μάλλον το 329/328. Επίσης, τα τείχη ανοικοδομήθηκαν για την καλύτερη άμυνα της πόλης. Στο ίδιο πλαίσιο, αυτό της ευθείας σύνδεσης του κέντρου των Αθηνών με την Ελευσίνα, ανακαίνισε το Ελευσίνιον, στην ανωφέρεια της Οδού Παναθηναίων προς την Ακρόπολη. Η επιρροή της πολιτικής του ήταν σαφής και μετά θάνατον, καθώς, ακολουθώντας την, ο φίλος του Ξενοκλής έχτισε στην Ελευσίνα μία γέφυρα το 321/320.

Στον Πειραιά ο Λυκούργος εκμεταλλεύτηκε το τέλειο λιμάνι, τις εγκαταστά-

σεις ελλιμενισμού και τα κτίρια για εμπόριο από την προηγούμενη εποχή. Έτσι έδωσε ώθηση στο εμπόριο με βάση τον Πειραιά, προχωρώντας σε επενδύσεις στα ναυπηγεία και στον πολεμικό στόλο, κατασκευάζοντας ναύσταθμο και γυμνάσιο. Συνέβαλε κατ' αυτό τον τρόπο σε μια πρωτοφανή άνθηση της περιοχής. Ο αθηναϊκός στόλος έφτασε τις 400 τριήρεις. Είναι γνωστό το ψήφισμα του 333/332, το οποίο επέτρεψε στον Λυκούργο να οικοδομήσει ιερό της Ίσιδος στον Πειραιά, το οποίο, μολοντί πραγματοποιούσε τελετές δημόσιας λατρείας, δεν συγκέντρωνε πιστούς. Η διαχείρισή του ήταν στα χέρια πλούσιων οικογενειών και οι πιστοί ήταν επιφανείς και πλούσιοι Αθηναίοι. Σε μεγάλο βαθμό, το ιερό αυτό εξυπηρέτησε εμπορικούς σκοπούς, αποδεικνύοντας ότι οι Αθηναίοι ήταν ανοικτοί σε θρησκευτικά έθιμα λαών άλλων περιοχών, ιδιαίτερα των Αιγυπτίων και των Κυπρίων, με τους οποίους διατηρούσαν στενές εμπορικές σχέσεις.

Το 324/323 ο Λυκούργος προχώρησε

Μητρώον, Αρχαία Αγορά, ΒΔ πλευρά. Το Μητρώον ήταν ο ναός της μητέρας των θεών, Ρέας. Στο κτίριο αυτό συνήθιζαν να φυλάνε τα αρχεία της πόλης, το οποίο έδωσε τη την ονομασία στον χώρο. ΔΕΞΙΑ: Το Τελεστήριο στην Ελευσίνα. Πρόκειται για το σημαντικότερο κτίριο του Ιερού, καθώς αποτελούσε τον χώρο όπου γίνονταν οι λατρευτικές τελετές των Ελευσίνιων Μυστηρίων.

στη μίσθωση του θεάτρου του Πειραιά, πρακτική συνήθη για την εποχή, που φανέρωνε τη μέριμνά του για την αξιοποίηση των δημόσιων χώρων μέσα από ισολογισμένες και ορθολογικές αξιοποιήσεις της δημόσιας περιουσίας. Ο Λυκούργος, όπως προανέφερα, έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μορφωτική αξία του θεάτρου. Με νομοθεσία που αφορούσε τα κατ' αγρούς Διονύσια του Πειραιά πρόσθεσε διαγωνισμό διθυραμβικών χορών στο πρόγραμμα του εορτασμού.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στην αυξανόμενη εκμετάλλευση των μεταλλείων του Λαυρίου αλλά και στην πολιτική που ακολούθησε στον πρόσφατα κατακτημένο Ωρωπό και στο Αμφιαράειο. Τα εδάφη του Ωρωπού μοιράστηκαν στις 10 φυλές, ενώ έγινε προσπάθεια για την ένταξη της λατρείας του Αμφιάραου στο αθηναϊκό εορτολόγιο, με οικονομική επίσης επένδυση προς την κατεύθυνση αυτή. Οι κινήσεις αυτές δείχνουν μια εμφα-

νή τάση εξωστρέφειας και μια προσπάθεια διεύρυνσης της επιρροής –και της αποδοχής– της Αθήνας. Πέρα από την επιδίωξη της εξωστρέφειας όμως, ο Λυκούργος στόχευσε και στην οικονομική αξιοποίηση της Νέας Γης (Ωρωπός), με τον ειδικό νόμο του Αριστόνικου από τον Μαραθώνα, σύμφωνα με τον οποίο τα Μικρά Παναθήναια θα χρηματοδοτούνταν από τα εδάφη αυτά.

Οι σχέσεις με τη Μακεδονία

Η είδηση του θανάτου του Φίλιππου Β' έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από το αθηναϊκό κοινό, το οποίο έλπιζε σε μια συνολική κατάρρευση μέσα από τη διαμάχη Αλέξανδρου και Άτταλου για τη διαδοχή, μια ελπίδα ωστόσο μάταιη. Όπως μάταιη ήταν και η πρόσκαιρη χαρά από την ψευδή είδηση για τον θάνατο του Αλέξανδρου κατά την εκστρατεία στην Ιλλυρία. Γενικότερα, ό,τι αφορούσε τη Μακεδονία προκαλούσε οργή και μίσος στους Αθηναίους.

Το πρόγραμμα του Λυκούργου ήταν

Πλουτώνιο, αρχαιολογικός χώρος Ελευσίνας.

σαφώς αντιμακεδονικό. Κατά βάση ήταν οπαδός της στρατιωτικής δράσης, ωστόσο δεν αποσκοπούσε στην ευθεία αντιπαράθεση με τη Μακεδονία, καθώς, ως ορθολογιστής και μετά την εμπειρία της Χαιρώνειας, θεωρούσε μια τέτοια κίνηση αυτοχειρία. Το αθηναϊκό κράτος, παρά την περίοδο ακμής που διήγε, στρατιωτικά είχε παρακμάσει. Η πολιτική αυτή επιλογή του Λυκούργου υπέρ της ειρήνης έγινε φανερή το 331, όταν ο βασιλιάς της Σπάρτης Άγης Γ΄ (338-330) κάλεσε τους άλλους Έλληνες να πάρουν τα όπλα κατά της Μακεδονίας και οι Αθηναίοι παρέμειναν ουδέτεροι. Στην ουδετερότητα συνηγόρησε και ο Δημοσθένης.

Τελικά, την άνοιξη του 330 ο Αντίπατρος νίκησε τον Άγη στη Μεγαλόπολη, σκοτώνοντας τον ίδιο και τους μισούς άνδρες του και τιμωρώντας τις πόλεις που τον είχαν στηρίξει – δικαιώνοντας την πολιτική της ουδετερότητας που είχε επιλεγεί. Στο μεταξύ οι Αθηναίοι, με επικεφαλής τον Νόθιππο από τη Διομεία,

είχαν υιοθετήσει στην Εκκλησία του Δήμου ένα ψήφισμα τιμητικό για τον Ροΐβουλα της Θράκης, γιο του βασιλιά Σεύθη, που είχε υποστηρίξει τον Άγη Γ΄, δείχνοντας με αυτό τον ανώδυνο τρόπο την αντίθεσή τους προς τη Μακεδονία.

Γενικότερα, σε όλη την πορεία του Λυκούργου τίποτα δεν έδειχνε πολεμική διάθεση προς τους Μακεδόνες, παρότι ποτέ δεν αμελούσε την πολεμική προετοιμασία. Άλλωστε, η εξασφάλιση της Σάμου με μακεδονική εγγύηση ήταν μια διπλωματική επιτυχία της εποχής, που διαμόρφωνε ένα εύστοχο επιχείρημα υπέρ της διατήρησης της ειρήνης.

Η δεκαετία που ακολούθησε τη συντριβή των Αθηναίων στη μάχη της Χαιρώνειας μπορεί να χαρακτηριστεί δικαίως ως η εποχή του Λυκούργου. Η συμβολή του τόσο στην οικονομική ανόρθωση και στην πολιτειακή ανασυγκρότηση όσο και στη μείωση της έντασης των φυγόκεντρων δυνάμεων και της αμφισβήτησης της θέσης της Αθήνας στο ελλαδικό γί-

γνεσθαι ήταν κάτι περισσότερο από καθοριστική.

Η επιτυχία του πήγαζε από το ότι εργαζόταν εντός του δεδομένου δημοκρατικού πλαισίου, τονίζοντας την ανωτερότητα της Βουλής και των θεσμών, πιέζοντας για τη διάκριση των εξουσιών και ενθαρρύνοντας τον αυστηρό έλεγχο των δημόσιων αξιωμάτων. Ουσιαστικά, ποτέ δεν αμφισβήτησε ότι θεμελίωσε την αθηναϊκή τάξη πραγμάτων του παρελθόντος, ενισχύοντάς τη θεσμικά αλλά και ηθικά. Αποτέλεσε κράμα πολιτικού μεταρρυθμιστή, καινοτόμου αλλά και συντηρητή του παρελθόντος, κλασικιστή χωρίς όμως τις συνυποδηλώσεις που πιθανόν υποδεικνύουν και έναν συντηρητικό. Αναζήτησε το θετικό στο αθηναϊκό παρελθόν και αποτέλεσε τον πρώτο θεμελιωτή της διάσωσης αλλά και της ανάδειξης της κλασικής παράδοσης της Αθήνας.

Σήμερα, παρότι παραμελημένος από την ιστορική μνήμη, είναι πανταχού παρών στην Αθήνα. Τα έργα του συνέβαλαν στη διαμόρφωση της εικόνας που έχει ο μέσος πολίτης για τη λεγόμενη Αρχαία Αθήνα, ως ένα σύνολο οικοδομημάτων που διασχίζει τους αιώνες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Όλες οι χρονολογίες θα αφορούν τα προχριστιανικά χρόνια, οπότε δεν θα ξαναχρησιμοποιήσω τον σχετικό δείκτη.
- 2 Ουσιαστικά, η Αθήνα εκμεταλλευόταν οικονομικά και στρατιωτικά τους συμμάχους της.
- 3 Η ιδιαιτερότητα της Α' και της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας ήταν ότι κάθε μέλος πλήρωνε ετήσια εισφορά με προοπτική αξιοποίησής της σε πόλεμο.
- 4 Εξαιρείται το σιτάρι, το οποίο αποτελούσε μόνιμο πρόβλημα για την αυτάρκεια της Αθήνας.

- 5 Τη διαχείριση του θεωρικού ταμείου είχε μέχρι τα μέσα του 330 μία επιτροπή, ενώ μετά η ευθύνη πέρασε σε έναν αξιωματούχο με δυνατότητα επανεκλογής. Το κεφάλαιο του ταμείου αξιοποιούνταν σε πνευματικές και πολιτιστικές δραστηριότητες και λειτουργούσε ως ευρύτερο επενδυτικό ταμείο, χαρίζοντας μεγάλη δύναμη στον διαχειριστή του. Το ταμείο παρείχε χρήματα σε όλους τους πολίτες, και όχι μόνο στους απορότερους, για να ενισχύσει τη δυνατότητα συμμετοχής σε μεγάλες γιορτές.
- 6 Βλέπε το επόμενο κεφάλαιο, για τον θεσμό των Αθηναίων εφήβων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Edmund M. Burke, «Finance and the Operation of the Athenian Democracy in the "Lycurgian Era"», *The American Journal of Philology* (2010, 131, 3), σελ. 393-423.
- Cristina Carusi, «The Lease of the Piraeus Theatre and the Lease Terminology in Classical Athens», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (2014), σελ.111-135.
- Christian Habicht, *Ελληνιστική Αθήνα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1998.
- Fordyce Mitchel, «Athens in the Age of Alexander», *Greece & Rome* (1965, 12, 2), σελ. 189-204.
- Peter John Rhodes, «The Organization of Athenian Public Finance», *Greece & Rome* (2013, 60, 2), σελ. 203-231.
- Ioannis A. Vartsos, «Lycurgus the Athenian and his Programme for Athens», *Δωδώνη* (2014-15), σελ. 45-64.
- Christopher Scott Welser, *Dēmos and Dioikēsis – Public Finance and Democratic Ideology in Fourth-Century B.C. Athens*, Brown University, Providence, Ρόδος, 2011.
- Ian Worthington, *Αθήνα, η Άγνωστη Πόλη – Από τον Μέγα Αλέξανδρο έως τον Αδριανό*, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 2022.

Ο Βασίλης Νάστος είναι διδάκτωρ στην ελληνιστική ιστοριογραφία του ΕΚΠΑ και εργάζεται ως φιλόλογος.

ΤΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Του ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Η καρδιά της Κύπρου διαχρονικά χτυπούσε στα πολυάριθμα χωριά της παρά στις έξι πόλεις της, που αναπτύχθηκαν μόνο κατά τη σύγχρονη εποχή της αστυφιλίας. Στις άλλοτε πολυπληθής αυτές αγροτικές κοινωνίες της Κύπρου οφειλόταν η ευημερία της και η μεγάλη της παραγωγικότητα γνωστή από τα βάθη των αιώνων. Οι πρώτες προϊστορικές οργανωμένες κοινωνίες της Ευρώπης, τα πρώτα χωριά, άρχισαν να εμφανίζονται στην Κύπρο από τη Νεολιθική Εποχή, περί το 7.000 π.Χ., στην περιοχή της σημερινής Χοιροκιτίας, στη νότια περιοχή της Κύπρου, μεταξύ των πόλεων

Ενετικός χάρτης της Κύπρου του 1573 από τον Ορτέλιους, όπου σημειώνονται εκατοντάδες από τα σημαντικότερα χωριά της Κύπρου.

της Λεμεσού και της Λάρνακας. Οι πανάρχαιες αυτές κοινωνίες, που συντηρούνταν αρχικά από το κυνήγι και τα άγρια φυτικά προϊόντα, αρχίζουν σταδιακά να καλλιεργούν την αρδευόμενη γη τους αλλά και να γνωρίζουν τα μέταλλα της νήσου (3500-2.500π.Χ.). Οι πρώτοι αυτοί πληθυσμοί, που δεν ξέρουμε με βεβαιότητα την εθνότητά τους, περιγράφονται ως Ετεοκύπριοι, που στην επόμενη περίοδο, 2.500-1000 π.Χ., ασχολούνται με επιτυχία με την εξαγωγή χαλκού.

ΤΟ πλεονέκτημα της Κύπρου στη ναυσιπλοΐα στη Μεσόγειο, η γεωργική της παραγωγικότητα και τα μέταλλά της προκαλούν την προσοχή των Μυκηναίων Αχαιών, που την αποικίζουν μαζικά από τον 15 αιώνα π.Χ. καθορίζοντας αμετάκλητα την ελληνικότητα της νήσου. Οι μεγάλες μετακινήσεις Αχαιών γίνονται μετά τον Τρωικό πόλεμο, γι' αυτό οι περισσότερες πόλεις της Κύπρου έχουν ιδρυτή κάποιον ήρωα του πολέμου. Στο άρθρο αυτό λοιπόν θα εξετάσουμε πώς οι εναλλαγές των επικυρίαρχων της νήσου επηρέασαν τον αριθμό και την ονοματολογία των χωριών της Κύπρου, ανοίγοντας μια αντιπροσωπευτική τομή στο τεράστιο αυτό θέμα.

Ο κυμαινόμενος συνολικός αριθμός των χωριών και οι εναλλαγές στις ονομασίες

Με την πάροδο των αιώνων έχουμε την κατάληψη της Κύπρου από αλλόφωνους που διαδέχθηκαν τις ελληνόφωνες περιόδους των εννέα βασιλείων, των Πτολεμαίων, των Ρωμαίων και των Βυζαντινών (1200 π.Χ.-1200 μ.Χ.). Το γεγονός αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επικράτηση νέων ονομασιών ή

μετονομασιών λόγω της ξένης γλώσσας των κατακτητών. Από τότε που κατέκτησαν την Κύπρο οι Φράγκοι (1191-1571), που επέβαλαν φεουδαρτικό σύστημα, εισήλθαν νέοι λόγοι μετονομασίας ή παραφθοράς των ονομασιών, όπως η ονομασία του ίδιου του φεουδάρχη, η λανθασμένη προφορά των ελληνικών ονομάτων από τους γαλλόφωνους, η μετακίνηση της κοινότητας σε γειτονικό βολικότερο ή ασφαλέστερο χώρο.

Κατά τη Φραγκοκρατία (1191-1571), την Τουρκοκρατία (1571-1878) και την Αγγλοκρατία (1878-1960) έχουμε πλέον επίσημες καταγραφές των χωριών της Κύπρου, και έτσι έχουμε πολύ ενδιαφέρουσες ιστορικές πληροφορίες για τη συμμετοχή τους στην οικονομία του τόπου, τον πληθυσμό τους και τη διαχρονικότητα της ύπαρξής τους και την ονομασία που διατηρούν μέχρι τις μέρες μας. Η αρχαιολογική σκαπάνη, οι διάφορες γραπτές πηγές, οι πανάρχαιες εκκλησίες και η λατρεία των κατά τόπους αγίων μάς δίνουν στοιχεία για τη διαδρομή τους μέσα στον χρόνο.

Κατά την περίοδο των Λουζινιάν (1191-1489) υποστηρίζεται σε ιστορικές πηγές ότι υπήρχαν στην Κύπρο πέρα από 1.400 χωριά και μικροί οικισμοί. Ο ιστορικός

Νεοκλής Κυριαζής το 1953 συμπλήρωσε την επιτόπου αυτοψία και κατέγραψε τα χωριά της Κύπρου με μικρούς ή μεγάλους πληθυσμούς, τα ερείπια χωριών που εγκαταλείφθηκαν και τις τοποθεσίες όπου υπήρχε η βεβαιότητα της ιστορικής μνήμης ότι κάποτε υπήρξε αγροτική κοινότητα. Ο συνολικός αριθμός όλων αυτών είναι 1.713. Κατά την Ενετοκρατία (1489-1571) η απογραφή του Φρανκ Μπουστρόν κατέγραψε τα ονόματα μόνο 866 χωριών και μικρών οικισμών. Κατά την Οθωμανοκρατία (1571-1878) έγινε μια αρχική βιαστική και αναξιόπιστη απογραφή το 1572-73. Επανάληψη έγινε το 1831 και δεν ήταν ούτε αυτή αξιόπιστη, επειδή κατέγραφαν μόνο οικι-

σμούς που πλήρωναν φόρους και τα χωριά που καταγράφηκαν ήταν μόνο 823. Κατά την Αγγλοκρατία (1878-1960) τα χωριά της Κύπρου είχαν περιοριστεί στα 760. Σήμερα πληθυσμό έχουν μόνο 613 χωριά και δήμοι, εκ των οποίων 195 βρίσκονται στις κατεχόμενες από τον τουρκικό στρατό περιοχές.

Το θέμα του αριθμού των χωριών της Κύπρου συζητήθηκε από ξένους ιστορικούς μελετητές, όπως ο Τζιοβάνι Μαρίτι, που έζησε πολλά χρόνια στην Κύπρο ως προξενικός υπάλληλος και αναφέρει ότι «Υπήρξαν στην Κύπρο παλαιότερα πολλές πόλεις και χωριά που δεν υφίστανται σήμερα (1780 μ.Χ.) και για κάποια γνωρίζουμε τις θέσεις τους, ενώ για τα πε-

Ένα από τα πολλά εγκαταλειμμένα χωριά της Κύπρου.

ρισσότερα τις αγνοούμε. Για μερικά φημολογείται η κατά παράδοση τοποθεσία τους, ενώ άλλα απλώνονται ως ερείπια». Στο ενετικό χειρόγραφο του Φρανκ Μπουστρόν αναγράφονται τα χωριά, οι μικροί οικισμοί και τα πολλά μοναστήρια που είχαν κοινότητες μοναχών, και αναφέρονται συνολικά 866 ονόματα. Μαρτυρίες του 17ου και 18ου αιώνα ανεβάζουν τον αριθμό των μοναστηριών της Κύπρου σε 62. Ο ιστορικός αρχιμανδρίτης Κυπριανός καταγράφει 82 μοναστήρια και μετόχια μοναστηριών, αριθμός που περιλαμβάνει 7 μονές των Μαρωνιτών και των καθολικών. Με τον αριθμό αυτό συμφωνεί και η *Ιστορία της Εκκλησίας της Κύπρου* του Χάκετ. Οι μονές δεν περιλαμβάνονται στις οθωμανικές απογραφές, επειδή δεν πλήρωναν φόρους,

Ο πρώτος σύγχρονος πλήρως αξιόπιστος κατάλογος των χωριών της Κύπρου έγινε από τον λόρδο Κίτσεναρ στις αρχές της Αγγλοκρατίας και κατέγραψε μόνο 760 χωριά. Επομένως 106 χωριά έχασαν τους κατοίκους τους στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Σήμερα έχουμε περί τα 150 λιγότερα χωριά από την πρώτη αγγλική καταγραφή, αφού ο συνολικός τους αριθμός είναι 613. Όμως αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω της αστυφιλίας που επικρατεί στις μέρες μας δεκάδες από τα ορεινά χωριά που επιβίωσαν διά μέσου των αιώνων κατοικούνται σήμερα από ελάχιστους ηλικιωμένους κατοίκους και βρίσκονται στον δρόμο της πλήρους εγκατάλειψης. Τυχερά είναι τα χωριά που βρίσκονται πλησιέστερα σε πόλη, οπότε λόγω των κάθετων αυξήσεων στη αξία της γης εντός των πόλεων έχουν σήμερα συνεχείς αυξήσεις των πληθυσμών τους.

Η μυκηναϊκή Κύπρος (1300-900 π.Χ.)

Τον προϊστορικό πολιτισμό της Κύπρου αλλάζει απότομα η παρουσία των Ελλή-

νων Αχαιών. Αλλάζει η κεραμική, που γίνεται πιο περίτεχνη, ιδιαίτερα στις διακοσμήσεις της περιόδου. Αλλάζει το εμπόριο και εμφανίζονται είδη από άλλους πολιτισμούς, αναπτύσσεται η τοπική μικροτεχνία και η κεραμική τέχνη, αλλά κυρίως προοδεύει η τέχνη της μεταλλουργίας, αφού οι Αχαιοί βάζουν την Κύπρο στην Εποχή του Σιδήρου διαχωρίζοντας τον σίδηρο από το μέταλλευμα του χαλκοκυρίτη. Αλλάζει η αρχιτεκτονική και εντοπίζονται πλέον χωριά που διατηρούν την αρχική τους πανάρχαιη ονομασία.

Ένα από αυτά είναι το χωριό Μαρώνι, που συμμετείχε από τη νεολιθική περίοδο στον προϊστορικό πολιτισμό της Χοιροκίτιας, όπως η γειτονική μεταλλοφόρα Καλαβασός και όλα τα γύρω χωριά. Κατά την κάθοδο των Μυκηναίων το Μαρώνι βρίσκεται παραθαλάσσια και φαίνεται πως ήταν το λιμάνι των εξαγωγών-εισαγωγών των μεταλλευμάτων της περιοχής. Αργότερα μετακινήθηκε στο ύψωμα, όταν πλέον η ασφάλεια την εποχή της Ρώμης και του Βυζαντίου υπέφερε από πειρατές. Το πλούσιο αρχαιολογικό παρελθόν του χωριού εντοπίστηκε από το 1897 από τους Χένρι Μποσάμπ Γουόλτερς και Πέρσι Κρίστιαν, που εργάστηκαν για λογαριασμό του Βρετανικού Μουσείου. Τα κεραμικά ευρήματα της περιόδου 1400-1200 έχουν τα χαρακτηριστικά μυκηναϊκά μοτίβα. Η επιλογή του παραλιακού χώρου, καθώς και η ονομασία αποδίδονται στον αποικισμό από τη Μαρώνεια της Θράκης. Ο Γερμανός αρχαιολόγος Μαξ Όνεφαλς-Ρίχτερ ανέσκαψε επίσης μυκηναϊκή νεκρόπολη στο γειτονικό Ψεματισμένο.

Τέτοιες νεκροπόλεις η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε σε πολλά χωριά αλλά και σε όλες τις πόλεις από την Πάφο μέχρι το ακρωτήριο του Αποστόλου Ανδρέα, όπου μια περιοχική διατηρεί μέχρι

σήμερα την ονομασία Αχαιών-Ακτή. Μια σπηλιά κοντά στο μεταλλοφόρο χωριό Τρούλοι Λάρνακας διατηρεί τον μύθο του εργαστηρίου του μεταλλουργού Ήφαιστου, συζύγου της Κυπρίας Αφροδίτης, που λατρευόταν σε όλο το νησί. Στη γειτονική Δεκέλεια βρέθηκε επί του λόφου Κοκκινόγκρεμος μεγάλη μυκηναϊκή οχυρωμένη πολιτεία, που διέθετε λιμάνι στους όρμους της Δεκέλειας, ανατολικά της Λάρνακας. Στα γειτονικά ενδότερα ανασκάφηκε η πολιτεία Γόλγοι, κοντά στη σημερινή Αθηαίνου, που πήρε το όνομα της από τον Γόλγο, ήρωα του Τρωικού πολέμου. Η πόλη άνθησε μέχρι την ελληνιστική περίοδο (330-358 π.Χ.) και στα εκεί ιερά βρέθηκαν αριστουργήματα γλυπτικής. Δεκάδες μυκηναϊκοί οικισμοί εντοπίστηκαν διάσπαρτοι σε όλη την Κύπρο επιβεβαιώνοντας το μέγεθος της καθόδου των Αχαιών, που σφράγισε την ελληνικότητα της νήσου.

Ο Νεοκλής Κυριαζής καταγράφει πολυάριθμα ονόματα χωριών της Κύπρου

που είναι συνώνυμα με χωριά ή ήρωες της μυκηναϊκής Ελλάδας. Η ονομασία Ακάμας, που υπήρξε πόλη στη βόρεια Πάφο και είναι σήμερα η ομώνυμη χερσόνησος, είναι συνώνυμη με τον αρχηγό των Θηβαίων. Η ονομασία του χωριού Αστρομερίτης είναι συνώνυμη με χωριού στην Αρκαδία. Το χωριό Κολώνη στην Πάφο είναι συνώνυμο με χωριό στη Μεσσηνία. Η αρχαία πόλη Κούριον στη Λεμεσό είναι συνώνυμη με το όρος Κούριον της Αιτωλίας. Το χωριό Λεμώνια της Πάφου είναι συνώνυμο με πόλη της Αρκαδίας. Το χωριό Μύρτου στην Κερύνεια είναι συνώνυμο με πόλη του νομού Ηλείας. Το χωριό Πάναγρα Κύπρου είναι συνώνυμο με τα Πάναρκα όρη της Κρήτης, απλώς για να δώσουμε λίγα παραδείγματα που δεν φαίνεται να είναι τυχαία.

Από τα 9 Βασίλεια μέχρι το Βυζάντιο (1300 π.Χ.-1200μ.Χ.)

Την περίοδο των Κυπριακών Βασιλείων έχουμε 9 ανεξάρτητους άνακτες στα

Παλιά πλινθόκτιστα σπίτια στο χωριό Μαζωτός.

ελληνικά πολιτικά πρότυπα. Η γλώσσα στην Κύπρο δεν γραφόταν στο ελληνικό αλφάβητο, αλλά στην κυπροσυλλαβική γραφή. Όμως θα ήταν ανακρίβεια να λεχθεί ότι στην Κύπρο δεν μιλιόταν και γραφόταν άλλη γλώσσα εκτός από την ελληνική, επειδή κατά τον 9ο αιώνα η Κύπρος βίωσε έντονο αποικισμό από της πόλεις της Φοινίκης και μεγάλες πόλεις της αλλά και κοινότητες στην ύπαιθρο είχαν μεγάλους πληθυσμούς με καταγωγή από την Τύρο, τη Σιδώνα, τη Βίβλο, την Ταρσό, και λοιπά. Η Λάρνακα-Κίτιον έχει διπλό μύθο ίδρυσης, και σύμφωνα με τον φοινικικό ιδρύθηκε από τον μυθικό βασιλιά της Σιδώνας Βύλο, ο οποίος, κατέχοντας και τα εδάφη της Αμμοχώστου, τα παραχώρησε στον Τεύκρο Τελαμώνιο, αδελφό του Αίαντα, για να ιδρύσει μετά τον Τρωικό πόλεμο τη Σαλαμίνα της Κύπρου. Η Λάρνακα-Κίτιον, ύστερα από 300 χρόνια μυκηναϊκής επικράτησης και κλεισμένη σε κυκλώπεια τείχη, δέχτηκε μαζικό φοινικικό αποικισμό και για κάποιο διάστημα λεγόταν από τους ντόπιους Φοινίκες Καρθαγένη (Καρτικατάστ), που σημαίνει Νέα Πόλη. Επομένως, είναι βέβαιο ότι πολλά αρχαία ονόματα χωριών έχουν τη ρίζα τους στους Φοινίκες αποίκους της περιόδου αυτής.

Η ευρεία χρήση της φοινικικής γραφής μαρτυρείται από ένα δίγλωσσο νομικό έγγραφο που συντάχθηκε στο Ελληνικό Βασίλειο του Ιδαλίου, που ιδρύθηκε από τον βασιλιά Χαλκάνορα, ήρωα του Τρωικού πολέμου. Στο έγγραφο ανατίθεται στον τοπικό γιατρό η περίθαλψη των τραυματιών του πολέμου έναντι συγκεκριμένων γαιών. Η αρχαία αυτή επιγραφή του 480 π.Χ. είναι γραμμένη σε αντίστοιχες στήλες στην κυπροσυλλαβική ελληνική γραφή και στο φοινικικό αλφάβητο, γι' αυτό οι αρχαιολόγοι μπόρεσαν να διαβάσουν την κυπροσυλ-

λαβική το 1870, μερικά χρόνια μετά την εύρεση της επιγραφής.

Ωστόσο ο ελληνοστικισμός και οι πολιτικές εξελληνισμούς της Αυτοκρατορίας των Πτολεμαίων και των Αντιοχέων, καθώς και η αντιπαλότητα των Ρωμαίων με το Βασίλειο της Καρθαγένης στην Τυνησία εξαφάνισαν σταδιακά όχι μόνο από την Κύπρο, αλλά και από την ίδια την Φοινίκη τη χρήση της φοινικικής γλώσσας και γραφής, ώστε είναι πλέον αδύνατον να εντοπιστούν κάποια ονόματα χωριών που έχουν φοινικική ρίζα. Εξάλλου η φανατική χρήση της ελληνικής γλώσσας όχι μόνο κατά την ελληνιστική περίοδο αλλά ακόμη και τη ρωμαϊκή δεν άφησε ίχνη στην ονοματολογία των χωριών της Κύπρου που να προέρχονται από την επί αιώνες επαφή της νήσου με αποίκους από τη συροπαλαιστινιακή ακτή.

Την ίδια τύχη με τα φοινικικά είχαν και τα ιουδαϊκά στην Κύπρο, στην οποία καταγράφονταν μεγάλες κοινότητες Εβραίων. Όμως μετά την εβραϊκή επανάσταση στην Ιουδαία και στην Κύπρο το 168 μ.Χ. ο λαός του Ισραήλ εξορίστηκε από το νησί με αυστηρό ρωμαϊκό διάταγμα. Αυτός ο μεγάλος ιουδαϊκός πληθυσμός στην Κύπρο είναι γνωστό ότι είχε και δικά του χωριά, που πιθανότατα διατηρούσαν κάποια εβραϊκά ονόματα. Αλλά τόσο ήταν το μίσος των Ρωμαίων αυτοκρατόρων κατά των επαναστατών, ώστε εκδικητικά μετονόμασαν την Ιουδαία σε Παλαιστίνη, ονομασία που διατηρήθηκε μέχρι τις μέρες μας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μετονομασίες ιουδαϊκών οικισμών πρέπει να έγιναν από τους Ρωμαίους και στην Κύπρο. Η παρατήρηση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι σε διάφορα μέρη της νήσου βρέθηκαν από τους αρχαιολόγους αντικείμενα και επιγραφές που μαρτυρούν την εκεί ύπαρξη συναγωγής.

Ο ποταμός Τρέμιθος, πάνω στον οποίο βρέθηκε οικισμός κυνηγών της Νεολιθικής Εποχής.

Κατά την ελληνιστική περίοδο (330-358 π.Χ.) επικρατεί το ελληνικό αλφάβητο και η κυπροσυλλαβική γραφή εξαφανίζεται. Μεγάλο νεκροταφείο της ελληνιστικής περιόδου ανασκάφηκε κοντά στο παραλιακό χωριό Ορμηδέια, που βρίσκεται στα μισά μεταξύ Αμμοχώστου και Λάρνακας. Η ονομασία του σχετίζεται με τους φυσικούς όρμους του, που είναι κατάλληλοι για ελλιμενισμό.

Ο χώρος αποδεικνύει πολυάριθμο πληθυσμό από τη γεωμετρική περίοδο (1050-750 π.Χ.), αλλά έχει τη χρυσή του εποχή στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Η λατρεία της θεάς Αφροδίτης είναι έκδηλη και η Ορμηδέια υπήρξε σε όλη την αρχαιότητα ο κατεξοχήν τόπος παραγωγής ροδιών στην Κύπρο. Το ρόδι είναι το φρούτο της Κυπρίας Αφροδίτης και σύμβολο της γυναικείας γονιμότητας. Από τους ασφαλείς όρμους του χωριού γινόταν εξαγωγή της τεράστιας παραγωγής του περιζήτητου αυτού φρούτου σε

όλες τις χώρες της Μέσης Ανατολής, και κυρίως στην Αίγυπτο.

Το χωριό Μαζωτός, στα μισά της απόστασης μεταξύ Λεμεσού και Λάρνακας, και η παραλιακή συνοικία του που ονομαζόταν Παλαιά, σήμερα γνωστή ως Παρασόλια, ανάγονται στην ελληνιστική περίοδο, κατά την οποία υπάρχει η αρχαία εκδοχή ότι ο οικισμός ονομαζόταν Μαστωτός, επειδή το χωριό έχει στο βάθος τα δύο μαστοειδή βουνά του Μόη και του Ολύμπου (σήμερα Σταυροβούνι). Μαστοειδές όρος ήταν η ονομασία από των αρχαίων θαλασσοπόρων για το Σταυροβούνι, που λόγω τους ύψους του ήταν το σημάδι προσέγγισης προς τον λιμένα του αρχαίου Κιτίου προς ανατολάς και της Αμαθούντας προς δυσμάς. Η ονομασία του χωριού παραφθάρηκε και από Μαστωτός έγινε Μαζωτός. Στο βάθος της θάλασσας του Μαζωτού βρέθηκαν ναυάγια εμπορικών караβιών από το Αιγαίο, της ελληνιστικής και της κλα-

σικής περιόδου, αφού η παράκαμψη από το ακρωτήριο Πετούντα στα νότια του Μαζωτού δυσκόλευε τους ναυτικούς που προσέγγιζαν την περιοχή για πρώτη φορά, ιδιαίτερα κατά το βράδυ.

Η αναφορά σε παραλιακά χωριά των πιο πάνω περιόδων γίνεται για να σημειωθεί η ύπαρξη τέτοιων χωριών πάνω στο κύμα, παρότι, λόγω της εκτεταμένης πειρατείας κατά τα ρωμαϊκά κυρίως χρόνια, όσα από αυτά ήταν παράλια υποχρεώθηκαν να μετακινηθούν στην ενδοχώρα ώστε να μπορούν οι κάτοικοι να διαφεύγουν έγκαιρα από τις πειρατικές επιδρομές.

Παραδείγματα χωριών που πήραν την ονομασία τους κατά τα ρωμαϊκά χρόνια (58 π.Χ.-330 μ.Χ.) είναι το Πραιτώρι, που ανήκε σε κάποιον Ρωμαίο πραιτώρα στην Πάφο, και η Κλαυδία, πάνω στον ποταμό Τρέμιθο, δυτικά της Λάρνακας. Η ονομασία παραπέμπει στο γνωστό ρωμαϊκό όνομα Κλαύδιος, που φαίνεται

πως ήταν ανώτερος αξιωματούχος της ρωμαϊκής διοίκησης στην Κύπρο και ο γαιοκτήμονας στις αρδευόμενες και εύφορες γαίες της περιοχής. Αυτός ήταν και ο λόγος που προτιμήθηκε από Τούρκους εποίκους μετά το 1571. Τη ρωμαϊκή προέλευση του ονόματος του χωριού υποστηρίζει και ο Αθανάσιος Σακελάρης: «Η τουρκική κώμη του Λάρνακος “Κλαβκιά”, ήτις επί των Φράγκων ανήκει εις τον κόμιτα της Εδέσσης, σώζει το συχνόν επί της Ρωμαιοκρατίας γυναικείον όνομα Κλαυδία». Άλλο όνομα της ρωμαϊκής περιόδου είναι το Πρασιό, δηλαδή το προάστιο. Υπάρχουν 5 χωριά με την ονομασία αυτή, η οποία υπονοεί την έδρα κάποιου γαιοκτήμονα της ρωμαϊκής ή της βυζαντινής περιόδου που βρισκόταν κοντά σε πόλη.

Το Βυζάντιο, 330-1191

Η ποικιλία των ονομάτων χωριών στην Κύπρο εμπλουτίζεται ακόμη πιο ραγδαία

Όρμος στο χωριό Ορμήδεια σήμερα.

με την αναγνώριση του χριστιανισμού ως της επίσημης θρησκείας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Τότε μεγάλος αριθμός χωριών πήρε ονομασίες από τους πρώτους αγίους της χριστιανοσύνης. Στο πρώιμο Βυζάντιο, μαζί με τα πρώτα βυζαντινά στρατεύματα εισήχθησαν στην Κύπρο και οι άγιοι προστάτες των λεγεώνων, με προεξάρχοντα τον Άγιο Γεώργιο και τους άλλους πολεμικούς αγίους του στρατού. Έτσι η λατρεία τους έφτασε στην Κύπρο πολύ νωρίς. Καταγράφηκαν τουλάχιστον 20 χωριά με την ονομασία Άγιος Γεώργιος, μερικά από τα οποία δεν υπάρχουν σήμερα.

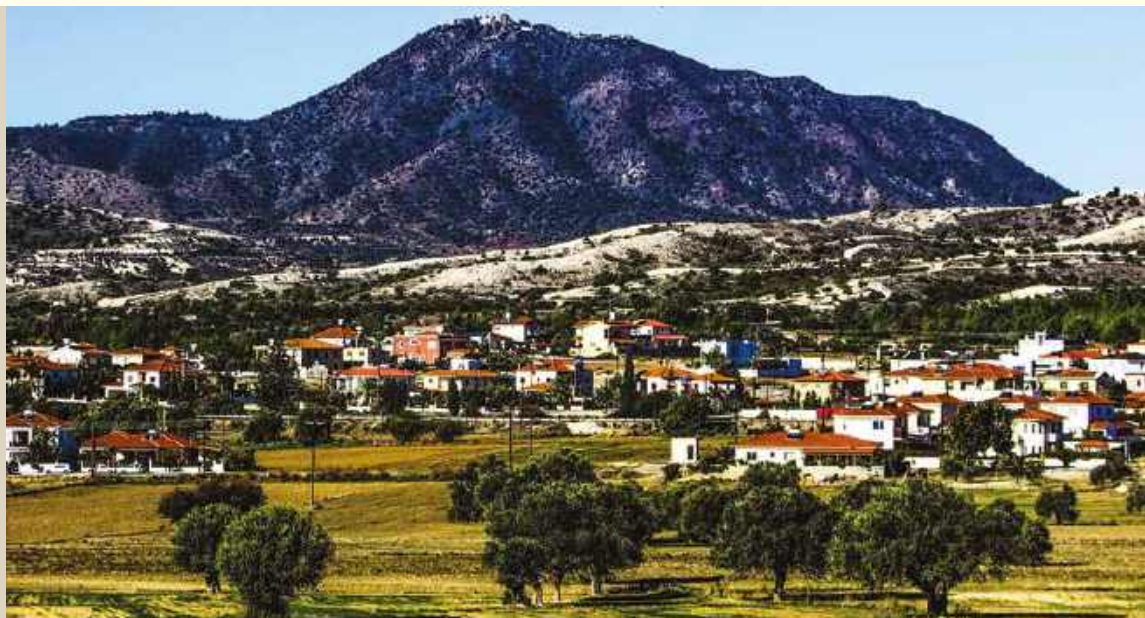
Ο Νεοκλής Κυριαζής σημειώνει στη μελέτη του για τα χωριά της Κύπρου 191 χωριά και μοναστήρια που φέρουν όνομα κάποιου αγίου. Οι άγιοι που λατρεύονταν στην Κύπρο προέρχονταν κυρίως από τη Μέση Ανατολή και από την περιοχή των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας και Αντιοχείας. Το Άγιο Όρος της Μέσης Ανα-

τολής ήταν η οροσειρά Αλαμανία, στα σύνορα Συρίας-Μικράς Ασίας, γνωστή τις μέρες μας ως Καραμανιά. Στην Κύπρο, πέρα από τους γνωστούς αγίους, γιορτάζονται και 300 Αλαμανοί άγιοι, εν πολλοίς άγνωστοι, που κατέκλυσαν κυνηγημένοι το νησί μετά τον 7ο αιώνα, όταν επικράτησαν στην περιοχή της Αντιόχειας και της Αλεξανδρείας οι Άραβες μουσουλμάνοι. Τότε η οροσειρά Αλαμανία έγινε επισφαλής για τους ασκητές-μοναχούς και αγίους του πρώιμου Βυζαντίου. Είναι εκπληκτικό ότι κατά τη διάρκεια του Βυζαντίου όλα ανεξαιρέτως τα χωριά της Κύπρου είχαν πέρα από την εκκλησία του πολιούχου αγίου και άλλες εκκλησίες ή εξωκλήσια αφιερωμένα σε άλλους αγίους. Πιθανότατα δεν υπάρχει κανένας άστεγος άγιος ή αγία στην Κύπρο από το γνωστό Αγιολόγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Γι' αυτό η Κύπρος έχει και το προσωνύμιο Νήσος των Αγίων.

Μέσα στον φανατικό ελληνορθόδοξο

Το εγκαταλειμμένο χωριό Κόσση ή, στην αρχαία ελληνική, Κόγη.

Το χωριό Αγγλισίδες στους πρόποδες του Μαστωτού όρους, σήμερα Σταυροβούνι.

πολιτισμό του Βυζαντίου, και παρά τη διά πυρός και σιδήρου προσπάθεια των μουσουλμάνων, κανένας Κύπριος δεν μετακινήθηκε στο Ισλάμ κατά τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών (649-960) και η μόνη αραβική ονομασία στο νησί είναι για το τζαμί της Ουμ Χαράμ στις όχθες της αλυκής Λάρνακας, γνωστό ως Χαλά Σουλτάν Τεκέ, αφιερωμένο στην ομογάλακτη αγία βοηθό του Μωάμεθ που έπεσε από το γαϊδούρι και σκοτώθηκε κατά την πρώτη αραβική επιδρομή του 649.

Οι Λουζινιάν και οι Ενετοί, 1191-1571

Η πώληση της Κύπρου στον Γκι Λουζινιάν από τον Άγγλο βασιλιά Ριχάρδο το 1191 έγινε στη διάρκεια της Γ΄ Σταυροφορίας, οπότε οι χριστιανοί ηττήθηκαν κατά κράτος από τον Σαλαντίν και τους Σαρακηνούς και έχασαν την Ιερουσαλήμ και τα περισσότερα από τα εδάφη του βασιλείου της σε Παλαιστίνη, Λίβανο και Συρία. Τότε όλος ο χριστιανικός πληθυσμός των Αγίων Τόπων κινδύνευε από τις σφαγές. Ο νέος βασιλιάς της Κύπρου, Γκι Λουζινιάν, για να εδραιώσει το κράτος του με ομόθρησκους Λατίνους και να διασώσει τον χριστιανικό πληθυσμό, δέχτηκε στην Κύπρο όλους αυτούς τους πρόσφυγες, στους οποίους διένειμε τη γη και τους ευγενείς έχρισε φεουδάρχες, υποβιβάζοντας τους ορθόδοξους σε δουλοπάροικους.

Ο όγκος αυτών των μεταναστών ήταν οι Σύριοι και Λιβανέζοι χριστιανοί που ήταν γνωστοί ως ορεσίβιοι Μαρωνίτες και ακολουθούσαν τον πάπα της Ρώμης και όχι τον οικουμενικό πατριάρχη. Τότε σχηματίστηκαν 33 νέα χωριά αμιγώς μαρωνίτικα, κυρίως στο βόρειο μέρος της Κύπρου, και πολλοί άλλοι Μαρωνίτες σκορπίστηκαν σε όλο το υπόλοιπο νησί. Ιστορικοί της περιόδου ανεβάζουν τη μετανάστευση αυτή σε περισσότερους από 80.000. Τα χωριά Κορμακίτης και Ανώματος ήταν τα πολυπληθέστερα στη επαρχία Κερύνειας, με ονόματα που προ-

σμός των Αγίων Τόπων κινδύνευε από τις σφαγές. Ο νέος βασιλιάς της Κύπρου, Γκι Λουζινιάν, για να εδραιώσει το κράτος του με ομόθρησκους Λατίνους και να διασώσει τον χριστιανικό πληθυσμό, δέχτηκε στην Κύπρο όλους αυτούς τους πρόσφυγες, στους οποίους διένειμε τη γη και τους ευγενείς έχρισε φεουδάρχες, υποβιβάζοντας τους ορθόδοξους σε δουλοπάροικους.

Το χωριό Ορμήδεια σήμερα.

έρχονται από παραφθορά αραβικών ονομάτων, όπως τα υπόλοιπα. Δυστυχώς οι Οθωμανοί απαγόρευσαν τον καθολικισμό στην Κύπρο και 14 μαρωνίτικα χωριά καταστράφηκαν από τους Τούρκους κατά την κατάληψη της Κύπρου το 1571. Η Οθωμανοκρατία περιόρισε ακόμη περισσότερο τη μαρωνίτικη παρουσία στο νησί.

Κατά τη Φραγκοκρατία περιορίστηκαν και οι ορθόδοξοι, και για να επιτραπεί η Θεία Λειτουργία σε ορθόδοξους ιερείς αυτοί έπρεπε να υπογράψουν δήλωση αφοσίωσης στον πάπα της Ρώμης, ο οποίος σφράγιζε τη δήλωση με τη βούλα του ως άδεια ασκήσεως του λειτουργήματος. Αυτή την περίοδο, κατά την οποία οι κύριες γλώσσες στο νησί ήταν τα ελληνικά, τα γαλλικά και τα αραβικά, έχουμε δεκάδες χωριά που η ονομασία τους παραφθάρηκε λόγω της γλώσσας των κατακτητών. Επίσης, σε δεκάδες χωριά επικράτησε το όνομα του φεου-

δάρχη, και έτσι έχουμε πολλά χωριά που φέρουν από τότε αυτό το όνομα. Μερικά παραδείγματα είναι η Λαζανιά, το Γούρι, ο Λατούρος. Στους ενετικούς και άλλους μεσαιωνικούς χάρτες στους οποίους τοποθετούνται γεωγραφικά τα χωριά της Κύπρου, γραμμένα με λατινικούς βέβαια χαρακτήρες, παρατηρείται παραφθορά των ελληνικών ονομάτων, αν και η ελληνική ονομασία αναγνωρίζεται με τη βοήθεια της γεωγραφικής θέσης του χωριού. Η ίδια δυσκολία στην αναγνώριση της ελληνικής ονομασίας παρατηρείται και στην ενετική καταγραφή του Φρανκ Μπουστρόν, που είναι γραμμένη επίσης με λατινικούς χαρακτήρες.

Οθωμανοκρατία – Αγγλοκρατία

Η βαρβαρότητα των Οθωμανών κατά την κατάληψη της Κύπρου εξαφάνισε δεκάδες χωριά, όπως έγινε και στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Λόγω της αρπακτικότητας των Οθωμανών κυβερ-

νητών και των υψηλών φορολογιών ο πληθυσμός της Κύπρου μετανάστευε και έτσι βρέθηκε στο χαμηλότερο σημείο του τη δεκαετία του 1820, οπότε αριθμούσε μόνο 60.000. Μειώθηκε λοιπόν και ο συνολικός αριθμός των χωριών. Το 1860 πληροφορίες από την οθωμανική διοίκηση σημείωναν ότι μόνο 657 χωριά πλήρωναν φόρους. Προφανώς τα υπόλοιπα ήταν αμιγώς τουρκικά, ή με λιγοστούς κατοίκους που δεν πλήρωναν φόρο ή ερημώθηκαν από τις σφαγές στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης. Στην αρχή της Αγγλοκρατίας (1880) υπήρχαν μόνο 760 ζωντανά χωριά, αριθμός που περιλάμβανε τα Τουρκοχώρια που δεν πλήρωναν φόρους αλλά και αρκετά νέα χωριά που αναπτύχθηκαν την τελευταία περίοδο της Οθωμανοκρατίας, κατά την οποία οι συνθήκες μεταχείρισης των ραγιαδών είχαν βελτιωθεί με τις σουλτανικές μεταρρυθμίσεις.

Η διανομή της καλύτερης αρδευόμενης γης σε Τούρκους εποίκους το 1571 δημιούργησε κάποια αμιγώς τουρκικά χωριά και την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Μερικά Τουρκοχώρια διατηρούν τουρκικά ονόματα. Τα περισσότερα όμως διατηρούν ακόμα τις παλιές ελληνικές ονομασίες. Πρόσφατα μεταφράστηκαν από τα οθωμανικά-αραβικά στα αγγλικά οι απογραφές του ανδρικού πληθυσμού του 1571 και του 1831. Αυτό μας έδωσε πολλές νέες πληροφορίες για την οικονομική δραστηριότητα κάθε αγροτικής κοινότητας. Στις απογραφές καταγράφονται και ζώα σε κάθε χωριό τα οποία φορολογούνταν όπως τα βόδια.

Ενώ λοιπόν το 1571 καταγράφηκαν και οι χοίροι κάθε χωριού, γιατί επιβλήθηκε γι' αυτούς υψηλή φορολογία, το 1831 οι χοίροι δεν καταγράφονται, επειδή η εκτροφή τους απαγορεύτηκε αυστηρά

λόγω του ισλαμικού νόμου. Επίσης, καταγράφεται η παραγωγή των προϊόντων κάθε χωριού, όπως το βαμβάκι, που δεν φυτευόταν ήδη από τον προηγούμενο αιώνα. Οι Βρετανοί έκαναν απογραφή πληθυσμού κάθε δέκα χρόνια από το 1881. Αυτό που διαπιστώνεται είναι η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού σε όλα ανεξαιρέτως τα κυπριακά χωριά. Όσο ανεπιθύμητη κι αν ήταν η αποικιοκρατία στον ελληνικό πληθυσμό της Κύπρου, αυτή έφερε ξανά το νησί στον πολιτισμό, στην ευνομία και στην ευημερία. Παρότι στο τέλος της Αγγλοκρατίας τα χωριά της Κύπρου ήταν λιγότερα απ' ό,τι στην αρχή, αυτό οφειλόταν κυρίως στην αστυφιλία, που σήμερα έχει υποβιβάσει τον αριθμό των χωριών μόνο σε 613, με φθίνουσα πορεία.

Οι Άγγλοι έφυγαν από την Κύπρο το 1960, όταν ο αγροτικός πληθυσμός αποτελούσε το 70% του συνολικού πληθυσμού, που αριθμούσε λίγο πάνω από 300.000 χιλιάδες. Σήμερα, με τον συνολικό πληθυσμό να υπερβαίνει το ένα εκατομμύριο, η αναλογία έχει αντιστραφεί. Η αστυφιλία καλά κρατεί.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Νεοκλής Κυριαζής, *Τα χωριά της Κύπρου*, Λάρνακα, 1952.
- Άνδρος Παυλίδης, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Αρκτίνος, Λευκωσία, 2011.
- Ιωάννης Φοραδάρης, *Ιστορία των Μαρωνιτών της Κύπρου*, Λευκωσία, 2006.
- Evangelia Balta – Mesut Ayar, «A study of the Temettuat register 1833», στο E. Balta, T. Stavrides και I. Theocharides (επιμ.), *Histories of Ottoman Larnaca*, εκδ. Isis, Κωνσταντινούπολη, 2012.
- Evangelia Balta – Elif Bayraktar, «Guyr-I Muslims in Touzla – The Census Register of 1831», στο E. Balta, T. Stavrides και I. Theocharides (επιμ.), *Histories of Ottoman Larnaca*, εκδ. Isis, Κωνσταντινούπολη, 2012.

Ο Αλέξης Μιχαηλίδης είναι ιστορικός ερευνητής.

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Του ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

Φέτος συμπληρώνονται ογδόντα (80) έτη από την ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ή αλλιώς Ηνωμένα Έθνη. Το γεγονός αυτό ήταν απόρροια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και της πρόδηλης αδυναμίας της προκατόχου του ΟΗΕ, της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ), να αποτρέψει την έναρξή του.

Η ΙΔΕΑ για τη θέσπιση ενός παγκόσμιου οργανισμού που θα μεριμνούσε για τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης ήταν αρκετά παλιά. Τον 18ο αιώνα ο Γερμανός φιλόσοφος Ιμάνουελ Καντ είχε οραματιστεί μία «ομοσπονδιακή ένωση» κρατών η οποία δεν θα στηριζόταν στη σκοπιμότητα,

αλλά στο καθήκον και στην αυτονομία του βούλεσθαι. Ήταν ο πρώτος που είχε την ιδέα να εξασφαλίσει μία διαρκή ειρήνη μέσω ενός οργανισμού που θα διαιτήτευε σε κάθε διαφορά. Αυτός θα αναγνωριζόταν από κάθε κράτος και θα παρενέβαινε σε οποιαδήποτε περίπτωση διαφωνίας, ώστε να καταστήσει

Το έμβλημα των Ηνωμένων Εθνών εγκρίθηκε επίσημα στις 7 Δεκεμβρίου 1946. Αναπαριστά τον παγκόσμιο χάρτη με επίκεντρο τον Βόρειο Πόλο. Ο χάρτης περιβάλλεται από κλαδιά ελιάς. Έχει χρυσό χρώμα, με τις υδάτινες περιοχές σε λευκό.

αδύνατη για τους διαφωνούντες την προσφυγή στον πόλεμο προς επίλυσή της. Αυτή η ιδέα προϋπέθετε μια συμφωνία μεταξύ κρατών, η οποία θα βασιζόταν σε ηθικές, θρησκευτικές και άλλες βάσεις ή θεωρήσεις.

Αργότερα παρόμοιες απόψεις εξέφρασαν και άλλοι διανοητές. Ελάχιστα όμως έγιναν προς την κατεύθυνση υλοποίησης της συγκεκριμένης ιδέας. Κομβικό σημείο αποτέλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, ή Μεγάλος Πόλεμος, όπως απεκλήθη αρχικώς. Συνολικά σε αυτόν αντιπαρατέθηκαν 42.118.810 άνδρες των κρατών της Τριπλής ή Εγκάρδιας Συνεννόησης με 22.850.000 άνδρες των Κεντρικών Αυτοκρατοριών, δηλαδή περίπου 65.000.000 άνδρες. Εξ αυτών, 8.528.831 έχασαν τη ζωή τους, 21.189.154 τραυματίστηκαν και 7.750.919 ήταν αγνοούμενοι.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, και πιο συγκεκριμένα τον Ιανουάριο του 1918, ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, Γούντροου Ουίλσον, ανέφερε στο 14ο άρθρο της γνωστής διακήρυξής του ότι έπρεπε να συσταθεί ένας γενικός σύνδεσμος των εθνών για να παρέχει αμοιβαίες εγγυήσεις για την πολιτική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα των κρατών. Τελικός σκοπός του θα ήταν η αποτροπή του πολέμου μέσω της εγκαθίδρυσης μιας νέας τάξης πραγμάτων, θεμελιωμένης στη δικαιοσύνη. Ο οργανισμός αυτός ονομάστηκε Κοινωνία των Εθνών – ΚτΕ (League of Nations, La Société des Nations). Το όνομα αυτό πρωτοχρησιμοποιήθηκε το 1908 από τον Λεόν Βικτόρ Ογκίστ Μπουρζουά και έγινε ευρέως γνωστό από το 1915. Ως έδρα του νεοσύστατου οργανισμού επελέγη η πόλη της Γενεύης.

Η ΚτΕ περιλάμβανε δύο σώματα λήψης αποφάσεων, το Συμβούλιο και τη Γενική Συνέλευση, καθώς και μία Μόνιμη

Γραμματεία. Το μεν πρώτο απαρτιζόταν από αντιπροσώπους των 5 μόνιμων κρατών-μελών (δηλαδή των Μεγάλων Δυνάμεων), καθώς και από αντιπροσώπους 4 αρχικά και κατόπιν 6 μη μόνιμων κρατών-μελών. Μάλιστα το 1936 ο αριθμός τους έφτασε τα 11 μέλη. Στη Γενική Συνέλευση συμμετείχαν αντιπρόσωποι από όλα τα κράτη-μέλη, οι οποίοι είχαν από μία ψήφο, ανεξάρτητα από τον πληθυσμό, την έκταση ή την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ισχύ τους. Η Γενική Συνέλευση συνερχόταν σε τακτική σύνοδο μία φορά τον χρόνο.

Σύμφωνα με το άρθρο 5, απαιτούνταν ομοφωνία και στα δύο σώματα για τη λήψη μιας απόφασης, ενώ προβλεπόταν και η ίδρυση ενός Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης (άρθρο 14). Ένα από τα σημαντικότερα άρθρα της Συνθήκης της ΚτΕ ήταν το άρθρο 10, σχετικά με την παροχή βοήθειας από τα μέλη της προς ένα άλλο κράτος-μέλος για την προάσπιση της ανεξαρτησίας του τελευταίου. Εξίσου σημαντικά ήταν και τα άρθρα 12, 13 και 15, τα οποία υποχρέωναν τα μέλη του οργανισμού να μην κηρύττουν τον πόλεμο σε άλλα κράτη-μέλη και να ρυθμίζουν τις σχέσεις τους υπό το «φως της ημέρας», με τη δημοσίευση και την καταχώριση των συμφωνιών τις οποίες υπέγραφαν.

Εάν σημειωνόταν διαφωνία, τα μέλη όφειλαν να προσφεύγουν στη διαιτησία της ΚτΕ και να συμμορφώνονται με τις αποφάσεις της. Εάν υπήρχε περίπτωση πολέμου ή απειλής πολέμου, η ΚτΕ θα καθόριζε τα μέτρα τα οποία θα αποκαθιστούσαν την ειρήνη, καταφεύγοντας ακόμη και στην επιβολή οικονομικών ή στρατιωτικών κυρώσεων κατά του επιτιθέμενου, ο οποίος όμως δεν προσδιοριζόταν νομικά.

Τέλος, η Μόνιμη Γραμματεία ήταν ένα τεχνικό όργανο, επιφορτισμένο με υπο-

βοήθηση του Συμβουλίου και της Γενικής Συνέλευσης στο έργο τους, καθώς και τη διεκπεραίωση της διοικητικής εργασίας. Η ΚτΕ απέκτησε επίσημη υπόσταση αμέσως μόλις τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη των Βερσαλλιών, δηλαδή τη 10η Ιανουαρίου του 1920.

Εκτός από τα 32 ιδρυτικά μέλη –μεταξύ των οποίων συγκαταλεγόταν και η Ελλάδα–, κλήθηκαν και άλλα 13, ουδέτερα κατά τον πόλεμο, κράτη για να μετάσχουν. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα ηττημένα κράτη δεν προσκλήθηκαν καν να λάβουν μέρος στον νεοσύστατο οργανισμό.

Η ΚτΕ αποτελούσε καινοτομία σε σχέση με όλες τις προηγούμενες προσπάθειες διεθνούς συνεργασίας για τρεις λόγους: α) επειδή βασιζόταν σε μία συνθήκη ή ένα κείμενο αρχών και κανόνων, β) επειδή προέβλεπε ετήσιες συναντήσεις σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο και γ) επειδή είχε μία μόνιμη γραμματεία, αποτελούμενη από εξειδικευμένους υπαλλήλους. Το θέλημα του συστήματος συλλογικής ασφάλειας ήταν ότι θεσμοθέτησε θεωρητικά μία σειρά παγκόσμιων νομικών υποχρεώσεων, με βασικότερη όλων αυτήν της κοινής δράσης των μελών του νεοσύστατου οργανισμού εναντίον κάθε επιτιθέμενου κράτους. Μία τέτοια σαφής καταδίκη θεωρείτο πως θα προάσπιζε την ειρήνη, καθώς το επιτιθέμενο κράτος δεν θα διανοείτο καν να εμπλακεί σε πόλεμο με το σύνολο των κρατών-μελών της ΚτΕ. Οι αποφάσεις όμως οι οποίες θα αφορούσαν σε οικονομικές ή στρατιωτικές κυρώσεις δεν είχαν ισχύ παρά μόνο ως συστάσεις, η εκτέλεση των οποίων επαφιόταν στην καλή διάθεση των μελών του διεθνούς οργανισμού, και ειδικότερα των Μεγάλων Δυνάμεων. Συνεπώς, το Συμβούλιο θα ήταν τόσο αποτελεσματικό όσο οι τελευταίες θα επέτρεπαν.

Η ΚτΕ δεν ήταν ούτε ομοσπονδιακό κράτος ούτε συνομοσπονδία κρατών, αλλά ένας διεθνής οργανισμός, τα μέλη του οποίου διατηρούσαν ακέραιη την εθνική κυριαρχία τους. Ο ρόλος των λεγόμενων μικρών κρατών διασφαλιζόταν από τη θεσμοθέτηση της ρήτρας της ομοφωνίας, και ως εκ τούτου οι αντιπρόσωποί τους ήταν οι θερμότεροι υποστηρικτές του νέου οργανισμού. Εξέχουσα

Ο Γερμανός στοχαστής και φιλόσοφος Ιμάνουελ Καντ (1724-1804) το 1795 στο φιλοσοφικό του σχεδιάσμα «Προς την αιώνια ειρήνη» πρότεινε μια Κοινωνία των Εθνών ως ομοσπονδιακή κοινότητα δημοκρατικών χωρών. Το έργο του αποτέλεσε το πρότυπο για την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τον πρόδρομο του ΟΗΕ, στον καταστατικό χάρτη του οποίου άφησε το στίγμα του. Πορτρέτο εκ του φυσικού, έργο του Γιόχαν Φρίντριχ Μπέκερ (1768) (Μάρμαπα, Βάδη-Βυρτεμβέργη, Εθνικό Μουσείο Σίλερ).

θέση μεταξύ αυτών κατείχαν οι αντιπρόσωποι των ευνοημένων από τις μεταπολεμικές ρυθμίσεις κρατών, που φοβούνταν τις αναθεωρητικές δυνάμεις και γι' αυτό θεωρούσαν την ΚτΕ το καλύτερο (αν όχι το μόνο) μέσο για την προάσπιση των κεκτημένων τους. Οι χώρες αυτές γνώριζαν ότι οι ίδιες δεν θα καλούνταν να διασφαλίσουν το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας. Αυτό ήταν έργο των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες όμως δεν προτίθεντο να αναλάβουν μια τέτοια απεριόριστη δέσμευση, και μάλιστα σε παγκόσμια κλίμακα. Άλλωστε οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν είχαν κανέναν λόγο να επαινούν ένα σύστημα το οποίο είχε δημιουργηθεί με απώτερο σκοπό την προστασία των λεγόμενων μικρών κρατών από την αυθαιρεσία των μεγάλων. Αποδείχθηκε, από πολύ νωρίς μάλιστα, πόσο μεροληπτικός ήταν ο τρόπος απονομής της δικαιοσύνης όταν η διαφορά υφίστατο μεταξύ μιας Μεγάλης Δύναμης και ενός «μικρού» κράτους.

Αυτός υπήρξε ένας από τους βασικότερους (κατά πολλούς ο πιο σημαντικός) λόγους της αποτυχίας της ΚτΕ, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα την ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία στα μέσα της δεκαετίας του 1930. Αυτή καταρράκωσε το κύρος του διεθνούς οργανισμού. Φυσικά, υπήρξαν και άλλες περιπτώσεις κατάφωρης παραβίασης των μεταπολεμικών συνθηκών.

Τελικά, 20 χρόνια μετά τη λήξη του Μεγάλου Πολέμου ξέσπασε μία νέα και ακόμη πιο φονική παγκόσμια σύρραξη. Επιβεβαιώθηκε απολύτως η ρήση του Γάλλου στρατάρχη Φερντινάν Φος μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών «αυτό δεν είναι μόνιμη ειρήνη, αλλά μία εικοσαετής ανακωχή». Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος έλαβε διαστάσεις μαζικής ανθρωποφαγής, διήρκεσε περίπου 6 χρόνια (δηλαδή πολύ περισ-

Το 1918 ο πρόεδρος των ΗΠΑ Γούντροου Ουίλσον (1856-1924) υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής ενός μόνιμου διεθνούς οργανισμού για τη διατήρηση της ειρήνης στον μεταπολεμικό κόσμο.

σότερο από τον προηγούμενο παγκόσμιο πόλεμο) και επέφερε μεγάλες απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό, υλικοτεχνικές υποδομές και εγκαταστάσεις. Το σημαντικότερο ίσως ήταν το ηθικό πλήγμα που υπέστη η ανθρωπότητα από τα πρωτοφανή εγκλήματα που διαπράχθηκαν εκ μέρους των εμπόλεμων.

Ήταν πλέον πρόδηλο ότι έπρεπε να δημιουργηθεί ένας νέος διεθνής οργανισμός, που θα ήταν πιο αποτελεσματικός από την ΚτΕ, η σύσταση της οποίας είχε γεμίσει την ανθρωπότητα με πολλές ελπίδες για την εγκαθίδρυση μόνιμης ειρήνης, αλλά, δυστυχώς, στην πράξη αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες που είχε δημιουργήσει.

Οι πρώτες συζητήσεις έλαβαν χώρα μεσούντος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, κατά τη διάρκεια των εργασιών της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου, στις 12 Ιουνίου 1941. Τότε, τα κράτη που βρίσκονταν σε συμμαχία με τη Μεγάλη Βρετανία είχαν δεσμευτεί να εργαστούν για να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για διαρκή ειρήνη μεταπολεμικά. Λίγο αργότερα οι ηγέτες των Ηνωμένων Πολιτειών (Φραγκλίνος Ρούσβελτ) και της Μεγάλης Βρετανίας (Ουίνστον Τσώρτσιλ) συναντήθηκαν στον Ατλαντικό ωκεανό. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε την 9η και τη 10η Αυγούστου 1941. Ανακοινώθηκε λίγες μέρες μετά, και οι δύο ηγέτες συμφώνησαν σε 8 σημεία για τις μελλοντικές ρυθμίσεις παγκοσμίως. Κατ' ουσία όμως, η εν λόγω συνάντηση αποτελούσε μία πολεμική προπαρασκευή για τη συμμα-

τοχή των Αμερικανών στον πόλεμο κατά του Άξονα.

Επρόκειτο για τη Χάρτα του Ατλαντικού, όπως έμεινε στην Ιστορία. Σύμφωνα με το επίσημο ανακοινωθέν, τα κύρια σημεία της Χάρτας ήταν συνοπτικά τα ακόλουθα:

1. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν επιδίωκαν εδαφικές ή άλλης μορφής επεκτάσεις.
2. Δεν επιθυμούσαν εδαφικές αναπροσαρμογές χωρίς την ελεύθερη εκδήλωση της βούλησης των ενδιαφερόμενων λαών.
3. Σέβονταν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών.
4. Θα επιδίωκαν την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου με μείωση των εμπορικών φραγμών.
5. Επιθυμούσαν την αποκατάσταση της

Στις 12 Ιουνίου 1941 υπογράφηκε στο Λονδίνο η Διασυμμαχική Διακήρυξη «Για τη συνεργασία με άλλους ελεύθερους λαούς, σε καιρό ειρήνης και πολέμου». Η Διασυμμαχική Διακήρυξη ήταν ένα πρώτο βήμα προς την ίδρυση του ΟΗΕ.

Στη διακήρυξη που υπογράφηκε από τη Μόσχα στις 30 Οκτωβρίου 1943 οι κυβερνήσεις της Σοβιετικής Ένωσης, του Ηνωμένου Βασιλείου, των ΗΠΑ και της Κίνας ζήτησαν την έγκαιρη ίδρυση ενός διεθνούς οργανισμού για τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας.

συνεργασίας στο οικονομικό πεδίο μεταξύ όλων των εθνών, με παράλληλη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και της κοινωνικής πρόνοιας.

6. Μετά το τέλος του πολέμου υπόσχονταν να εργαστούν για έναν κόσμο απαλλαγμένο από την ανέχεια και τον φόβο.
7. Θα κατέβαλλαν κάθε δυνατή προσπάθεια για να κατοχυρώσουν την ελευθερία των θαλασσών.
8. Θα εργάζονταν για την παγκόσμια ειρήνη, την εγκατάλειψη της χρήσης βίας και τον μεταπολεμικό κοινό αφοπλισμό.

Η διακήρυξη υιοθετήθηκε σταδιακά από όλα τα κράτη που αντιμάχονταν τον Άξονα. Στις 24 Σεπτεμβρίου 1941 οι εξόριστοι κυβερνήσεις των χωρών που είχαν κατακτηθεί από στρατεύματα του Άξονα και βρίσκονταν στο Λονδίνο (κατ' αλφαβητική σειρά, Βέλγιο, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Ολλανδία, Πολωνία και Τσεχοσλοβακία), αυτή της Σοβιετικής Ένωσης και αντιπρό-

σωποϊτων Ελεύθερων Γάλλων υιοθέτησαν τις προαναφερθείσες αρχές της Χάρτας του Ατλαντικού.

Λίγους μήνες αργότερα, η επίθεση των Ιαπώνων στο Περλ Χάρμπορ σηματοδότησε την επίσημη είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων. Έκτοτε οι ιθύνοντές τους άρχισαν να δραστηριοποιούνται ενεργά προς την κατεύθυνση της εμπέδωσης της ειρήνης στον μεταπολεμικό κόσμο. Προς τούτο προσκάλεσαν τους εκπροσώπους 26 εμπόλεμων με τις δυνάμεις του Άξονα κρατών στην Ουάσινγκτον. Μετά το τέλος της εν λόγω συνδιάσκεψης εκδόθηκε η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών, ή αλλιώς Διακήρυξη της Ουάσινγκτον.

Τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονταν να μην υπογράψουν χωριστή ειρήνη με τα κράτη του Άξονα, κατά το προηγούμενο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Το κείμενο αυτό ανέφερε «ότι η πλήρης νίκη επί των εχθρών τους είναι απαραίτητη για την υπεράσπιση της ζωής, της ελευ-

θερίας, της ανεξαρτησίας και της θρησκευτικής ελευθερίας, καθώς και για τη διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης στη δική τους χώρα, όπως και σε άλλες χώρες, και ότι έχουν εμπλακεί σε έναν κοινό αγώνα κατά άγριων και βάνουσων δυνάμεων που επιδιώκουν να υποτάξουν τον κόσμο», με πρωταρχικό στόχο την «ολοκληρωτική νίκη» και την «άνευ όρων παράδοση» των στρατιωτικών καθεστώτων των δυνάμεων του Άξονα.

Αργότερα η διακήρυξη υπεγράφη από 21 ακόμη κράτη, τα οποία δεσμεύτηκαν να εργαστούν για την εκπλήρωση όσων στόχων εμπεριείχονταν σε αυτήν. Εντού-

τοις, όπως σημειώνει η Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, «πέραν των αρχών και σκοπών, δεν προβλεπόταν τρόπος υλοποίησής τους, μια και το κύριο μέλημα των Συμμάχων ήταν να νικήσουν τις δυνάμεις του Άξονα. Στις συζητήσεις που ακολούθησαν υπήρχαν δύο προτάσεις για την οργάνωση της μελλοντικής συνεργασίας των κρατών, η βρετανική, που πρότεινε την συγκρότηση περιφερειακών Συμβουλίων, και η αμερικανική, που προτιμούσε μια παγκόσμια Οργάνωση που θα είχε εξ ολοκλήρου την ευθύνη για την διατήρηση της ειρήνης».¹

Τελικά, επικράτησε η αμερικανική πρόταση. Κατά τη διάρκεια των εργασι-

Στη Διάσκεψη του Νταμπάρτον Όουκς της Ουάσιγκτον τον Αύγουστο του 1944, καταρτίστηκε ένα σχέδιο με τις κύριες πτυχές τού υπό ίδρυση οργανισμού. Η οργανωτική δομή θα βασιζόταν στο πρότυπο της Κοινωνίας των Εθνών, με σημαντικές αλλαγές στις αρμοδιότητες και στον τρόπο λειτουργίας των οργάνων.

Η διάσκεψη στη Γιάλτα, τον Φεβρουάριο του 1945, έδωσε την ευκαιρία στον Ρούσβελτ, στον Τσώρτσιλ και στον Στάλιν να αποφασίσουν για ορισμένα ζητήματα που δεν επιλύθηκαν στο Νταμπάρτον Όουκς. Το πιο κρίσιμο ήταν εκείνο που αφορούσε τον τρόπο ψηφοφορίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Οι τρεις ηγέτες συμφώνησαν να αναγνωριστεί δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) στις μεγάλες δυνάμεις για όλες τις αποφάσεις, εκτός από εκείνες που αφορούσαν σε διαδικαστικά θέματα.

ών της Γ΄ Διάσκεψης της Μόσχας, με τη συμμετοχή των υπουργών Εξωτερικών των Μεγάλων Συμμαχικών Δυνάμεων, το φθινόπωρο του 1943, υπεγράφησαν τέσσερις διακηρύξεις. Η πρώτη εξ αυτών αφορούσε τη γενικότερη ασφάλεια του μεταπολεμικού κόσμου. Τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνώριζαν την αναγκαιότητα της θέσπισης, το ταχύτερο δυνατόν, μιας διεθνούς οργάνωσης που θα βασιζόταν στην αρχή της κυρίαρχης ισότητας όλων των ειρηνικών κρατών. Ο εν λόγω οργανισμός θα ήταν ανοιχτός να δεχτεί ως μέλη του όλα τα κράτη, μικρά και μεγάλα, με σκοπό τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Οι αποφάσεις αυτές επιβεβαιώθηκαν και στη

Συνδιάσκεψη της Τεχεράνης μεταξύ των ηγετών των Ηνωμένων Πολιτειών, της Μεγάλης Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης, που πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα.

Ακολούθησαν άλλες δύο διασκέψεις (στο Νταμπάρτον Όουκς, 21 Αυγ. 1944-7 Οκτ. 1944) και στη Γιάλτα (4-11 Φεβρ. 1945), στις οποίες το όλο σχέδιο προωθήθηκε και λήφθηκαν σημαντικές αποφάσεις. Καθοριστική ήταν η νέα διάσκεψη που έλαβε χώρα στο Σαν Φρανσίσκο. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη διάσκεψη οι εκπρόσωποι των Ηνωμένων Πολιτειών, της Κίνας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Σοβιετικής Ένωσης συμφώνησαν σε ένα σχέδιο για τη σύσταση ενός διε-

θνούς οργανισμού που θα είχε ως κύρια αποστολή του τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Προς τούτο έπρεπε να λαμβάνει αποτελεσματικά συλλογικά μέτρα τόσο για την πρόληψη και την άρση των οιωνδήποτε απειλών για την ειρήνη, όσο και για την καταστολή επιθετικών πράξεων ή άλλων παραβιάσεων της ειρήνης, και να επιφέρει με ειρηνικά μέσα την επίλυση ή τη διευθέτηση των διεθνών διαφορών που μπορεί να οδηγούσαν σε παραβίαση της ειρήνης. Επιπλέον, όφειλε: α) να αναπτύξει φιλικές σχέσεις μεταξύ των εθνών, β) να επιτύχει διεθνή συνεργασία

για την επίλυση διεθνών οικονομικών, κοινωνικών και άλλων ανθρωπιστικών προβλημάτων και γ) να δημιουργήσει ένα κέντρο για την εναρμόνιση των ενεργειών των κρατών προς επίτευξη των προαναφερθέντων κοινών σκοπών.

Στις 7 Οκτωβρίου οι αντιπρόσωποι συμφώνησαν σε μία αρχική σειρά προτάσεων για την επίτευξη αυτών των στόχων. Οι συζητήσεις στη διάσκεψη σχετικά με τη σύνθεση του νέου διεθνούς οργανισμού περιλάμβαναν ποια κράτη θα καλούνταν να γίνουν μέλη, αλλά και τη συγκρότηση ενός Εκτελεστικού Συμβουλίου (του μετέπειτα Συμβουλίου

Η εναρκτήρια συνεδρίαση της Διάσκεψης του Σαν Φρανσίσκο, με την παρουσία των αντιπροσώπων 50 συμμάχων χωρών στο Θέατρο Χερμποςτ του Μνημειακού Κέντρου Πολέμου Παραστατικών και Τεχνών, στο Πολιτιστικό Κέντρο της πόλης.

Ο νέος πρόεδρος των ΗΠΑ Χάρι Τρούμαν (1884-1972) κατά την άφιξή του στη Διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο.

Ασφαλείας), που θα αποτελούσαν από μόνιμα και μη μόνιμα μέλη. Η αποκλειστική αρμοδιότητά του θα ήταν να μεριμνά για ζητήματα ασφαλείας και θα είχε τη δυνατότητα να επιβάλλει τις αποφάσεις του.

Επιπλέον, συμφωνήθηκε και η σύσταση ενός άλλου οργάνου, της Γενικής Συνέλευσης, που θα είχε περιορισμένες αρμοδιότητες για θέματα αρχών αλλά και επίτευξης του σκοπού του νέου διεθνούς οργανισμού. Επίσης, θα είχε τη δυνατότητα να εκδίδει συστάσεις για την εφαρμογή των συγκεκριμένων αρχών. Συν τοις άλλοις, τέθηκε το πλαίσιο λειτουργίας του Διεθνούς Δικαστηρίου. Επιπλέον, οι Μεγάλες Δυνάμεις των Συμμάχων δεσμεύτηκαν να μην πολεμήσουν ποτέ μεταξύ τους ή με κάποιο άλλο κράτος. Τέλος, ανέλαβαν τη δέσμευση να βοηθήσουν τον υπό σύσταση οργανισμό

σε περίπτωση που κάποιο μέλος του δεχόταν την επίθεση ενός τρίτου κράτους. Ήταν το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο για την ίδρυση του μελλοντικού ΟΗΕ και αποτέλεσε τη βάση επί της οποίας έγιναν οι επόμενες ενέργειες.

Κατ' ουσίαν, οι Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν στους στόχους, στη δομή και στη λειτουργία του οργανισμού. Ο έμπειρος Αμερικανός διπλωμάτης Τσαρλς Μπόλεν έγραψε ότι εν λόγω διάσκεψη έλυσε όλα τα ζητήματα, εκτός από δύο σχετικά με την οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών. Επρόκειτο για τη διαδικασία ψηφοφορίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας και τη σοβιετική πίεση για την αποδοχή και των 16 σοβιετικών δημοκρατιών στη Γενική Συνέλευση. Ως προς το τελευταίο, υπήρχαν αρκετοί λόγοι. Πρώτον, οι δυτικές χώρες είχαν μία μη αναστρέψιμη πλειοψηφία, μεταξύ άλλων

Ο πρόεδρος Τρούμαν ενώ παρατηρεί τον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Έντουαρντ Στετίνιους να υπογράφει τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στις 27 Ιουνίου 1945 στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για μια Διεθνή Οργάνωση, τη Διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο, τη μεγαλύτερη διεθνή συγκέντρωση που έγινε ποτέ.

λόγω των χωρών της (βρετανικής) Κοινοπολιτείας, όπως ο Καναδάς, η Νέα Ζηλανδία, η Αυστραλία και η Νότια Αφρική. Αυτό θα οδηγούσε σε μία de facto αδυναμία της Σοβιετικής Ένωσης να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων. Δεύτερον, οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης που μεταπηδούσαν αναγκαστικά σε ένα καθεστώς φιλικό προς τη Μόσχα ήταν, σε γενικές γραμμές, κράτη που είχαν συνεργαστεί με τον Άξονα και, ως εκ τούτου, δεν τους επιτράπη να ενταχθούν άμεσα στον νέο διεθνή οργανισμό. Τέλος, ο φαινομενικά υπερβολικός χαρακτήρας αυτής της σοβιετικής απαίτησης είχε σκοπό να καταστήσει σαφές ότι οποιοσδήποτε διεθνής οργανισμός ήταν πρόθυμος να διαχειριστεί τον νέο κόσμο χωρίς η Σοβιετική Ένωση να τυχάνει ίσης μεταχείρισης ήταν καταδικασμένος να αποτύχει.

Τελικά οι σοβιετικές δημοκρατίες της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας εντάχθηκαν ως μέλη του ΟΗΕ, ενώ ο Ρούσβελτ αποδέχθηκε στη Γιάλτα το δικαίωμα αρνησικυρίας της Μόσχας στο Συμβούλιο Ασφαλείας (βλέπε πιο κάτω). Σημειωτέον ότι αργότερα, υπό τον νέο Αμερικανό πρόεδρο Χάρι Τρούμαν, οι δυτικές χώρες προσπάθησαν να μεταφέρουν στη Γενική Συνέλευση τις αρμοδιότητες λήψης αποφάσεων για θέματα ασφαλείας προκειμένου να παρακάμψουν το σοβιετικό βέτο στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Αυτό συνέβη επειδή, στα πρώτα χρόνια του ΟΗΕ, η συντριπτική πλειοψηφία των μελών της Γενικής Συνέλευσης ήταν δυτικές χώρες ή κράτη φιλικά προς τη Δύση. Οι συγκεκριμένες απόπειρες απορρίφθηκαν σθεναρά από τη Σοβιετική Ένωση. Χρειάστηκε η διάσκεψη στη Γιάλτα, καθώς και περαιτέρω

Ο επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας, λόρδος Χάλιφαξ, ενώ ομιλεί στη Διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο.

διαπραγματεύσεις με τη Μόσχα, προκειμένου να επιλυθούν αυτά τα ζητήματα.

Στην προαναφερθείσα Διάσκεψη της Γιάλτας είχε έρθει πλέον η ώρα να συζητηθεί σοβαρά και με λεπτομέρειες το όνειρο του προέδρου Ρούσβελτ για έναν διεθνή οργανισμό που θα διατηρούσε την παγκόσμια ειρήνη. Όλα τα θέματα τέθηκαν επί τάπητος. Ένα από τα ερωτήματα που απασχόλησαν επισταμένα τους συμμετέχοντες ήταν αυτό σχετικά με τα δικαιώματα που θα επιτρεπόταν να έχουν τα μικρά κράτη. Ο Τσώρτσιλ παρέφρασε ευγενικά τον Γουίλλιαμ Σαίξπηρ: «Ο αετός πρέπει να επιτρέψει στα μικρά πουλιά να τραγουδούν και να μη νοιάζεται για το τι τραγουδούν».

Εντούτοις, ο Ιωσήφ Στάλιν δεν ενδιαφερόταν ούτε για παροιμίες ούτε για τιτιβίσματα μικρών πουλιών. Σύμφωνα με τα αρχεία, κατέστησε σαφές ότι θεω-

ρούσε πως οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις, που είχαν επωμιστεί το βάρος του πολέμου και είχαν απελευθερώσει τις άλλες χώρες, θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα να διατηρούν την ειρήνη του κόσμου. Ήταν ένα επιχείρημα που έγινε ευμενώς αποδεκτό από τους ηγέτες των αγγλοσαξονικών κρατών. Ανέκυψε όμως το θέμα κατά πόσον μία εκ των τριών Μεγάλων Δυνάμεων θα μπορούσε να σταματήσει τη συζήτηση στον ΟΗΕ για ένα θέμα που δεν της ήταν αρεστό ή απλώς να εμποδίσει την όποια δράση.

Οι διιστάμενες απόψεις έγινε δυνατόν να συγκεραστούν, καθώς οι Σοβιετικοί εγκατέλειψαν την, ούτως ή άλλως ανεδαφική, πρότασή τους στο Νταμπάρτον Όουκς περί εισδοχής 16 σοβιετικών δημοκρατιών στον οργανισμό, αρκούμενοι στη Λευκορωσία και στην Ουκρανία. Εξασφάλισαν, σε αντάλλαγμα, το δικαί-

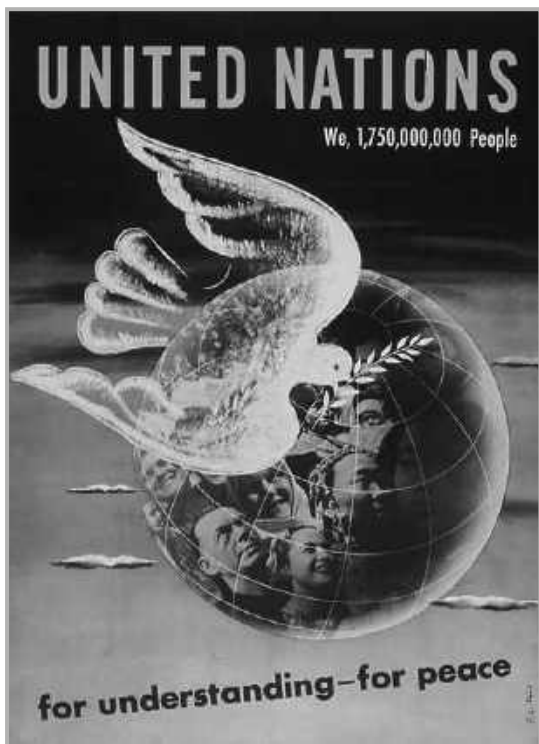

Ο υπουργός Εξωτερικών Ιωάννης Σοφιανόπουλος, επικεφαλής της ελληνικής αποστολής, υπογράφει τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στις 26 Ιουνίου 1945.

ωμα αρνησιkurίας, ενώ και οι Αμερικανοί απέσυραν την αντιπρότασή τους να συμμετέχει χωριστά κάθε πολιτεία των ΗΠΑ! Τελικά, όλα τα συμβαλλόμενα μέρη συμφώνησαν με το αμερικανικό σχέδιο σχετικά με τις διαδικασίες ψηφοφορίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο είχε επεκταθεί σε 5 μόνιμα μέλη μετά την ένταξη σε αυτό και της Γαλλίας. Καθένα από αυτά τα μόνιμα μέλη θα είχε πλέον τη δυνατότητα να ασκήσει βέτο. Οι Σοβιετικοί συμφώνησαν να ενταχθούν στα Ηνωμένα Έθνη, καθώς εξασφάλισαν ότι κάθε μόνιμο μέλος θα μπορούσε να εμποδίσει ανεπιθύμητες γι' αυτό αποφάσεις. Πάντως, ο Στάλιν αντέδρασε σφόδρα σε κάθε συζήτηση περί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς δεν έβλεπε κανέναν συσχετισμό με τα ζητήματα ασφαλείας. Τέλος, συμφωνήθηκε η σύγκληση μίας νέας διεθνούς διάσκεψης στο Σαν Φρανσίσκο, όπου θα

υιοθετούνταν ο χάρτης του νέου οργανισμού.

Πράγματι, αυτή έλαβε χώρα στην αμερικανική πόλη από τις 25 Απριλίου έως τις 26 Ιουνίου 1945. Η πλήρης ονομασία της ήταν Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για μια Διεθνή Οργάνωση. Σε αυτή συμμετείχαν αντιπρόσωποι 50 κρατών. Επρόκειτο για 46 χώρες που είχαν ήδη κηρύξει τον πόλεμο στη Γερμανία και στην Ιαπωνία, την τότε προσφάτως απελευθερωθείσα Δανία, την Αργεντινή και τις σοβιετικές δημοκρατίες της Λευκορωσίας και της Ουκρανίας. Σημειώτεον ότι η Μόσχα αντέδρασε σθεναρά στη συμμετοχή της Αργεντινής, την οποία κατηγορούσε για συνεργασία με τους ναζί, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση πολλών κρατών της Λατινικής Αμερικής. Τα τελευταία απειλούσαν με αποχή σε περίπτωση που συμμετείχαν αντιπρόσωποι της Ουκρανίας και της

Η αφίσα της Διάσκεψης του Σαν Φρανσίσκο.

Λευκορωσίας (που όλοι γνώριζαν ότι δεν αποτελούσαν ανεξάρτητα και κυρίαρχα κράτη) και αποκλείονταν οι αντίστοιχοι της Αργεντινής. Τέλος, πρόβλημα δημιουργήθηκε και με τη συμμετοχή της Πολωνίας, καθώς υπήρχε διαφωνία ως προς τον σχηματισμό κυβέρνησης. Η νέα πολωνική κυβέρνηση σχηματίστηκε μετά τη διάσκεψη (στις 28 Ιουνίου) και υπέγραψε τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών στις 15 Οκτωβρίου. Το γεγονός αυτό κατέστησε την Πολωνία μία από τις ιδρυτικές χώρες του ΟΗΕ.

Το πρώτο μεγάλο θέμα που ανέκυψε ήταν ο αιφνίδιος θάνατος του εμπνευστή του ΟΗΕ, προέδρου Ρούσβελτ, λίγες μέρες πριν από την έναρξη των εργασιών της διάσκεψης, στις 12 Απριλίου. Ο διάδοχός του στην προεδρία, Τρούμαν, ήταν σαφώς πιο ρεαλιστής και δεν συμμεριζόταν τις ιδεαλιστικές αντιλήψεις του

Ρούσβελτ. Ο τελευταίος είχε επιμείνει για τη διεξαγωγή της διάσκεψης σε αμερικανικό έδαφος, ενώ η χώρα του ανέλαβε να καλύψει όλο το κόστος της διοργάνωσης, το οποίο υπερέβαινε τα 2.000.000 δολάρια. Το μεγάλο αυτό ποσό ήταν απολύτως δικαιολογημένο, καθώς ο αριθμός των παρισταμένων (αντιπροσώπων, συμβούλων, υπαλλήλων γραμματείας, και λοιπά) έφτανε τους 3.500. Επίσης, ήταν παρόντες 2.500 εκπρόσωποι των μέσων μαζικής ενημέρωσης και παρατηρητές από πολυάριθμους οργανισμούς.

Αξιοσημείωτο ήταν το γεγονός της ονομασίας Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών που δόθηκε στον υπό σύσταση οργανισμό. Το όνομα αυτό είχε εμπνευστεί ο Ρούσβελτ. Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα της συγκεκριμένης διάσκεψης ήταν ότι αναγνωρίστηκε στη Γαλλία το καθεστώς της Μεγάλης Δύναμης, αν και ήταν ευρέως γνωστή η στρατιωτική συντριβή της από τους Γερμανούς μέσα σε λίγες εβδομάδες το 1940.

Έλαβαν χώρα σχοινοτενείς συζητήσεις για όσα θέματα δεν είχαν ήδη συμφωνηθεί στις προηγούμενες διασκέψεις, όπως, π.χ., αυτό που αφορούσε την ενσωμάτωση των περιφερειακών συμφωνιών στο γενικό πλαίσιο του νέου οργανισμού, το καθεστώς εντολής ή κηδεμονίας ορισμένων περιοχών, και λοιπά. Ένα ακανθώδες ζήτημα σχετιζόταν με το δικαίωμα αρνησικυρίας των Μεγάλων Δυνάμεων, το οποίο συμφωνήθηκε να ασκείται μόνο για θέματα ουσίας. Αντίθετα, ως προς τα διαδικαστικά θέματα, αποφασίστηκε να ισχύει το καθεστώς της πλειοψηφίας, έστω και δίχως τη σύμφωνη γνώμη των Μεγάλων Δυνάμεων.

Τον Ιούνιο (και αφού είχε ήδη συνθηκολογήσει η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία), έλαβε χώρα η τελευταία συνεδρίαση, υπό την προεδρία του επικεφαλής της

βρετανικής αντιπροσωπείας, λόρδου Χάλιφαξ. Αυτός υπέβαλε προς έγκριση το τελικό κείμενο του Καταστατικού Χάρτη, δηλώνοντας: «Το ζήτημα που πρόκειται να διευθετήσουμε με την ψήφο μας είναι το πιο σημαντικό πράγμα που μπορεί να συμβεί στη ζωή μας». Ως εκ τούτου, πρότεινε να ψηφιστεί όχι μόνο με ανάταση της χειρός, αλλά με έγερση των μελών των αντιπροσωπειών. Πράγματι, κάθε αντιπροσωπεία χειροκροτούμενη. Στο τέλος τη διαδικασίας ο λόρδος Χάλιφαξ ανακοίνωσε ότι ο Χάρτης είχε εγκριθεί ομόφωνα.

Την επόμενη μέρα οι αντιπροσωπείες υπέγραψαν το κείμενο του Χάρτη. Πρώτη υπέγραψε αυτή της Κίνας, καθώς θεωρήθηκε ότι αποτελούσε το πρώτο θύμα της επεκτατικής πολιτικής των κρατών του Άξονα. Ο πρόεδρος Τρούμαν έκλεισε τις εργασίες της διάσκεψης λέγοντας, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών που μόλις υπογράψατε είναι μία στέρεη δομή πάνω στην οποία μπορούμε να οικοδομήσουμε έναν καλύτερο κόσμο. Η Ιστορία θα σας τιμήσει γι' αυτό. Ανάμεσα στη νίκη στην Ευρώπη και στην τελική νίκη σε αυτό τον πιο καταστροφικό απ' όλους τους πολέμους, κερδίσατε μία νίκη εναντίον του ιδίου του πολέμου [...]. Με αυτόν τον Χάρτη ο κόσμος μπορεί να αρχίσει να ανυπομονεί για τη στιγμή που θα επιτρέπεται σε όλα τα άξια ανθρώπινα όντα να ζήσουν αξιοπρεπώς ως ελεύθεροι άνθρωποι».

Εν συνεχεία, πρόσθεσε ότι ο Χάρτης θα λειτουργούσε μόνο εάν οι λαοί του κόσμου ήταν αποφασισμένοι να τον κάνουν να λειτουργήσει, σημειώνοντας: «Εάν αποτύχουμε να τον χρησιμοποιή-

σουμε, θα προδώσουμε όλους εκείνους που πέθαναν για να συναντηθούμε εδώ με ελευθερία και ασφάλεια για να τον δημιουργήσουμε. Εάν επιδιώξουμε να τον χρησιμοποιήσουμε εγωστικά—προς όφελος οποιουδήποτε έθνους ή οποιασδήποτε μικρής ομάδας εθνών—, θα είμαστε εξίσου ένοχοι γι' αυτή την προδοσία».

Ο Καταστατικός Χάρτης τέθηκε σε ισχύ στις 24 Οκτωβρίου 1945. Είχε προηγηθεί η επικύρωσή του από τα 5 μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Αποτελείται από το Προοίμιο και 111 άρθρα. Αναπόσπαστο μέρος του αποτελεί το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου, το οποίο είναι συνημμένο στον Χάρτη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, *Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών – Η θεσμική διάσταση*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2005, σελ. 99.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κρατερός Ιωάννου, *Η οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1978.
- Παρασκευή Νάσκου-Περράκη *Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών – Η θεσμική διάσταση*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2005.
- C.E. Bohlen, *Witness to History, 1929-1969*, Νέα Υόρκη, 1973.
- Robert C. Hilderbrand, *Dumbarton Oaks – The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1990.
- Hans Kelsen, «The Old and the New League – The Covenant and the Dumbarton Oaks Proposals», *American Journal of International Law*, 39 (1), σελ. 45-83.
- Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Λονδίνο, 1950.

Ο Ιωάννης Παπαφλωράτος είναι νομικός-διεθνολόγος, δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΡΙΣΗ

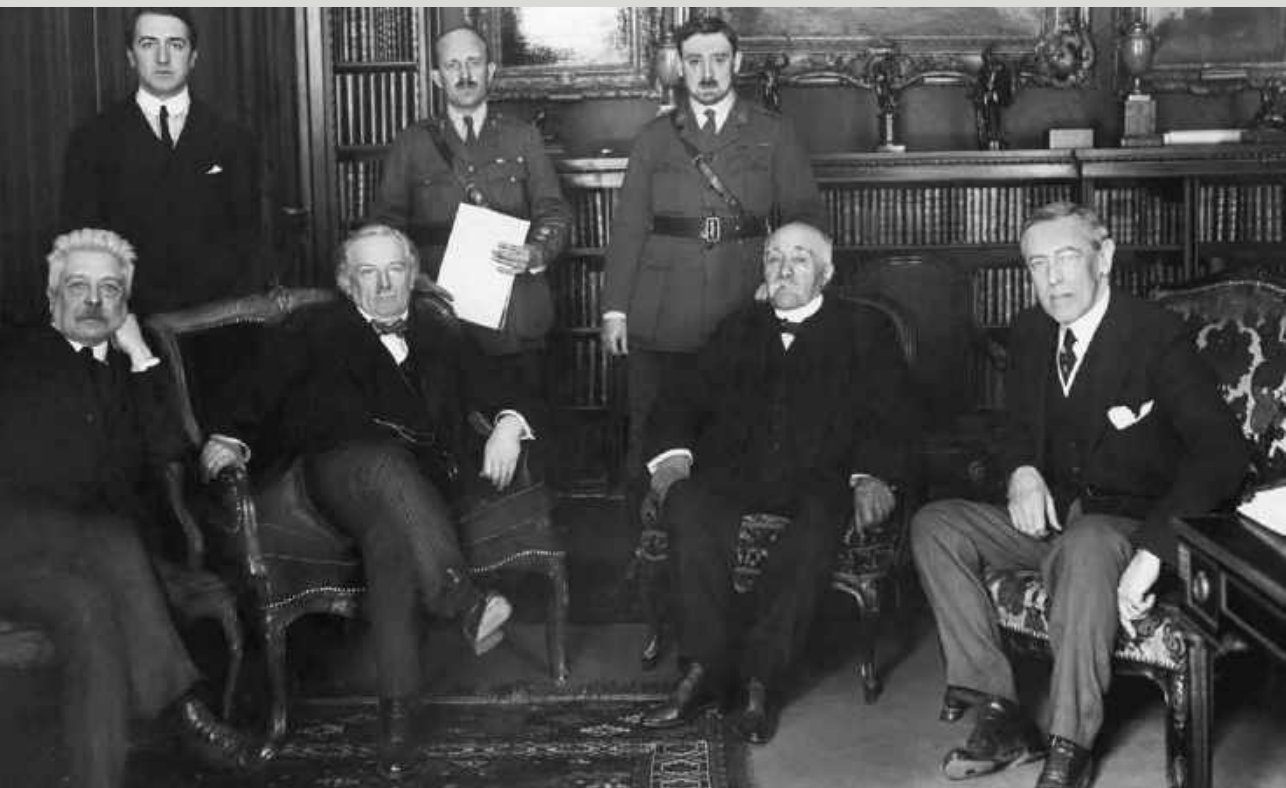
Της ΦΙΛΙΠΠΙΤΣΑΣ-ΦΡΑΓΚΙΣΚΗΣ ΜΑΡΓΑΡΗ

Ένα κυρίαρχο ερώτημα που δημιουργείται άμεσα στους μελετητές της περιόδου του Μεσοπολέμου στην Ευρώπη είναι πώς η φιλελεύθερη δημοκρατία, το κυρίαρχο πολιτειακό σύστημα στην Ευρώπη μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, υποχώρησε τόσο ραγδαία μετά το 1920 και ποιοι ήταν οι παράγοντες που λειτούργησαν καταλυτικά στην υποχώρηση αυτή.

ΑΝ ρίξουμε τη ματιά μας στην Ευρώπη μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο θα δούμε ότι στα 1920 υπήρχαν αντιπροσωπευτικά κοινοβού-

λια και εκλεγμένες κυβερνήσεις (οι βασικοί πυλώνες της φιλελεύθερης πολιτικής) σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη που βρίσκονται δυτικά των σοβιετικών συ-

Ο Βρετανός πρωθυπουργός Ντέιβιντ Λόιντ Τζορτζ (αριστερά), ο Ιταλός πρωθυπουργός Βιτόριο Ορλάντο, ο Γάλλος πρωθυπουργός Ζορζ Κλεμανσό και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Γούντροου Ουίλσον στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων το 1919.

νόρων, ως ανάχωμα στην επέκταση της σοβιετικής επανάστασης.

Κυριαρχούσαν παράλληλα οι αξίες του φιλελεύθερου πολιτισμού: η πίστη στη συνταγματική διακυβέρνηση, η αποδοχή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του πολίτη, η ελπίδα για τη βελτίωση της ανθρώπινης κατάστασης με την παρέμβαση της επιστήμης, της παιδείας, της τεχνολογίας.

Συνολικά το 1920 υπήρχαν σε όλο τον κόσμο περίπου 35 συνταγματικές ή εκλεγμένες κυβερνήσεις. Μέχρι το 1938 υπήρχαν περίπου 17 τέτοια κράτη και το 1944 ίσως 12 από τα 64 κράτη του κόσμου. Η παγκόσμια τάση είναι σαφής.¹

Σίγουρα η πρώτη αυθόρμητη απάντηση στο αρχικό μας ερώτημα θα ήταν ότι η μεγάλη οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1920, η κορύφωσή της το 1929 και οι συνέπειές της στην επόμενη δεκαετία, οι ασαφείς, ελλιπείς και ταπεινωτικές (για τους ηττημένους) συνθήκες ειρήνης, η διάψευση της ελπίδας των λαών για βελτίωση της ποιότητας ζωής μετά τον πόλεμο, η αδυναμία της Κοινωνίας των Εθνών να προστατέψει την ήδη εύθραυστη ειρήνη είναι οι πιο σημαντικοί παράγοντες που συντέλεσαν ουσιαστικά στη σταδιακή κατάρρευση του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος στην Ευρώπη και στην ανάδυση ολοκληρωτικών, φασιστικού τύπου καθεστώτων.

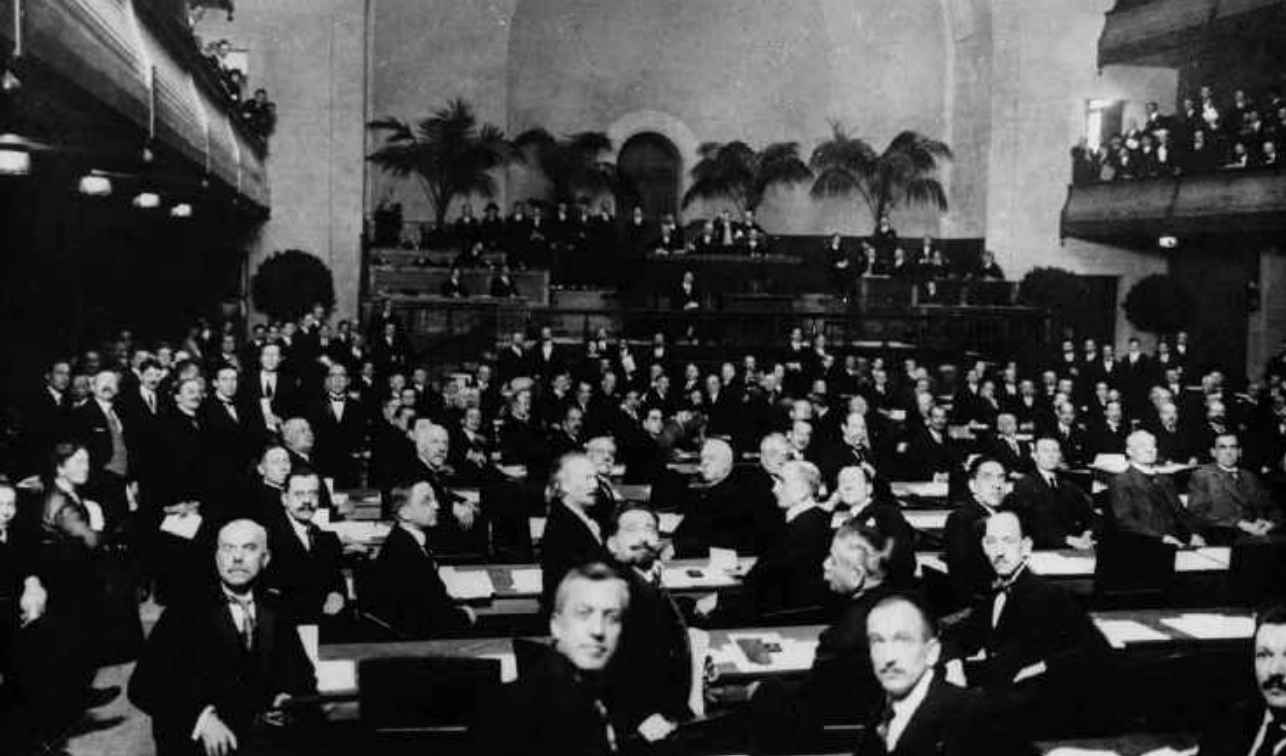
Στις προαναφερθείσες αιτιάσεις θα πρέπει να προστεθεί ότι σε όλη την Ευρώπη υπήρξαν δυνάμεις που αντιστρατεύονταν τους φιλελεύθερους θεσμούς, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από την πολιτική Δεξιά και όχι από τον κομμουνισμό (όπως έγινε από το 1945 και μετά). Επρόκειτο για δυνάμεις αυταρχικές, αντιδραστικές προς τους φιλελεύθερους θεσμούς, συνειδητά αντίθετες απέναντι στις προκλήσεις του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, ευνοϊκές προς

τα σώματα καταστολής, εθνικιστικές – λίγο ή πολύ.

Ας δούμε πρώτα τις συνέπειες των συνθηκών ειρήνης, κυρίως της Συνθήκης των Βερσαλλιών (28 Ιουνίου 1919), καθώς και τις οικονομικές συνθήκες μετά τον πόλεμο.

Η μελέτη της μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο κατάστασης δείχνει ότι ο κατήφορος προς τον αυταρχισμό άρχισε μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Προηγήθηκε η Ιταλία την περίοδο 1922-1925, ακολούθησε η Ισπανία το 1923 και το 1936, η Βουλγαρία το 1923 και το 1934, η Πολωνία, η Λιθουανία και η Πορτογαλία το 1926, η Ελλάδα κατά τις περιόδους 1922-23, 1925-26 και 1936, η Γιουγκοσλαβία το 1929, η Γερμανία και η Αυστρία το 1933, η Ρουμανία και η Τσεχοσλοβακία το 1938. Στα πιο σπουδαία σημεία της Συνθήκης των Βερσαλλιών θα αναφέρουμε ότι η ηττημένη Γερμανία, που δεν της επετράπη να πάρει μέρος στις διαπραγματεύσεις και έλαβε τους όρους μετά το τέλος τους, υπέστη πραγματική ταπείνωση, η οποία αφορούσε τόσο τις εδαφικές διευθετήσεις όσο και το ύψος των πολεμικών αποζημιώσεων που έπρεπε να πληρώσει.

Οι επικριτές της συνθήκης υποστήριζαν ότι δημιούργησε μία πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και στρατιωτικά αδύναμη και ασταθή Γερμανία, της οποίας ο αναμενόμενος αναθεωρητισμός αποσταθεροποίησε το μεταπολεμικό ευρωπαϊκό σύστημα ασφαλείας. Στην περίπτωση των εδαφικών διακανονισμών, η επιλεκτική αρχή της αυτοδιάθεσης θεωρήθηκε προσβολή από πολλούς Γερμανούς και ωφέλησε την προπαγάνδα του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος. Ιδιαίτερα το άρθρο 231 της συνθήκης, η γνωστή «ρήτρα ενοχής για τον πόλεμο», θεωρήθηκε εξαιρετικά επιζήμιο και έδινε αφορμή για έξαρση των εθνικιστικών αντι-

Στις 15 Νοεμβρίου 1920 συγκαλείται στη Γενεύη η πρώτη γενική συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών.

δράσεων στη Γερμανία.² Από την άλλη μεριά, οι υποστηρικτές της συνθήκης ισχυρίζονταν ότι οι όροι της άφηναν ανοικτό το ενδεχόμενο μελλοντικής τροποποίησης, ότι στην περίοδο 1924-1929 η πολιτική και οικονομική κατάσταση είχε σταθεροποιηθεί, ότι μέχρι το 1932 το ζήτημα των επανορθώσεων είχε σχεδόν επιλυθεί, και ότι η ουσιαστική αιτία για την ολίσθηση της Γερμανίας προς τον ολοκληρωτισμό-εθνικοσοσιαλισμό βρισκόταν στην οικονομική κρίση μετά το 1929.

Ήδη όμως από την εποχή του πολέμου το εθνικό χρέος της Γερμανίας είχε αυξηθεί κατά τριάντα φορές και μεταξύ των ετών 1918-1931 η χώρα έλαβε δάνεια ύψους 8,25 δισ. δολαρίων και πλήρωσε περίπου 9 δισ. δολάρια σε τοκοχρεολύσια και επανορθώσεις. Άρα, πέραν των παροχών σε είδος, η Γερμανία πλήρωσε ελάχιστα, αφού οι πιστωτές της διοχέ-

τευσαν υπό μορφή δανείων και επενδύσεων –που στη συνέχεια έχασαν– ποσά σχεδόν ίσα με όσα κατέβαλε η χώρα στο εξωτερικό.³

Στο Συνέδριο της Ειρήνης του Παρισιού δεν υπογράφηκε μόνο η παραπάνω συνθήκη, αφού είχε προηγηθεί η σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών (28 Απριλίου 1919), από τα 32 κράτη-νικητές του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου. Στους κόλπους των Συμμάχων επικρατούσε διάσταση ως προς τη φυσιογνωμία, τους στόχους, το θεσμικό πλαίσιο και τον μελλοντικό ρόλο της ΚτΕ. Το τελικό κείμενο βασίστηκε σε σχέδιο που επεξεργάστηκαν από κοινού οι αντιπροσωπείες των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας. Η Ιταλία έδειξε χλιαρό ενδιαφέρον, ιδίως μετά την απόρριψη του αιτήματός της για διεθνή έλεγχο της διανομής τροφίμων και πρώτων υλών. Η ΚτΕ αποδείχθηκε ένας οργανισμός αδύναμος να αποτρέψει έναν μελ-

Ο επικεφαλής της βρετανικής αντιπροσωπείας, λόρδος Τζορτζ Κάρζον, ο Ιταλός πρωθυπουργός Μπενίτο Μουσολίνι και ο Γάλλος πρωθυπουργός Ρεϊμόν Πουανκαρέ στο ξενοδοχείο Beau-Rivage της Λωζάνης, κατά τη διάρκεια των εργασιών υπογραφής της συνθήκης ειρήνης στις 24 Ιουλίου 1923.

λοντικό πόλεμο, αφού τα κράτη-μέλη δεν δεσμεύονταν για την από κοινού ανάληψη στρατιωτικής δράσης, αλλά περιορίζονταν στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων. Ακόμη, το άρθρο 10, που αναφερόταν στην υποχρέωση της διατήρησης του εδαφικού καθεστώτος, φαινόταν ήδη ανεφάρμοστο, αφού προετοιμάζονταν οι τάσεις αναθεώρησής του. Η Ιαπωνία αποχώρησε το 1933 και η Ιταλία το 1937. Η Γερμανία μπήκε το 1926 και αποχώρησε το 1933, η Σοβιετική Ένωση αποπέμφθηκε το 1939 (όταν εισέβαλε στη Φιλανδία) και οι μόνες χώρες που παρέμειναν διαρκώς μέλη ήταν η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία. Η ΚτΕ από το ξεκίνημά της αποδείχθηκε αδύναμη να διαχειριστεί σπουδαίες κρίσεις και επιθετικές τακτικές των μελών της. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το λεγόμενο επεισόδιο Τελίνι στην Κέρκυρα (31 Αυγούστου του 1923), κατά το

οποίο ένα κράτος-μέλος –η Ιταλία– βομβάρδισε και κατέλαβε έδαφος ενός άλλου κράτους-μέλους –Ελλάδα– και παραβίασε κατάφωρα τις δεσμεύσεις για ειρηνική επίλυση των διαφορών.⁴

Το επεισόδιο αυτό εμφάνισε την αδυναμία του διεθνούς οργανισμού να προστατεύσει ένα μικρό κράτος από τις επεκτατικές διαθέσεις μιας μεγάλης δύναμης. Λίγα χρόνια μετά τις συνθήκες ειρήνης οι νικητές είχαν καταλάβει ότι μια μεγάλη ευρωπαϊκή χώρα όπως η Γερμανία δεν μπορούσε να καταστραφεί ή να σβήσει από τον χάρτη, αλλά έπρεπε να επανενταχθεί ομαλά στη διεθνή ζωή. Άλλωστε η ταπεινωμένη Γερμανία παρέμενε, δυνητικά, μια ισχυρή ευρωπαϊκή χώρα: παρά τις εδαφικές της απώλειες, η βιομηχανική της βάση ήταν άθικτη, ενώ το εκπαιδευτικό της σύστημα, η διοίκηση και η τεχνολογία της μπορούσαν να προδιαγράψουν την ταχεία ανάκαμψη της

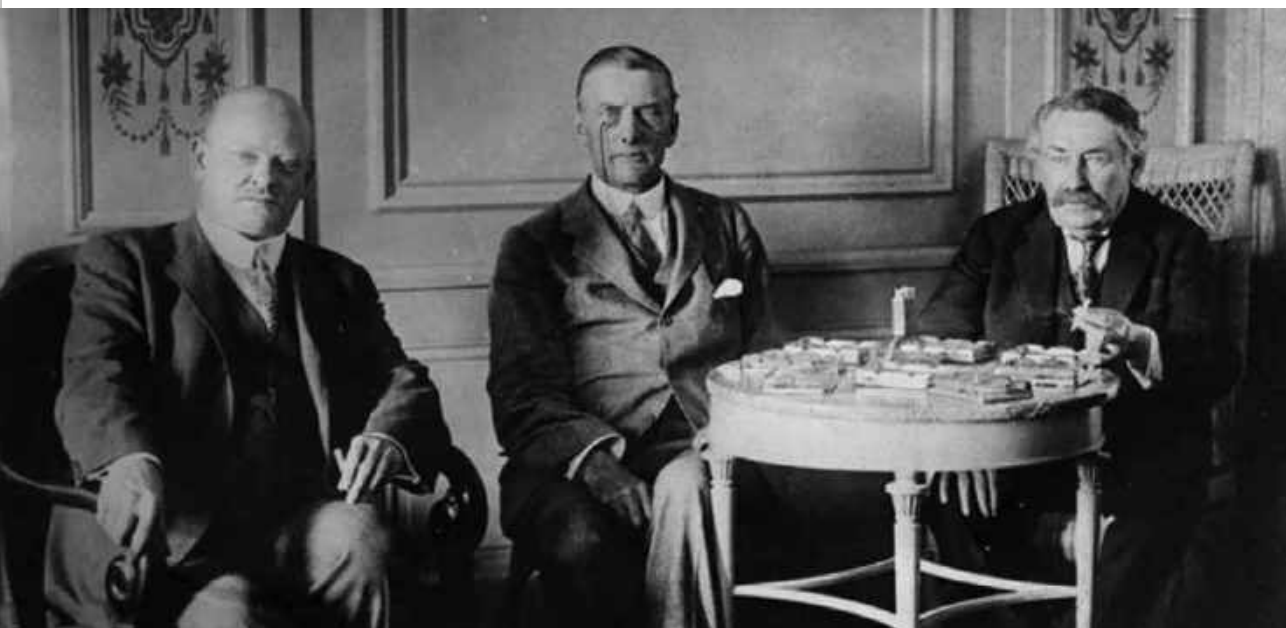
Στις 27 Αυγούστου 1923, ο αντιπολιτευόμενος τον Μουσολίνι στρατηγός Ενρίκο Τελίνι δολοφονείται στα ελληνοαλβανικά σύνορα, κοντά στην Κακαβιά.

χώρας. Ακόμη, η διάθεση της Γερμανίας να αμφισβητήσει το εδαφικό καθεστώς τόσο στα δυτικά όσο και στα ανατολικά της σύνορα συντηρούσε μία μείζονα εκκρεμότητα και δημιουργούσε σοβαρό κίνδυνο για τις ευρωπαϊκές διεθνείς σχέσεις.

Έτσι, την 1η Δεκεμβρίου 1925 η Γαλλία, η Γερμανία, η Βρετανία, η Ιταλία και το Βέλγιο συνήψαν μία σειρά συμφωνιών στο Λοκάρνο. Από αυτές, η σπουδαιότερη ήταν η αναγνώριση των γαλλο-γερμανικών και γερμανοβελγικών συνόρων και η αποστρατικοποίηση της Ρηνανίας. Στη συμφωνία αυτή εγγυήτριες ήταν η Βρετανία και η Ιταλία. Λίγο αργότερα, το 1926, η Γερμανία έγινε δεκτή στην ΚτΕ. Το Λοκάρνο έδωσε ευφορία και αισιοδοξία στην Ευρώπη, που, σε

συνδυασμό με την πρόσκαιρη οικονομική ανάκαμψη των αρχών της δεκαετίας του 1920, πίστευε ότι η ειρήνη ήταν πλέον εγγυημένη και εξασφαλισμένη.

Οι επικριτές του Λοκάρνο υποστηρίζουν ότι παρέμενε άλυτο το ζήτημα των εδαφικών διεκδικήσεων εκτός των δυτικοευρωπαϊκών συνόρων. Πράγματι, η Γερμανία μπορούσε να στραφεί κατά των νέων κρατών της ανατολικής Ευρώπης (Πολωνία, Τσεχοσλοβακία) χωρίς η Γαλλία να μπορέσει να επέμβει. Οι συνθήκες του Λοκάρνο, αν και πρόσφεραν μια επίφαση ολοκληρωτικής ειρήνης και ευημερίας, δεν ήταν τόσο ικανές να στηρίξουν τη σταθερότητα, αφού μόνο η Γαλλία είχε επιβαρυνθεί με την ευθύνη της διατήρησης του εδαφικού καθεστώτος στην ανατολική Ευρώπη, ενώ η Αγ-

Στιγμιότυπο από τις συζητήσεις που κατέληξαν στις Συνθήκες του Λοκάρνο, Οκτώβριος 1925. ΚΑΤΩ: Από αριστερά προς τα δεξιά, ο υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας Γκούσταβ Στρέζεμαν, ο εκπρόσωπος της Μεγάλης Βρετανίας Όσθεν Τσάμπερλεν και ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών Αριστίντ Μπριάν κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στο Λοκάρνο.

Το Ναζιστικό Κόμμα έγινε γρήγορα δημοφιλές στη Γερμανία λόγω της λαϊκίστικης ρητορικής του και της υπόσχεσής του για οικονομικές βελτιώσεις.

γλία και η Ιταλία περισσότερο το υπονόμειαν και δεν έκρυβαν—κυρίως η Ιταλία—τις αναθεωρητικές τάσεις τους. Στην παροδική ψευδαίσθηση της διεθνούς σταθερότητας συνέβαλε η πρόσκαιρη οικονομική ευμάρεια στην Ευρώπη της περιόδου 1924-1929, ενώ αξιοσημείωτη είναι η εξάρτηση των ευρωπαϊκών οικονομιών από την αμερικανική οικονομική ανάπτυξη μέσω του διεθνούς εμπορίου και του διεθνούς δανεισμού.⁵

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920 φάνηκε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ανεπαρκείς στον ρόλο τους ως κέντρου του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Σε αντίθεση με τη Μεγάλη Βρετανία, που ήταν το οικονομικό κέντρο πριν από το 1914, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν και μεγάλη ανάγκη τον υπόλοιπο κόσμο, αφού μετά τον πόλεμο εισήγαν λιγότερο

κεφάλαιο, εργασία και εμπορεύματα από ποτέ άλλοτε.⁶ Η οικονομική κρίση του 1929 στην Αμερική ξεκίνησε πρώτα από τον αγροτικό τομέα.⁷ Η υπερπαραγωγή των καταναλωτικών αγαθών και της βιομηχανίας δεν μπορούσε να συμβαδίσει με τη μαζική ζήτηση και η κερδοσκοπία οργίαζε στην αγορά, μέχρι την κατάρρευση της τραπεζικής πίστης. Ο Αμερικανός οικονομολόγος καθηγητής πανεπιστημίου Γουόλτ Ρόστοου συνοπτικά σημείωνε: «Σε αντίθεση με τους σιδηροδρόμους, την κατασκευή βελτιωμένων πλοίων ή την παραγωγή χάλυβα και μηχανικών εργαλείων, που μειώνουν το κόστος, τα νέα προϊόντα και ο νέος τρόπος ζωής απαιτούσαν υψηλά και αυξανόμενα επίπεδα εισοδήματος, καθώς και υψηλό βαθμό εμπιστοσύνης στο μέλλον, με ταχύτατη διάχυση».⁸

Οι δραματικές συνέπειες της Μεγάλης Κρίσης επηρέασαν, όπως ήταν φυσικό, και την Ευρώπη, οι χώρες της οποίας αντέδρασαν με διαφορετικούς τρόπους. Το ενδιαφέρον μας στρέφεται στον πολιτικό αντίκτυπο που είχε η κρίση, δηλαδή τον κλονισμό της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους υφιστάμενους πολιτικούς θεσμούς, τη φιλελεύθερη δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς.

Περί τα μέσα της δεκαετίας του 1930 ελάχιστα ήταν τα κράτη που δεν είχαν αλλάξει την πολιτική τους σε σχέση με αυτήν που ακολουθούσαν πριν από το Κραχ.

Παρατηρήθηκε κυρίως ενδυνάμωση της ριζοσπαστικής Δεξιάς, σε αντίθεση με την υποχώρηση της επαναστατικής Αριστεράς (με εξαίρεση την ΕΣΣΔ). Η κρίση φαίνεται να ευθύνεται για την άμβλυνση των αντανakλαστικών των δυτικών δημοκρατιών, που φαίνεται πως ακολουθούσαν την πολιτική του κατευνασμού (appeasement) παρά την αντιπαράθεση (ακόμη και με δικτάτορες) ή υποτιμούσαν την εξελισσόμενη άνοδο του φασισμού (όπως του εθνικοσοσιαλισμού, που είχε εξαπλωθεί ραγδαία στη Γερμανία).⁹ Μπροστά στην καταιγίδα της Μεγάλης Ύφεσης όλοι οι θεσμοί και οι αξίες της φιλελεύθερης αστικής κοινωνίας του 19ου αιώνα φάνηκε να υποχωρούν ή, μάλλον, να καταρρέουν. Οι παλιές, κυρίαρχες ελίτ στην Ιταλία έβλεπαν με δυσάρεσκεια τόσο τις συνθήκες ειρήνης όσο και την ανοδική πορεία των σοσιαλιστικών κινημάτων, που ευαγγελίζονταν την κοινωνική επανάσταση, και γι' αυτό εύκολα προσέφυγαν, απελπισμένα, προς τους φασίστες του Μουσολίνι κατά την περίοδο 1920-1922. Με τη σύμπλευση αυτή των παλαιών καθεστώ-

των ο φασισμός κατόρθωσε να έρθει στην εξουσία της Ιταλίας με τρόπο συστηματικό.¹⁰

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των Ακρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας, 1914-1991*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2020, σελ. 148.
- 2 Το κείμενο της διάταξης αυτής υποχρέωνε τη Γερμανία και τους συμμάχους της να αναλάβουν πλήρως την ευθύνη για «την πρόκληση όλων των απωλειών και των ζημιών τις οποίες οι Σύμμαχοι και Συνασπισμένες κυβερνήσεις έχουν υποστεί ως συνέπεια του πολέμου που επέβαλε σε αυτές η επιθετικότητα της Γερμανίας».
- 3 Γιάννης Στεφανίδης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας – Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων (1871-1945)*, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα, 1997, σελ. 231.
- 4 Το επεισόδιο αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της πάγιας προσαρτητικής τάσης των Ιταλών για το Ιόνιο.
- 5 Οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης έδωσαν προτεραιότητα στην καταπολέμηση του πληθωρισμού και στη νομισματική εξυγίανση, αλλά το διεθνές εμπόριο και ο βιομηχανικός τομέας στηρίχθηκαν ιδιαίτερα στον δανεισμό από τις Ηνωμένες Πολιτείες.
- 6 Er. Hobsbawm, *Η Εποχή των Ακρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας, 1914-1991, ό.π.*, σελ. 134.
- 7 Ο αγροτικός τομέας στην Αμερική και στον Καναδά παρουσίαζε δύο χαρακτηριστικά: την υπερπαραγωγή και την αυτάρκεια σε αγαθά, τα οποία τελικά έφτασαν σε πολύ χαμηλές τιμές και έτσι μειώθηκε ανεπανόρθωτα το αγροτικό εισόδημα, πράγμα που οδήγησε σε μείωση της ζήτησης αμερικανικών βιομηχανικών προϊόντων.
- 8 Walt Whitman Rostow, *The world Economy – History and Prospect*, University of Texas Press, 1978, σελ. 219.
- 9 Er. Hobsbawm, *Η Εποχή των Ακρων – Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας, 1914-1991, ό.π.*, σελ. 167.
- 10 Γ. Στεφανίδης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας – Διπλωματία και πολιτική των Δυνάμεων (1871-1945), ό.π.*, σελ. 125-126.

⁹ Η Φιλιππίτσα-Φραγκίσκη Μάργαρη είναι ιστορικός, Σύμβουλος Εκπαίδευσης Φιλολόγων Ζακύνθου.

Στις 24 Ιουλίου 1923 ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ισμέτ Ινονού υπογράφουν στη Λωζάννη Συνθήκη Ειρήνης, έπειτα από 7,5 μήνες διαπραγματεύσεων.

Η ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

Του ΙΩΑΝΝΗ Β. ΔΑΣΚΑΡΟΛΗ

Αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης άρχισαν να γίνονται αντικείμενο καταπιεστικών μέτρων. Οι διώξεις όμως εναντίον τους οξύνθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, καθώς η Τουρκία χρησιμοποίησε την ελληνική μειονότητα για να προωθήσει τα συμφέροντά της στο διεθνή πολιτικό χώρο. Η αρχή του τέλους για την ελληνική μειονότητα στην Τουρκία σηματοδοτήθηκε από την κρίση του Δεκεμβρίου του 1963, οπότε η Τουρκία, θέλοντας να εξαναγκάσει την Ελλάδα να προβεί σε υποχωρήσεις σε σχέση με το Κυπριακό σκλήρυνε τη στάση της και τον Μάρτιο του 1964

κατήγγειλε τη Σύμβαση Εγκατάστασης, Εμπορίου και Ναυτιλίας που είχε υπογραφεί το 1930. Αμέσως άρχισαν οι απελάσεις Ελλήνων υπηκόων, με την Τουρκία να πλουτίζει δεσμεύοντας την κινητή και ακίνητη περιουσία τους. Επιπλέον, οι τουρκικές Αρχές αύξησαν την πίεση προς τους εναπομείναντες Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, με μέτρα που έπλητταν τη μειονοτική εκπαίδευση αλλά και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Εκτιμάται ότι ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων που εγκατέλειψαν την Τουρκία συνεπεία των απελάσεων κυμάνθηκε μεταξύ 40.000-48.000 ατόμων. Αυτή ήταν η μεγαλύτερη αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923.

Μεσοπόλεμος – Ελληνοτουρκική προσέγγιση (1923-1940)

Η προσπάθεια εξόντωσης της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε την επομένη της υπογραφής της συνθήκης της Λωζάννης τον Ιούλιο του 1923. Παρά το γεγονός ότι μόλις είχε υπογραφεί μία λεπτομερέστατη συνθήκη που ρύθμιζε όλες τις πτυχές των ελληνοτουρκικών σχέσεων, οι Τούρκοι, εκμεταλλευόμενοι την απουσία πολλών μειονοτικών από την Κωνσταντινούπολη λόγω του φόβου μετά την ανακατάληψη της πόλης, ερμήνευσαν αυθαίρετα τον κανονισμό των εγκατεστημένων (*établis*), βάσει του οποίου όποιος δεν πληρούσε κάποιες τυπικές προϋποθέσεις έχανε την τουρκική υπηκοότητα και το δικαίωμα παραμονής στην Κωνσταντινούπολη.

Βάσει του νόμου αυτού 2.500 μειονοτικοί έχασαν τις περιουσίες τους, ενώ οι τουρκικές πιέσεις κορυφώθηκαν το 1925, όταν εντάχθηκε σε αυτό το καθεστώς ο Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης Κωνσταντίνος ΣΤ΄ και εξαναγκάστηκε

από τις τουρκικές Αρχές να εγκαταλείψει ταπεινωμένος την Πόλη και να μεταβεί στο Άγιο Όρος. Το νέο συγκλόνισε τον ελληνισμό, κάποιοι πολιτικοί, όπως ο Πάγκαλος, ζήτησαν δημοσίως την επανάληψη του ελληνοτουρκικού πολέμου στη Θράκη, ενώ ο Μεταξάς, ως αρχηγός των Ελευθεροφρόνων, απείλησε τους υπουργούς της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου με ειδικό δικαστήριο για την αδράνειά τους. Το 1924 εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη και αυτοανακηρύσσεται σε «Πατριάρχη της Τουρκορθόδοξου Εκκλησίας» ο περίφημος παπα-Ευθύμ, έχοντας την υποστήριξη των τουρκικών Αρχών, που του επέτρεψαν να καταλάβει και να χρησιμοποιεί για λατρευτικούς σκοπούς κάποιους ορθόδοξους ναούς της Πόλης.

Οι τουρκικές πιέσεις εναντίον των Ελλήνων μειονοτικών δεν μειώθηκαν τα επόμενα χρόνια, αλλά πέρασαν σε μια σταδιακή ύφεση την εποχή της ελληνοτουρκικής προσέγγισης Βενιζέλου-Κεμάλ το 1929. Ο ίδιος ο Βενιζέλος έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τη μειονότητα,

Ο Κωνσταντίνος ΣΤ΄ (1859-1930) εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης και ενθρονίστηκε στις 17 Δεκεμβρίου 1924. Ωστόσο, με βάση τη συμφωνία περί ανταλλαγής των πληθυσμών, θεωρήθηκε από την τουρκική κυβέρνηση ανταλλάξιμος και, ενάμιση μήνα αργότερα, απελάθηκε από την Κωνσταντινούπολη.

η παρουσία της οποίας στην Κωνσταντινούπολη επιτεύχθηκε με την προσωπική του επιμονή στη Λωζάννη και παρά τις αντιρρήσεις του Ινονού. Παρά τις εργώδεις προσπάθειες του Βενιζέλου, η θέση των Ελλήνων μειονοτικών βελτιώθηκε ελάχιστα, ενώ ακόμη και τον Απρίλιο του 1930 ο Έλληνας πρόξενος Πολυχρονιάδης τηλεγραφούσε στην Αθήνα ότι η θέση της μειονότητας ουσιαστικά δεν είχε βελτιωθεί. Ο πατριάρχης Φώτιος, με επιστολή του, ευχαρίστησε τον Βενιζέλο για τις προσπάθειές του, ζητώντας να επιστραφούν στο πατριαρχείο οι ιεροί ναοί που είχαν δοθεί στον παπα-Ευθύμ, ενώ υπογράμμισε ότι η εκπαίδευση

των Ελλήνων της Πόλης είχε υπονομευθεί από την αναγκαστική καθιέρωση της τουρκικής γλώσσας στα σχολεία τους, αλλά και την αναγκαστική διδασκαλία της ιστορίας και της γεωγραφίας στα τουρκικά.

Με την ελληνοτουρκική συμφωνία της Άγκυρας το 1930, που ήταν φανερά εις βάρος των ελληνικών συμφερόντων, η ελληνική πλευρά δέχτηκε ως τετελεσμένο την οριστική φυγή 30.000 Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη με αντάλλαγμα την παροχή ιθαγένειας από το τουρκικό κράτος σε όσους είχαν παραμείνει και απειλούνταν με απέλαση. Εξαιτίας των συνεκών πιέσεων της Τουρκίας στην ελληνική μειονότητα και τα επόμενα χρόνια μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αυτή είχε ήδη συρρικνωθεί σε 125.000 άτομα το 1935 από 300.000 που ήταν το 1922.

Κατοχή (1940-1945)

Οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών παρέμειναν κακές κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, καθώς η Τουρκία προσπάθησε να εξασφαλίσει συμμαχική άδεια για την κατάληψη νησιών του Αιγαίου, ενώ διεκδίκησε παρασκηνιακά τα Δωδεκάνησα. Στην Κατοχή, τον Μάιο του 1941, αμέσως μετά την κατάληψη της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας από τις φασιστικές και τις ναζιστικές δυνάμεις, η μονοκομματική κυβέρνηση της Τουρκίας, με τη χρήση μυστικού διατάγματος, επιστράτευσε 40.000 άνδρες των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων ηλικίας 18-45 ετών. Οι επιστρατευμένοι οδηγήθηκαν σε στρατόπεδα εργασίας για κατασκευή οδών, αεροδρομίων και κτιρίων, κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες, χωρίς να έχουν άδεια επίσκεψης στην Πόλη. Ο διωγμός αυτός ονομάστηκε «Είκοσι Ηλικίες» και δεν είναι γνωστά τα ακριβή κίνητρα και οι σκοποί του. Το

γεγονός ότι οι επιστρατευμένοι απολύθηκαν με την αλλαγή της έκβασης του πολέμου (Νοέμβριος 1942) και οι έντονες φήμες που κυκλοφορούσαν στην Πόλη περί μη επιστροφής τους δίνουν τη δυνατότητα διαφόρων ερμηνειών και τον συσχετισμό του μέτρου με παρόμοια μέτρα σε άλλες περιοχές της Ευρώπης. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία είχαν σταλεί σε στρατόπεδα στην ανατολική Θράκη, ενώ οι νεότεροι σε διάφορες περιοχές στο εσωτερικό της Ανατολής.

Στις 11 Νοεμβρίου 1942 ψηφίστηκε από την τουρκική Εθνοσυνέλευση, χωρίς καν να συζητηθεί, ο νόμος περί Φόρου Περιουσίας, γνωστός και ως Βαρλίκ Βεργκισί. Ο νόμος προέβλεπε τη συγκρότηση επιτροπών αποτίμησης περιουσίας σε κάθε επαρχία και νομό, οι οποίες επιτροπές θα καθόριζαν το ποσό που θα πλήρωνε ο κάθε υπόχρεος. Οι αποφάσεις των επιτροπών θα ήταν οριστικές και απρόσβλητες, ενώ οι υπόχρεοι θα ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν το καθορισθέν ποσόν εντός 15 ημερών. Όσοι δεν πλήρωναν το καθορισθέν ποσόν εντός 15 ημερών θα υποχρεώνονταν σε κατάσχεση και αναγκαστική εκποίηση της περιουσίας τους από τις επιτροπές και σε περίπτωση που και πάλι δεν ήταν δυνατή η αποπληρωμή του καθορισθέντος ποσού, οι υπόχρεοι θα στρατολογούνταν στα τάγματα εργασίας για καταναγκαστικά έργα.

Στην Κωνσταντινούπολη συγκροτήθηκαν τρεις επιτροπές, οι οποίες στις 18 Δεκεμβρίου 1942 κοινοποίησαν τις καταστάσεις με τους υπόχρεους και τα ποσά των φόρων που καλούνταν να καταβάλουν. Το 87% των φόρων καλούνταν να τον πληρώσουν οι μη μουσουλμάνοι (Έλληνες και Αρμένιοι), το 7% μουσουλμάνοι και το 6% διάφοροι άλλοι, οι οποίοι και πάλι ήταν άτομα που ανήκαν σε διάφορες μη μουσουλμανικές πληθυσμι-

Ο γνωστός ως παπα-Ευθύμ σχισματικός κληρικός Ευθύμιος Καραχισαρίδης (1884-1968) συνεργάστηκε με τον Μουσταφά Κεμάλ στην ίδρυση «Τουρκορθόδοξης Εκκλησίας». Προσπάθησε να λειτουργήσει ως πολιορκητικός κριός για την άλωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τη διάλυση του ιστού του γένους των Ρωμιών.

ακές ομάδες. Μετά την εξοντωτική φορολογία πουλήθηκαν χιλιάδες ακίνητα στην Κωνσταντινούπολη και σε λίγες εβδομάδες πέρασαν από χριστιανικά σε μουσουλμανικά χέρια, έναντι εξευτελιστικού τιμήματος. Το 67% των ακινήτων το αγόρασαν μουσουλμάνοι Τούρκοι και το υπόλοιπο κρατικές υπηρεσίες και οργανισμοί. Επίσης, από τις 21 Ιανουαρίου 1943 χιλιάδες ακίνητα που ανήκαν σε χριστιανούς κατασχέθηκαν για να πληρωθούν οι φόροι που τους επιδικάστηκαν.

Μεταπολεμική περίοδος – Σεπτεμβριανά (1949-1955)

Μεταπολεμικά οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας συνέχισαν να είναι κακές. Μετά την ήττα στον ποδοσφαιρικό

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τη σύζυγό του Έλενα στην Άγκυρα. Μετά την υπογραφή του ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας ο Μουσταφά Κεμάλ δίνει δεξίωση στο Άνκαρα Παλάς, 1930.

αγώνα Ιταλίας-Τουρκίας που έγινε στην Αθήνα στις 20 Μαΐου 1949, ο τουρκικός Τύπος αλλά και άλλοι Τούρκοι ιθύνοντες έδωσαν διαφορετική διάσταση στο γεγονός, δημιουργώντας πολεμική ατμόσφαιρα στην Τουρκία εναντίον της Ελλάδας και ειδικά στην Κωνσταντινούπολη. Ο πρόεδρος της τουρκικής ποδοσφαιρικής ομοσπονδίας μίλησε για επεισόδια εις βάρος των Τούρκων αθλητών που καθοδηγήθηκαν από τις ελληνικές Αρχές, τουρκικές εφημερίδες έγραφαν ότι η ελληνοτουρκική φιλία έπαψε πλέον να υφίσταται μετά τα έκτροπα των Αθηνών, η εφημερίδα *Τζουμχουριέτ* έγραψε ότι κακώς δεν μετατράπηκε το γήπεδο σε πεδίο μάχης, καθώς έτσι οι Έλληνες θα τρέπονταν σε φυγή, υπονοώντας τη διάσπαση του μετώπου το 1922. Η *Χουριέτ* έφτασε μέχρι και να ζητήσει αλλαγή των ελληνοτουρκικών συνόρων από τη στιγ-

μή που δεν ίσχυε πλέον η ελληνοτουρκική φιλία, ενώ άλλα έντυπα πρότειναν να σταματήσουν οι εξαγωγές τροφίμων προς την Ελλάδα για να πεινάσουν οι Έλληνες.

Στις 24 Μαΐου ο φοιτητικός σύλλογος της Κωνσταντινούπολης διεξήγαγε συλλαλητήριο για το ζήτημα, στο οποίο συμμετείχαν οι περισσότεροι αθλητές, που είχαν εν τω μεταξύ γυρίσει από την Αθήνα, οι οποίοι διαβεβαίωσαν το πλήθος για την αντιτουρκική ατμόσφαιρα που αντιμετώπισαν στην Αθήνα. Υπήρχαν φοιτητές με πλακάτ που έγραφαν ότι οι «Έλληνες είναι φίδια», Τούρκοι παλαιστές πήραν τον λόγο διαβεβαιώνοντας ότι στους επερχόμενους διεθνείς αγώνες που θα γίνονταν στην Κωνσταντινούπολη θα «περιποιούνταν καταλλήλως» τους Έλληνες αντιπάλους τους, αντιπροσωπείες κατέθεσαν στεφάνια στο ηρώ-

Ο στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος, εκπροσωπώντας την Ελλάδα σε επίσκεψή του στην Άγκυρα το 1937, συναντάται με τον Μουσταφά Κεμάλ.

των πεσόντων των ελληνοτουρκικών πολέμων, ενώ το πλήθος φωνασκούσε ότι δεν θα ανεχόταν ποτέ η Κύπρος να γίνει ελληνική. Τέλος, αντιπροσωπεία φοιτητών ζήτησε ακρόαση από τον Πατριάρχη για να τον ρωτήσει ποια ήταν η γνώμη του για τα γεγονότα των Αθηνών, αλλά αυτός δεν τους δέχτηκε, προφασισζόμενος ότι προσευχόταν τη στιγμή που το πλήθος κύκλωσε το Πατριαρχείο και δεν μπορούσε να διακόψει. Το 1950 η κυβέρνηση Μεντερές δημιούργησε με κρατική πρωτοβουλία την Εταιρία Κατακτήσεως της Ινσταμπούλ. Η εταιρία αυτή καθιέρωσε τον πανηγυρισμό της 29ης Μαΐου ως ημέρας της Αλώσεως, εορτασμός που λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο μέχρι τις μέρες μας.

Ακολούθησαν τα περίφημα Σεπτεμβριανά, στις 6 Σεπτεμβρίου του 1955. Το κλίμα στην Κωνσταντινούπολη είχε προετοιμαστεί πάρα πολύ καλά από τον τουρκικό Τύπο, που διοχέτευε εμμηρηστικά δημοσιεύματα κατά της Ελλάδας για

το Κυπριακό. Στην ψυχολογία του όχλου που δημιουργήθηκε, ένα σημαντικό τμήμα οφειλόταν στη ζήλια και στον φθόνο από τη συνεχή οικονομική πρόοδο των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, καθώς η τουρκική προπαγάνδα πρόβαλλε έντεχνα την ιδέα πως η κακοδαιμονία της Τουρκίας και η αδυναμία οικονομικής της ανάπτυξης οφειλόταν στους χριστιανούς, στους Αρμένιους, στους Εβραίους και στις άλλες μειονότητες που απολάμβαναν τον περισσότερο πλούτο. Μέσα σε λίγες ώρες 50.000 περίπου άτομα, με τη βοήθεια των επίσημων τουρκικών Αρχών, κατέστρεψαν όλες τις ελληνικές περιουσίες στους εμπορικούς δρόμους της Πόλης, βεβηλώνοντας τα ιερά και τα όσια των χριστιανών συμπατριωτών τους.

Σύγχρονη εποχή (1964-2020)

Ακολούθησαν οι περίφημες απελάσεις του 1964, που επέφεραν καίριο πλήγμα στον ελληνισμό της Πόλης, καθώς ο

Τη νύχτας της 6ης Σεπτεμβρίου 1955, εξ ου και η ονομασία Σεπτεμβριανά, καθοδηγούμενος τουρκικός όχλος προκαλεί στην Κωνσταντινούπολη βίαια επεισόδια κατά των περιουσιών των Ελλήνων και των Αρμενίων.

αριθμός των Ελλήνων εκεί μειώθηκε από 90.000 σε 30.000 σε διάστημα ενός έτους. Η ανακοίνωση της έναρξης των απελάσεων έγινε τη 16η Μαρτίου 1964 και αμέσως άρχισε η κοινοποίηση καταλόγων Ελλήνων υπηκόων και παράλληλα η κλήση τους στο 4ο Τμήμα Ασφαλείας Κωνσταντινουπόλεως, μέσα σε ατμόσφαιρα τρομοκρατίας και με αντιμετώπισή τους ως εγκληματιών του ποινικού δικαίου. Κορυφαία πράξη βίας υπήρξε ο εξαναγκασμός τους να υπογράψουν δήλωση, που δεν επιτρεπόταν να διαβάσουν, ότι δήθεν είχαν κάνει βλαβερές ενέργειες κατά της Τουρκίας. Παράλληλα τα καταπιεστικά μέτρα επεκτείνονταν σε όλα τα μέλη και τα ιδρύματα της ομογένειας.

Αρκεί να αναφέρουμε τον έντονο οικονομικό αποκλεισμό που οργανώθηκε με την ανοχή της κυβέρνησης της Τουρ-

κίας από τις δεξιές και αριστερές εθνικιστικές φοιτητικές οργανώσεις, ο οποίος άρχισε τον Απρίλιο του 1964, αλλά και την τρομοκράτηση γενικότερα του ελληνικού πληθυσμού περί επικείμενης βίας, όπως και τη συνεχή προπαγάνδα κατά του Οικουμενικού Πατριαρχείου με κυβερνητικές δηλώσεις και δημοσιεύσεις του κατευθυνόμενου Τύπου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ανακριτικής έρευνας κατά της διοίκησης του μείζονος Ιδρύματος Βαλουκλί στις αρχές του 1964, με αφορμή τη δωρεά μιας κεντρικής μονάδας θέρμανσης για το νοσοκομείο που είχε κάνει η Παγκόσμια Ένωση Εκκλησιών, με την κατηγορία ότι περιείχε οπλισμό.

Ειδικός στόχος των διωγμών υπήρξαν τα σχολεία, με τον διορισμό «υποδιευθυντών» με απόλυτες εξουσίες και αποστολή να καταστρέψουν τα σχολεία με

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής με τον Τούρκο πρωθυπουργό Αντάν Μεντερές μετά τη συμφωνία της Ζυρίχης, 8 Φεβρουαρίου 1959. ΔΕΞΙΑ: Από τον Απρίλιο έως τον Αύγουστο του 1964 έγιναν περίπου 5.000 απελάσεις Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη, ενώ άλλοι 10.000-11.000 Έλληνες εκδιώχθηκαν μετά τον Σεπτέμβριο του 1964.

προφανή σκοπό τη διάλυση του κοινωνικού ιστού της ομογένειας. Παράλληλα με τις απελάσεις, μυστικό διάταγμα δέσμευσε όλα τα περιουσιακά στοιχεία των Ελλήνων στην Τουρκία. Τα σπίτια και οι περιουσίες όσων απελάθηκαν περιήλθαν στο τουρκικό δημόσιο, αφού πρώτα χαρακτηρίστηκαν από αυτό εγκαταλειμμένες περιουσίες. Οι μαζικές μεταναστεύσεις πληθυσμών που πραγματοποιήθηκαν τότε θεωρήθηκαν η μεγαλύτερη έξοδος ανθρώπων από μία χώρα σε καιρό ειρήνης στο έδαφος της Βαλκανικής χερσονήσου μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Κατά το διάστημα αυτό έκλεισαν και 100 επιχειρήσεις Ελλήνων υπηκόων, με κεφάλαιο 500.000.000 δολαρίων. Ακολούθησε το κλείσιμο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης το 1971 λόγω, υποτίθεται, ενός τουρκικού νόμου που απαγόρευε τη λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων. Ο στόχος του συγκεκριμένου

μέτρου ήταν να υπονομεύσει μακροπρόθεσμα τη δυνατότητα διαδοχής στον Οικουμενικό Θρόνο. Μέσα σε αυτό το συνεχές πλαίσιο καταπίεσεων η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης παρήκμασε αριθμητικά και σήμερα αριθμεί λιγότερο από 10.000 άτομα σε σύνολο 10.000.000 Τούρκων που κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη, ενώ το 98% του συνόλου της έχει εκπατριστεί χάνοντας παράνομα ιθαγένεια και περιουσία.

Εν κατακλείδι

Ο πρόσφατος κρίκος της εξόντωσης του ελληνορθόδοξου στοιχείου της Πόλης είναι η μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε τζαμί. Είναι ηλίου φαεινότερο ότι δεν είναι ο έσχατος κρίκος. Αν αναλογιστούμε το ιστορικό πλαίσιο που περιγράψαμε και θυμηθούμε τη διχοτόμηση της Κύπρου, την εξόντωση των ελληνικών πληθυσμών της Ίμβρου και της Τενέδου

Στις 31 Μαΐου 1975 ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, μόλις 9 μήνες από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, συναντά τον Τούρκο ομόλογό του, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, στο περιθώριο συνόδου του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλλες.

και την ευθεία αμφισβήτηση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει καθόλου το γεγονός. Ίσως πρέπει να μας εκπλήσσει πόσο ανίκανοι υπήρξαμε εμείς στη διαχείριση των ζητημάτων της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς ότι στην ελληνική Θράκη η μουσουλμανική μειονότητα την ίδια περίοδο άκμασε αριθμητικά και τώρα αποτελεί την αιχμή του δόρατος για τον τουρκικό αναθεωρητισμό στην περιοχή.

Δεν νομίζω ότι το ισοζύγιο των διμερών ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι αναστρέψιμο, και αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή διαχρονικά οι ελληνικές κυ-

βερνήσεις στάθηκαν χαρακτηριστικά αδιάφορες ή ανίκανες να προστατέψουν τα ζωτικά συμφέροντα της ρωμιοσύνης, τα οποία ήταν κατοχυρωμένα βάσει συνθηκών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ιωάννης Δασκαρόλης, *Δημοκρατικά Τάγματα – Οι πραιτωριανοί της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2019.

Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2015.

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια*, ΙΒΣ, Θεσσαλονίκη, 1999.

Ο Ιωάννης Β. Δασκαρόλης είναι ιστορικός, δρ. Σύγχρονης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Νεάπολης Πάφου.

Δημιούργησε τη δική σου
Ανοιξιάτικη ιστορία!

**Χειροποίητες Πέτρες & Τουβλάκια
Επένδυσης Mathios stone.**

- Ελαφριές και σε **μεγάλη ποικιλία** σχεδίων & χρωμάτων.
- Τοποθετούνται με κόλλα **εύκολα, γρήγορα** και οικονομικά.
- Ιδανικές για εσωτερικούς και για εξωτερικούς τοίχους.
- Παράγονται από φυσικά υλικά & **δεν περιέχουν επιβλαβείς ουσίες** για τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

MATHIOSstone

Orvilos Misty

30 YEAR LIMITED
warranty

mathios.com

ΚΑΡΛ ΦΟΝ ΚΛΑΟΥΖΕΒΙΤΣ Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΟΥ ΣΥΓΚΡΟΥΣΤΗΚΕ ΜΕ ΤΟΝ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

Του ΑΝΤΩΝΗ ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

Ο Πρώσος θεωρητικός του πολέμου Καρλ φον Κλάουζεβιτς όχι μόνο έζησε, αλλά βρέθηκε και στο πεδίο μαχών των διάσημων Ναπολεόντειων Πολέμων, οι οποίοι αποτέλεσαν σημαντικότερη καμπή της στρατιωτικής ιστορίας. Το ακαδημαϊκό του υπόβαθρο, όπως και οι πολεμικές του εμπειρίες, τις οποίες αποκόμισε όντας αξιωματικός σε διαφορετικούς μάλιστα στρατούς, τον οδήγησαν να δημιουργήσει πλούσιο συγγραφικό έργο. Με αυτό μας μεταλαμπαδεύει διαχρονικές αλήθειες και χρήσιμα συμπεράσματα για τον πόλεμο ως διαδικασία, αλλά και για τη σχέση του με την πο-

Καρλ φον Κλάουζεβιτς (1780-1831), ο θεωρητικός της πολεμικής τέχνης και πατέρας του δόγματος «ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα».

λιτική. Όσα έχει καταγράψει διαβάζονται ακόμη και σήμερα, δύο αιώνες αργότερα, καθιστώντας το έργο του διαχρονικό.

Ναπολεόντεια περίοδος

Από το έτος 1793, στη μεγαλύτερη και πολυπληθέστερη χώρα της Ευρώπης, τη Γαλλία, η βασιλεία είχε καταργηθεί και οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης είχαν επικρατήσει σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Το Παλιό Καθεστώς είχε πέσει και για πρώτη φορά κατοχυρώθηκαν τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη. Η περίοδος του τρόμου που τη συνόδευσε, με χιλιάδες ανθρώπους να καταλήγουν στην γκιλοτίνα ως «εχθροί του λαού», αλλά και η βαθιά ριζοσπαστική αλλαγή στην κοινωνική δομή θορύβησαν τους ηγεμόνες των έτερων μεγά-

λων δυνάμεων της εποχής. Έτσι, τα κράτη αυτά σχημάτισαν έναν συνασπισμό και διεξήγαγαν πόλεμο κατά της Γαλλίας, επιδιώκοντας, μεταξύ άλλων, την παλιννόστηση της βασιλείας των Βουρβόνων, αλλά φυσικά και την απόκτηση εδαφικών επάθλων.

Εκείνη η ταραχώδης εποχή ανέδειξε σταδιακά μια νέα ηγετική παρουσία, το όνομα της οποίας... Ναπολέων Βοναπάρτης, ένας αξιωματικός του γαλλικού πυροβολικού από την Κορσική. Μετά τη συμμετοχή του στην απώθηση των Βρετανών από την Τουλόν το 1793 και την καταστολή μιας μεγάλης φιλομοναρχι-

Ο Ναπολέων στη μάχη του Ρίβολι (1797). Έργο του Ανρί Φελίξ Εμανουέλ Φιλιποτό (Παρίσι, Ανάκτορο των Βερσαλλιών).

Νεανικό πορτρέτο του Καρλ Φον Κλάουζεβιτς. ΔΕΞΙΑ: Ο Κλάουζεβιτς είναι αδιαμφισβήτητος ο θεωρητικός του πολέμου ο οποίος, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο, επηρέασε τη σκέψη τόσο των συγχρόνων όσο και των νεοτέρων του θεωρητικών της πολεμικής τέχνης. Το πορτρέτο του είναι έργο του Καρλ Βίλχελμ Βαχ, 19ος αιώνας.

κής εξέγερσης στο Παρίσι το 1795, ανέλαβε τη διοίκηση της γαλλικής εκστρατείας στην Ιταλία το 1796. Μερικά χρόνια αργότερα αναδείχθηκε ύπατος και εντέλει συτοκράτορας των Γάλλων. Ήταν τόσο σημαντική η θέση του στην Ιστορία που, αν και ήδη από νωρίτερα οι στρατιωτικές συγκρούσεις αφορούσαν ουσιαστικά τη διαμάχη της μετεπαναστατικής Γαλλίας με άλλες μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης, στη συνέχεια θα έπαιρναν την ονομασία Ναπολεόντειοι Πόλεμοι.

Η περίπτωση Κλάουζεβιτς

Ο Καρλ Φον Κλάουζεβιτς έτρεφε διττά συναισθήματα για την προσωπικότητα που διαμόρφωσε στον μεγαλύτερο βαθμό την εποχή εκείνη, τον Ναπολέοντα. Τον θαύμαζε, διότι θεωρούσε πως μπορούσε να αποκτά μεγάλη πρόσβαση στο υλικό, ανθρώπινο και μη, του κράτους του, ώστε να διεξάγει *πόλεμο εκμη-*

δένισης προς επίτευξη των σκοπών του. Με λίγα λόγια, ήταν ικανός να επιτυγχάνει απόλυτες νίκες, και όχι μόνο τακτικές. Παράλληλα τον μισούσε, καθότι ήταν εχθρός και αντίπαλος της χώρας του, της Πρωσίας. Οι πόλεμοι των χρόνων εκείνων, όπως ήταν φυσικό, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό το έργο του.

Ο Κλάουζεβιτς γεννήθηκε το 1780 στο Μπουργκ-μπάι- Μάγκντενμπουργκ του ισχυρού γερμανικού βασιλείου της Πρωσίας, μια και, όπως με τα ιταλικά κράτη, έτσι και με τα γερμανικά δεν είχε επέλθει ακόμα η ενοποίησή τους σε μία χώρα. Η ενωμένη Γερμανία θα γεννιόταν το 1871. Ο Καρλ αποτελούσε το τέταρτο παιδί μιας αστικής οικογένειας που δήλωνε πως είχε ευγενική καταγωγή από βαρόνους της Άνω Σιλεσίας. Ο πατέρας του διετέλεσε υπολοχαγός στον στρατό του Φρειδερίκου του Μεγάλου, χωρίς πάντως να είναι στρατιωτικός καριέρας.

Το κτίριο της Πρωσικής Ακαδημίας Πολέμου στο Βερολίνο, όπου φοίτησε ο Κλάουζεβιτς.

Κατείχε αρμοδιότητες συλλογής φόρων. Ο ίδιος, ήδη από τα δώδεκά του, εισήλθε στον πρωσικό στρατό με τον βαθμό του υποδεκανέα, ενώ αργότερα έφτασε μέχρι και τον βαθμό του στρατηγού. Υπηρέτησε στις εκστρατείες του 1793-1794, με σημαντικό παράδειγμα την πολιορκία της πόλης του Μάιντς, κατά την εισβολή των Πρώσων στην επαναστατική Γαλλία και την εκδίωξή τους από την περιοχή του Ρήνου. Το 1795, αφού έληξε η κινητοποίηση του πρωσικού στρατού, επέστρεψε στην πατρίδα του. Συμμετείχε εκ νέου σε πολεμικές επιχειρήσεις κατά την περίοδο 1806-1815.

Ευνοούμενος του στρατηγού φον Σάρνχορστ

Το 1801 ο Κλάουζεβιτς εισήχθη στην Πρωσική Ακαδημία Πολέμου, με έδρα στο Βερολίνο. Ο συγκεκριμένος θεσμός είχε αναδιοργανωθεί από τον στρατηγό

Γκέρχαρντ φον Σάρνχορστ, ο οποίος την επταετία 1807-1814 θα αναμόρφωνε τον στρατό ως επικεφαλής του επιτελείου της κύριας δύναμης. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής του ο Κλάουζεβιτς κέρδισε την εύνοια του Σάρνχορστ. Το 1804 αποφοίτησε όντας στην κορυφή της τάξης του, και μάλιστα ορίστηκε υπασπιστής του πρίγκιπα Αυγούστου της Πρωσίας, ανιψιού του βασιλιά. Σταδιακά, με αυτό τον τρόπο, άρχισε να επεκτείνει τους επαγγελματικούς και κοινωνικούς του ορίζοντες. Εκείνη την περίοδο, επίσης, γνώρισε την αριστοκράτισσα και μελλοντική σύζυγό του, Μαρί φον Μπγουλ.

Ο Σάρνχορστ σύστησε τον Κλάουζεβιτς σε έναν σημαντικό εκδότη, και έτσι το 1805 είδε να εκδίδεται το πρώτο του άρθρο. Αυτό περιλάμβανε μια ανασκευή των στρατηγικών θεωριών του Χάινριχ Ντίτριχ φον Μπιούλοβ, ο οποίος την περίοδο εκείνη ήταν ο περισσότερο διαβα-

Ο Πρώσος στρατηγός Γκέρχαρντ φον Σάρνχορστ (1755-1813). Ο Κλάουζεβιτς υπηρέτησε επικεφαλής του γραφείου του. Το πορτρέτο είναι έργο του Φρίντριχ Μπούρι

σμένος από το κοινό Γερμανός αναλυτής των Ναπολεόντειων Πολέμων.

Το 1806 ο νεαρός στρατιωτικός έλαβε μέρος στη διάσημη μάχη της Ιένας, όπου υπηρέτησε ως υπασπιστής του πρίγκιπα Αυγούστου. Εκεί ο Ναπολέων, αφού επικράτησε ολοκληρωτικά, εισέβαλε θριαμβευτικά στην Πρωσία και πήρε 25.000 αιχμαλώτους, μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο Κλάουζεβιτς. Η αιχμαλωσία του κράτησε δέκα μήνες. Παράλληλα, η μάχη αυτή είχε ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία, μια και οδήγησε στη μείωση των πρωσικών εδαφών περίπου στο μισό. Αυτή η περίοδος αποτέλεσε τη μία από τις δύο μόνο μεγάλες περιόδους της ζωής του που πέρασε ο Κλάουζεβιτς μακριά από τον τόπο του. Η παραμονή του στη Γαλλία του έδωσε, παρ' όλα αυτά, την ευκαιρία να παρατηρήσει τη γαλλική κοινωνία και κουλτούρα και να συγκρίνει έτσι επιμέρους τομείς με την Πρωσία.

Οι εμπειρίες του αυτές τον οδήγησαν να αναπτύξει έντονη κριτική απέναντι στην κυβέρνησή του για την ήττα, συνδέοντάς τη με βαθύτερους παράγοντες. Συγκεκριμένα, θεωρούσε ότι είχε απομονώσει τον πόλεμο από την εξωτερική πολιτική και κυρίως πως η παθητικότητα και η υπακοή στην οποία διατηρούσε την πρωσική κοινωνία δεν επέτρεπαν στον πληθυσμό να προσφέρει την ορμητική του ενέργεια και τον ιδεαλισμό του προς έναν κοινό σκοπό. Το αντίθετο δηλαδή από τη Γαλλία, όπου πλέον κυριαρχούσε το εθνικιστικό πάθος και η αγάπη για τις ιδέες της Επανάστασης. Επίσης, επέκρινε τη στρατιωτική ηγεσία για την αποφυγή της μάχης, μέσω επιδίωξης ελιγμών.

Το 1808 έφυγε από το κατεχόμενο Βερολίνο για το Κένιγκσμπεργκ, την προσωρινή έδρα της πρωσικής κυβέρνησης. Εκεί εισήχθη στον κύκλο των μεταρρυθμιστών, κάτι που θα τον στιγματίζε ως «ριζοσπάστη» από τους πιο συντηρητικούς και θα τον συνόδευε στην πορεία του και τις επόμενες δεκαετίες. Αρχικά ο Σάρνχορστ τον προσέλαβε ως προσωπικό του βοηθό. Ο Κλάουζεβιτς έγραψε άρθρα στα οποία υπερασπιζόταν κάριες καινοτομίες, όπως η διενέργεια εξετάσεων για την επιλογή και την προαγωγή των νέων αξιωματικών. Προτάσεις, βέβαια, που ξένιζαν αρκετούς υπέρμαχους των παλαιών τρόπων. Όταν τελικά η κυβέρνηση επέστρεψε στο Βερολίνο, ο Κλάουζεβιτς τοποθετήθηκε επικεφαλής του γραφείου του Σάρνχορστ.

Στη συνέχεια της σταδιοδρομίας του διορίστηκε στο νέο κολέγιο πολέμου, όπου πραγματοποιούσε διαλέξεις σχετικά με τη στρατηγική και τον ανταρτοπόλεμο. Ακολούθως, τον Οκτώβριο του 1810, έγινε στρατιωτικός δάσκαλος του διαδόχου του θρόνου και μερικούς μήνες αργότερα προσχώρησε στην επιτροπή που σχεδίασε καινούργιες επιχειρησια-

Γάλλος δραγόνος με λάφυρο πρωσική σημαία στη μάχη της Ιένας. Έργο του Εντουάρ Ντετάιγ, 19ος αιώνας (Παρίσι, Στρατιωτικό Μουσείο).

κές και τακτικές ρυθμίσεις για το πεζικό και το ιππικό. Το ίδιο έτος παντρεύτηκε την αγαπημένη του κοντέσα Μαρί φον Μπγουλ.

Στο πλευρό της Ρωσίας

Παρά τη διαρκή επαγγελματική και κοινωνική του ανέλιξη, ο Κλάουζεβιτς εγκατέλειψε τη χώρα του όταν ήρθε αντιμέτωπος με την έντονη στάση υποτέλειας που έδειχνε αυτή προς τη νικήτρια Γαλλία. Συγκεκριμένα, αιτία ήταν η αποδοχή της ηττημένης Πρωσίας να διαθέσει την επικράτειά της ως χώρο αναμονής για το γαλλικό στράτευμα, ενόψει της εκστρατείας του τελευταίου στη Ρωσία, καθώς και η παραχώρηση 20.000 Πρώσων στρατιωτών στην εκστρατεία αυτή. Προορισμός του υπήρξε η Ρωσία, όπου και κατευθύνθηκε για να

υπηρετήσει στον αυτοκρατορικό ρωσικό στρατό. Εκεί συμμετείχε στη μάχη του Μποροντίνο το 1812, με τον βαθμό του συνταγματάρχη. Αξίζει να αναφερθεί πως, λόγω έλλειψης γνώσης της ρωσικής γλώσσας, του ανατέθηκαν κυρίως επιτελικές αρμοδιότητες. Συνεισέφερε όμως σημαντικά, βοηθώντας να πειστεί ο στρατηγός Λούντβιχ φον Γιορκ να ανακαλέσει εντέλει τις πρωσικές δυνάμεις από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, στο οποίο είχαν νωρίτερα ενσωματωθεί ως κατακτημένο κράτος. Γεγονός που έδρασε αφενός υπέρ της Ρωσίας, αφετέρου υπέρ του πρωσικού πατριωτισμού, αλλά και της διατήρησης περισσότερων πρωσικών ζώνων.

Στη μάχη του Μποροντίνο νικητές αναδείχθηκαν εκ νέου τα στρατεύματα του Ναπολέοντα, υλοποιώντας παρ' όλα αυτά μια πύρρειο επικράτηση, μια και οι απώλειες σε αμφοτέρους τους στρατούς ήταν τεράστιες, αν και ο ρωσικός στρατός κατόρθωσε να υποχωρήσει χωρίς να ισοπεδωθεί. Λίγο καιρό αργότερα η Μόσχα έπεσε, παρότι το γεγονός πως οι Ρώσοι την είχαν ήδη εγκαταλείψει καίγοντας και πλήθος εύφορων γαιών, σε συνδυασμό με τον ακραίο ρωσικό χειμώνα, οδήγησε τον Ναπολέοντα να ξεκινήσει μια δύσκολη επιστροφή προς τη Γαλλία, έχοντας χάσει τεράστιο μέρος του έμψυχου δυναμικού του, χωρίς εντέλει να υποτάξει την κατά τα άλλα ηττημένη Ρωσία.

Μαζί με συμπατριώτες του αξιωματικούς που είχαν ακολουθήσει την ίδια γεωγραφική διαδρομή με εκείνον, ο Κλάουζεβιτς εντάχθηκε στη Ρωσο-Γερμανική Λεγεώνα το 1813. Υπηρετώντας επίσημα στο πλευρό της Ρωσίας, βοήθησε στις τριμερείς διαπραγματεύσεις μεταξύ Πρωσίας, Ρωσίας και Βρετανίας ενόψει της αντεπίθεσης απέναντι στους επεκτεινόμενους Γάλλους. Επιπλέον, διετέλεσε

επιτελάρχης ενός διεθνούς προέλευσης εκστρατευτικού σώματος, που εκδίωξε τις γαλλικές δυνάμεις από τις ακτές της Βαλτικής θάλασσας.

Επιστροφή στον πρωσικό στρατό

Το 1815 επέστρεψε στον πρωσικό στρατό ως συνταγματάρχης και σύντομα ορίστηκε επικεφαλής του επιτελείου του Γιόχαν φον Τιελμάν. Πρέπει να σημειωθεί ότι η πρόσφατη φυγή του από τη χώρα, σε συνδυασμό με τις προτάσεις του τα προηγούμενα χρόνια στο πλευρό του αναθεωρητή Σάρνχορστ για αναμόρφωση του στρατού με το να δημιουργηθεί και στρατός από αγρότες, να δοθούν όπλα και στον λαό, ενέτειναν την καχυποψία του μοναρχικού καθεστώτος απέναντί του. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι, πριν επιστρέψει τε-

λικά στον πρωσικό στρατό, είχε προηγηθεί απόρριψη προηγούμενης αίτησής του. Στη μάχη της Βάβρης, κατά την πασίγνωστη εκστρατεία του Βατερλό, η μονάδα του Κλάουζεβιτς καθυστέρησε σημαντικές ενισχύσεις από το να φτάσουν στον Ναπολέοντα, αποτελώντας σημαντικό παράγοντα της ήττας του Γάλλου Αυτοκράτορα.

Τα πρώτα χρόνια της ειρήνης ο Κλάουζεβιτς υπηρέτησε ως επιτελάρχης των πρωσικών δυνάμεων στον Ρήνο. Το 1816 επέστρεψε στη μελέτη της στρατιωτικής ιστορίας και θεωρίας, όπως και στη συγγραφή. Δύο χρόνια αργότερα του προτάθηκε η θέση του διευθυντή του κολεγίου πολέμου στο Βερολίνο, την οποία δέχτηκε, και προήχθη στον βαθμό του στρατηγού. Επιδίωξε να αναλάβει θέση πρέσβη στην Αγγλία, όμως ο πολιτικός

Η μάχη του Μποροντίνο, όπου το 1812 ο Κλάουζεβιτς έλαβε μέρος εναντίον των Γάλλων, ως αξιωματικός του ρωσικού στρατού, αν και Πρώσος. Έργο του Λουί Φρανσουά Λεζέν (Παρίσι, Ανάκτορο των Βερσαλλιών).

στιγματισμός των προηγούμενων περιόδων είχε ως αποτέλεσμα να βρει κλειστές πόρτες ως προς αυτή του τη στόχευση. Οι εξεγέρσεις στην Πολωνία την περίοδο 1830-1831 τον έφεραν επικεφαλής του πρωσικού στρατεύματος που στάλθηκε εκεί. Στην Πολωνία, σε μια προσπάθεια αναχαίτισης της επιδημίας χολέρας, πέθανε και ο ίδιος από αυτή την αρρώστια, στην πόλη Βρότσλαβ, σε ηλικία μόλις 51 ετών.

Θεωρητικός του πολέμου

Η χήρα του Κλάουζεβιτς, Μαρί φον Μπγουλ, έπαιξε καίριο ρόλο στην εξάπλωση των πονημάτων του μετά τον θάνατό του. Διασκεύασε και εξέδωσε σημαντικό αριθμό γραπτών του κατά το διάστημα 1832 με 1835. Πολλά από τα κείμενά του δεν εκδόθηκαν ποτέ, ανάμεσά τους έγ-

γραφα και προσωπικά γράμματα, ενώ υπάρχει διαχρονικά και έλλειψη στον τομέα των μεταφράσεών τους. Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί πως, παρά το γεγονός ότι είχε δει άρθρα του δημοσιευμένα όσο ζούσε, το μεγαλύτερο μέρος του έργου του εκδόθηκε μετά θάνατον.

Οι θεωρίες που δημιούργησε επηρεάστηκαν κατά κύριο λόγο από τις στρατιωτικές και πολεμικές εμπειρίες του, καθώς και από το ιστορικό πλαίσιο της ναπολεόντειας περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, τα θέματα που πραγματεύθηκε αφορούσαν την ιστορική και θεωρητική ανάλυση του πολέμου, καθώς και τις θεματικές της πολιτικής και του πολιτισμού. Παράλληλα, οι αντιλήψεις του εκσυγχρονίζονταν αναλόγως των υφιστάμενων εξελίξεων. Η ανατρεπτική έκβαση των πολέμων μετέβαλε τις απόψεις του

Τα κείμενα του διπλωμάτη και πολιτικού φιλοσόφου Νικολό Μακιαβέλι (1469-1527) έπαιξαν ρόλο στη διαμόρφωση της σκέψης του Κλάουζεβιτς, έργο του Σάντι ντι Τίτο, 16ος αιώνας (Φλωρεντία, Παλάτσο Βέκιο).

για τον Ναπολέοντα, καθώς μετά, κυρίως, την εκστρατεία στη Ρωσία, άρχισε να μειώνεται ο θαυμασμός του για τη στρατιωτική ευφυΐα του Γάλλου αυτοκράτορα, γεγονός που τον οδήγησε να του ασκήσει και αρνητική κριτική. Πάντως, πέρα από τα βιώματα, ρόλο στη διαμόρφωση της σκέψης του έπαιξαν και τα κείμενα του Ιταλού αναγεννησιακού διανοητή Νικολό Μακιαβέλι, τα οποία είχε μελετήσει.

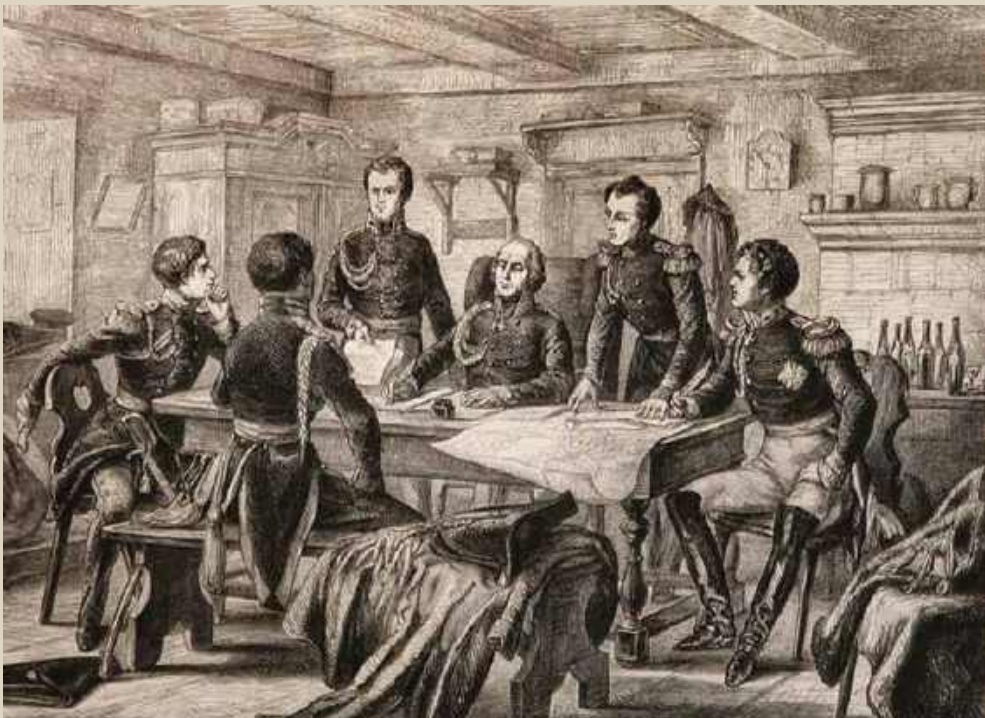
Ο Κλάουζεβιτς κατόρθωσε να εμπνεύσει αναλυτές επί δύο αιώνες, με συγκρουόμενα πάντως συμπεράσματα για το έργο του, τα οποία το καθιστούσαν αμφιλεγόμενο, κάτι που οφείλεται και στο γεγονός ότι μέρος αυτού διασώθηκε σε τμήματα. Δείγμα ωστόσο της μεγάλης επιρροής που άσκησε είναι ότι χρησιμοποιήθηκε από διαφορετικές πολιτικά και

εθνικά ομάδες, όπως το πρωσικό καθεστώς τις παραμονές του Γαλλοπρωσικού πολέμου, αλλά και ο Λένιν και οι υποστηρικτές του στη Ρωσία του πρώτου τετάρτου του 20ού αιώνα. Στην πρώτη περίπτωση, ως εργαλείο με σκοπό την εθνικιστική κινητοποίηση ενόψει του πολέμου, με βάση κείμενά του στα οποία κυριαρχούσε ο πατριωτικός λόγος και στα οποία καλούσε σε εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα ενάντια στους Γάλλους. Στη δεύτερη, λόγω της σύνδεσης του πολέμου με την πολιτικής φύσεως κινητοποίηση.

Το έργο του

Ο Κλάουζεβιτς πέτυχε να καταστεί διαχρονικό το έργο του, καθώς επιχείρησε να κατανοήσει τα βασικά στοιχεία της εμπόλεμης διαδικασίας μεταξύ εθνών,

Ο Κλάουζεβιτς, δεύτερος από δεξιά (όρθιος), στη Συνθήκη του Ταουραγκέ το 1812. Λιθογραφία της εποχής.

ανεξαρτήτως των παροδικών ιστορικών συγκυριών. Επιδίωξε δηλαδή να αναγνωρίσει και να αναλύσει τα μόνιμα στοιχεία της έννοιας «πόλεμος». Σημαντικότερο έργο του θεωρείται το δοκίμιο *Περί πολέμου (Vom Kriege)*, που εκδόθηκε το 1832 χωρισμένο σε οκτώ τόμους: *Για τη φύση του πολέμου, Για τη θεωρία του πολέμου, Η στρατηγική, Η εμπλοκή, Οι στρατιωτικές δυνάμεις, Η άμυνα, Η επίθεση, Ο σχεδιασμός*. Το *Περί πολέμου* αποτελεί ένα δημιούργημα που υλοποιεί μια πολύπλευρη ανάλυση της πραγματικότητας του πολέμου σε επίπεδο τακτικής, συνθηκών και δύναμης. Δεν το πράττει όμως από τη σκοπιά κάποιου υποκειμενικού συστήματος ηθικής, αλλά μέσω της παρατήρησης και της λογικής. Ο Κλάουζεβιτς κατέγραφε όσα είχε συνειδητοποιήσει, χωρίς να πραγματεύεται την έννοια του «δικαίου».

Έγραψε, επίσης, και έργα ημερολογιακού χαρακτήρα.

Παράλληλα με τα προαναφερθέντα, ο Κλάουζεβιτς είχε δημοσιεύσει και διάφορα άρθρα, όπως μια καταγγελτική κριτική για ένα βιβλίο που προσπαθούσε ουσιαστικά να βάλει σε «κουτάκια» την πολεμική διαδικασία, περιορίζοντάς τη σε γεωμετρικούς κανόνες. Επιπλέον, όπως έχει αναφερθεί, διέθετε έντονο ενδιαφέρον για πολιτικά και πολιτισμικά θέματα, τα οποία εξάλλου θεωρούσε ότι επηρέαζαν και τον τρόπο διεξαγωγής των πολέμων. Είχε μάλιστα γράψει για τις διαφορές μεταξύ των Γερμανών και των Γάλλων, καθώς και για την κατάσταση της Ευρώπης μετά τον χωρισμό της Πολωνίας σε εδάφη που μοιράστηκαν στην Πρωσία, στη Ρωσική Αυτοκρατορία και στους Αψβούργους το 1795.

Ο Ναπολέων υποχωρεί από τη Μόσχα. Έργο του Άντολφ Νόρτεν, 19ος αιώνας.

Η σύζυγος του Κλάουζεβιτς, κόμισσα Μαρί φον Μπγουλ (1779-1836). Νυμφεύθηκαν τον Δεκέμβριο του 1810. Μετά τον θάνατό του συζύγου της εξέδωσε πολλά βιβλία του.

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1820 αντιλήφθηκε ότι το έργο του δεν απέδιδε με επαρκή διαύγεια την πολιτική φύση του πολέμου και τις δύο βασικές μορφές που αυτός λαμβάνει. Δεν πρόλαβε όμως να ολοκληρώσει τις αλλαγές που ήθελε να πραγματοποιήσει, εξαιτίας της μοιραίας, όπως αποδείχθηκε, μετάθεσής του στην Πολωνία.

Τακτική και φιλοσοφία του πολέμου

Στα γραπτά του ο Κλάουζεβιτς διατύπωσε ενδιαφέρουσες θεωρίες και απόψεις σχετικά με τη διεξαγωγή του πολέμου. Κατ' αρχάς, τον εκλάμβανε ως μια ασταθή κατάσταση, που εξαρτάται από την τύχη, τα πάθη και τον ορθολογικό υπολογισμό. Αυτό καταδεικνύεται από τη μεγάλη σημασία που έδινε στον αστάθμητο παράγοντα και στην έννοια της

τριβής. Η συνεχής ύπαρξη παραγόντων στη μάχη, όπως οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες, τα ατυχήματα και οι διαταγές που μεταφέρονται λανθασμένα μέσα στο χάος της σύγκρουσης, παίζει πάντα σημαντικό ρόλο. Αυτή η αλήθεια γεννά την ανάγκη ύπαρξης ευφυών και αποφασιστικών διοικητών, ώστε να την αντισταθμίζουν με την ανάληψη κριτικής και ψυχραιμής δράσης.

Επιπροσθέτως, θεωρούσε αρκετά σημαντικό τον τομέα του ηθικού στους στρατιώτες, τον ενθουσιασμό, την ενέργεια και την πίστη στις πολιτικές Αρχές για τις οποίες πολεμούσαν. Κάτι που ίσχυε σε σημαντικό βαθμό, για παράδειγμα, στον ναπολεόντειο στρατό της μετεπαναστατικής Γαλλίας. Παράλληλα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι για τον Κλάουζεβιτς ο πόλεμος αποτελεί ένα δίπολο, καθώς δεν εξαρτάται μόνο από τη μία πλευρά, και γι' αυτό τον λόγο είναι μάταιο να οργανώνει κανείς τη μάχη σαν να αποτελεί κάτι μηχανιστικό και ολιστικά αναμενόμενο. Του άρεσε να συγκρίνει τη μελέτη του πολέμου με τη μελέτη της ζωγραφικής. Αμφότερα απαιτούν συγκεκριμένη τεχνική γνώση, αλλά η διαδικασία και το αποτέλεσμα τους δεν μπορούν να προβλεφθούν απόλυτα.

Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη και διαδεδομένη είναι και η αντίληψη που είχε για τη σχέση πολιτικής και πολέμου. Συγκεκριμένα, υποστήριζε πως ο τελευταίος είναι απλώς η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα, βιαιότερα, και δεν αποτελεί ανεξάρτητη και απομακρυσμένη διαδικασία. Η θέση αυτή αποτέλεσε σημαντική προσθήκη στο πεδίο των αναλύσεων ανά τον κόσμο. Σε ζητήματα τακτικής η αρχική του τοποθέτηση ήταν πως η επίθεση δίνει πλεονέκτημα στην επιτιθέμενη πλευρά. Στη συνέχεια όμως της συγγραφικής του πορείας ανέδειξε και τη μεγάλη σημασία της άμυνας. Μια κριτική

προς το έργο του ήταν πάντως ότι δεν πραγματευόταν και τις ναυτικές μάχες, οι οποίες είχαν επίσης σημαντικό ρόλο την εποχή εκείνη. Συμπερασματικά, για τον Κλάουζεβιτς ο πόλεμος περιλαμβάνει δράση, δύναμη, μάχη, τύχη, ψυχολογία, ευφυΐα και πολιτική.

Οι στρατοί της ναπολεόντειας περιόδου

Για να κατανοηθούν καλύτερα οι εμπειρίες του Κλάουζεβιτς, οι θεωρίες του, όπως και να ενταχθεί σε ένα πλαίσιο το αναθεωρητικό έργο του Σάρνχορστ, το οποίο ο ίδιος υποστήριξε, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στη μορφή που είχαν οι εμπόλεμες παρατάξεις. Στο στρατιωτικό πεδίο, τα χρόνια εκείνα χαρακτηρίστηκαν από την ύπαρξη δύο αντίπαλων κόσμων. Από τη μία πλευρά, στον γαλλικό στρατό υπήρξε εδραίωση των αλλαγών που είχε επιφέρει η Γαλλική Επανάσταση, καθώς και εμφάνιση καινοτομιών. Αντίθετα, οι στρατοί των έτερων μεγάλων δυνάμεων παρέμειναν, κατά βάση, στα πρότυπα των παλαιών καθεστώτων.

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του γαλλικού στρατού ήταν η ύπαρξη λιγότερων κοινωνικών ανισοτήτων σε σχέση αφενός με το παρελθόν, αφετέρου με τις αντίστοιχες στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Επανδρωνόταν από αρκετούς αξιωματικούς που δεν ήταν αριστοκράτες, ενώ η μαζική επιστράτευση που είχε ήδη ξεκινήσει στην επαναστατική Γαλλία, η *levée en masse*, ερχόταν σε αντίθεση με το μέχρι τότε κυρίαρχο καθεστώς των επαγγελματικών στρατών. Η μαζική επιστράτευση δημιούργησε μεγαλύτερους αριθμούς μάχιμων, πλέον και πολλών μη επαγγελματιών, άρα λιγότερο ακριβών. Επομένως, καθίσταντο και περισσότερο «αναλώσιμοι» για την ηγεσία στη μάχη.

Πορτρέτο του Κλάουζεβιτς το 1825 από τον Γιόχαν Γιάκομπ Κίρχοφ (Βερολίνο, Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο).

Η εισδοχή αυτή των λαϊκών τάξεων στον πόλεμο, σε συνδυασμό με τις πολιτικοκοινωνικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, καθώς και την αναδυόμενη έννοια του έθνους, δημιούργησε έντονο ιδεολογικό φανατισμό στις τάξεις του γαλλικού στρατού. Η ορμή αυτή αξιοποιήθηκε από τον Ναπολέοντα, ο οποίος διεξήγαγε αρκετά επιθετικό πόλεμο, με περισσότερες «αποδεκτές» απώλειες. Ακόμη, υλοποιούνταν συχνά και καταδίωξη του αντιπάλου προς πλήρη εξόντωσή του, και δεν αρκούσε μια τυπική μόνο επικράτηση, όπως συνέβαινε παλαιότερα. Αυτό εξηγείται και από το γεγονός ότι ο πόλεμος ήταν πλέον το μέσο επιβολής πολιτικών ιδεών μιας κοινωνίας πάνω σε μια άλλη.

Οι προαναφερθέντες μεγαλύτεροι αριθμοί οδήγησαν και σε αντίστοιχα διευρυμένη βιομηχανική κινητοποίηση για την ένδυση και τον εξοπλισμό των περισ-

σότερων, πλέον, στρατιωτών. Έλαβε χώρα τεράστια αύξηση της παραγωγής κανονιών, μικρών όπλων και άλλου πολεμικού υλικού, ενώ ενεργοποιήθηκε το εμπόριο σιδήρου και υφασμάτων. Για να μπορέσει το κράτος να ανταποκριθεί στις αυξημένες αυτές ανάγκες παραγωγής, εξαρτήθηκε σε σημαντικό βαθμό από ιδιώτες, όπως τραπεζίτες.

Βέβαια, ο ναπολεόντειος στρατός, καθώς βρισκόταν για χρόνια εκτός γαλλικών συνόρων, εφοδιαζόταν από τα εδάφη από τα οποία περνούσε και κατακτούσε, δίνοντας οικονομική ανάσα στη Γαλλία, που γλίτωνε από την ανάγκη σίτισής του, αλλά φέρνοντας σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση τους ξένους τοπικούς πληθυσμούς. Η κατάσταση γινόταν πιο έντονη με την πράξη της λαφυραγωγίας, που ήταν αρκετά συχνή, σε συνδυασμό με την υποχρέωση καταβολής αποζημιώσεων υπό τη μορφή χρημάτων ή αγαθών, οι οποίες λαμβάνονταν από τα κατακτημένα κράτη.

Στο κεφάλαιο *οργάνωση*, παγιώθηκε η καινοτομία της σύνθεσης και παράταξης αυτόνομα κινούμενων στρατευμάτων, των μεραρχιών, που επέτρεπαν τον διαχωρισμό του στρατού σε μικρότερα σώματα, πλήρη όπλων, κάτι που κατ'επέκταση δημιουργούσε τη δυνατότητα ελιγμών στο πεδίο της μάχης. Στην αρχή ο ναπολεόντειος, αλλά τις επόμενες δεκαετίες και γενικότερα ο μέσος ευρωπαϊκός, στρατός διαιρείτο σε σώματα στρατού που αποτελούνταν από δύο ή τρεις μεραρχίες, πεζικού και ιππικού. Κάθε μεραρχία περιλάμβανε δύο ταξιαρχίες των δύο συνταγμάτων η καθεμία, τα οποία με τη σειρά τους αποτελούνταν από δύο τάγματα.

Επιπρόσθετα, υλοποιήθηκε η καθιέρωση των επιτελείων. Αυτές οι ομάδες υψηλόβαθμων αξιωματικών συνέθεταν το πλάνο που θα ακολουθούσαν στην

εκστρατεία και στις μεμονωμένες μάχες, καθώς οι μεγάλοι αριθμοί απαιτούσαν και καλύτερη οργάνωση. Ο Ναπολέων, συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο *τακτική* έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση του πυροβολικού και στην επιλογή του εδάφους πριν από τη μάχη. Προτιμούσε να στοχεύει το αδύναμο σημείο του αντιπάλου, ώστε να επέλθει ανισορροπία και, εντός αυτής, να πραγματοποιήσει την επέλασή του.

Όσον αφορά τους σημαντικότερους στρατούς των αντιπάλων της Γαλλίας, πρώτα θα αναφερθεί αυτός της χώρας του Κλάουζεβιτς. Ο μέχρι πρότινος κατ'εξοχήν παλαιού τύπου πρωσικός στρατός την περίοδο 1807-1814 προχώρησε σε αναμόρφωση. Έτσι, παράλληλα με τον επαγγελματικό στρατό που ήδη υπήρχε, συγκροτήθηκε προσωρινά και ένα πρόπλασμα εθνικού στρατού, με την εισαγωγή του θεσμού της στρατολόγησης των απλών πολιτών. Στα παραπάνω ηγετικό ρόλο έπαιξε ο Γκέρχαρντ φον Σάρνχορστ, ως πρόεδρος της Επιτροπής Στρατιωτικής Αναδιοργάνωσης, ενώ συνέβαλε και ο Κλάουζεβιτς.

Αν και μετά τη συντριβή της από τη Γαλλία, η Πρωσία επιτρεπόταν να συντηρεί επίσημο στρατό μόνο 42.000 ανδρών, η κυβέρνησή της υιοθέτησε και τη λύση της βραχύχρονης θητείας. Μάλιστα, μέσα σε τρία χρόνια κατόρθωσε να εκγυμνάσει 120.000 εφέδρους. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ιστορικός Πολ Κένεντι, σε πίνακά του, καταγράφει ότι η Πρωσία διέθετε στρατιωτικό προσωπικό 130.000 το 1816, ένα έτος μετά το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων. (Πάντως, για να γίνει κατανοητή μία σύγκριση βεληνεκούς, εξακολουθούσε να βρίσκεται πίσω σε αριθμούς από όλες τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις της ηπείρου. Τα ισχυρότερα σημεία του πρωσικού στρατού ήταν η υψηλή μόρφωση και εκπαίδευση,

Η κατάληψη του οπλοστασίου της Βαρσοβίας κατά την πολωνική εξέγερση του 1830. Έργο του Μάρτσιν Ζαλέσκι (Εθνικό Μουσείο Βαρσοβίας).

σε συνδυασμό με την υψηλού επιπέδου οργάνωση.) Μία ακόμη σπουδαία μεταρρύθμιση των αναθεωρητών υπήρξε η κατάργηση ταπεινωτικών ποινών, όπως το μαστίγωμα, η οποία αποτέλεσε μεταβολή με ηθικό, πρακτικό, αλλά και συμβολικό βάρος. Όλη η προαναφερθείσα αναμόρφωση υπήρξε μεν σημαντική, χωρίς όμως να επιφέρει ριζική αλλαγή, καθώς το μοναρχικό καθεστώς αντιμετώπιζε με καχυποψία και φόβο το ενδεχόμενο μαζικού λαϊκού στρατού, όπου οι χωρικοί θα είχαν πλέον όπλα. Θεωρούσε πως αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει εργαλείο διεκδίκησης πολιτικών δικαιωμάτων με δυναμικότερο τρόπο, όπως συνέβαινε ήδη στη Γαλλία.

Η Βρετανία, από την άλλη, εξακολουθούσε να δίνει πολύ μεγαλύτερη έμφαση στο ναυτικό της παρά στον στρατό ξηράς, ο οποίος είχε και σαφώς μικρότερο μέγεθος από τον αντίστοιχο γαλλικό. Το Κοινοβούλιό της συνήθως επέλεγε να διαθέτει χρήματα του κρατικού προϋπολογισμού για τον στρατό της θάλασσας

και σπάνια για τον χερσαίο. Μάλιστα η Βρετανία χρηματοδότησε πλουσιοπάροχα άλλα κράτη των αντιγαλλικών συνασπισμών, στους οποίους συχνά ηγεμόνευε, ώστε να ρίχνουν στη μάχη εκατοντάδες χιλιάδες δικών τους στρατιωτών, αποφεύγοντας αρκετές φορές να το επιχειρήσει η ίδια. Ένα φαινόμενο που ονομάζεται *πόλεμος δι' αντιπροσώπων*. Παράλληλα, αν και το βρετανικό στρατευμα όφειλε πίστη στο Στέμμα, ελεγχόταν σε σημαντικό βαθμό από τον πλούτο και την κοινωνική θέση των αριστοκρατών, οι οποίοι και αναλάμβαναν τις θέσεις των αξιωματικών, πολλές φορές μέσα από τη διαδικασία της αγοράς αξιωματών.

Στις μάχες που δόθηκαν στα ισπανικά και στα ρωσικά εδάφη, κατά τα τελευταία χρόνια των Ναπολεόντειων Πολέμων, παρατηρήθηκαν, παράλληλα με τον ορθόδοξο πόλεμο παραδοσιακών στρατών, και μορφές ανορθόδοξου πολέμου. Στην πρώτη περίπτωση, στην κατακτημένη Ισπανία πραγματοποιήθηκε αντάρ-

τικο πόλης εναντίον των γαλλικών στρατευμάτων κατοχής, με δολιοφθορές και μεμονωμένες επιθέσεις από τους ίδιους τους πολίτες. Στη δεύτερη περίπτωση, στη Ρωσία πραγματοποιούνταν ξαφνικές επιθέσεις από άτακτες ομάδες Κοζάκων σε ανύποπτο χρόνο, χωρίς προειδοποίηση ή παράταξη οργανωμένου στρατού. Αυτές οι μορφές μάχης επρόκειτο να βρουν εφαρμογή εναντίον στρατών κατοχής, μα και εντός εμφύλιων συγκρούσεων, σε πολλές χώρες μέχρι και τη σημερινή εποχή.

Μελετώντας τα προαναφερθέντα, παρατηρούμε ότι κατά τη ναπολεόντεια περίοδο βρήκε ισχυρή εφαρμογή η φράση του Καρλ φον Κλάουζεβιτς «ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα». Εκτός από το γεγονός ότι τα κράτη και τα καθεστώτα χρησιμοποιούσαν το στρατιωτικό σκέλος ως βασικό εργαλείο για τις επιδιώξεις τους, ακόμη και η δομή των στρατών τους είχε πρωταρχικό γνώμονα πολιτικούς, κοινωνικούς και ιδεολογικούς στόχους που αφορούσαν στο εσωτερικό τους. Τέλος, διάφορες καινοτομίες, σχετικές με την τακτική και τους σχηματισμούς μάχης κατά τα χρόνια εκείνα, έθεσαν τις βάσεις για το πώς διεξάγεται ο χερσαίος πόλεμος ακόμη και αιώνες αργότερα.

Συμπεράσματα

Με βάση την ανάλυση των προαναφερθέντων, αναδεικνύεται η διπλή διάσταση της συνεισφοράς του Κλάουζεβιτς. Αφενός, μέσα από το θεωρητικό του έργο, προσφέρει μία ιστορική καταγραφή, με επεξεργασία βιωματικών εμπειριών, που αφορά σημαντικά γεγονότα,

θεσμούς και μάχες της ναπολεόντειας Ευρώπης. Αφετέρου, παρέχει μία εις βάθος κατανόηση του στρατιωτικού πεδίου και των κρατικών διαδικασιών που διαμόρφωναν τα τεκταινόμενα. Κατά συνέπεια, ακόμη και σήμερα μπορούμε να αντλήσουμε πολύτιμα διδάγματα, συνδυάζοντας την Ιστορία ακόμη και με μια φιλοσοφική ματιά, χάρη σε έναν άνθρωπο που επέλεξε να καταγράψει κριτικά τα γεγονότα της εποχής του, αλλά και ευρύτερα, διαχρονικά φαινόμενα της ίδιας της ανθρωπότητας. Κλείνοντας, ακόμη και αν πολλά από τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε μπορεί να μοιάζουν εύλογα και απλά στον σημερινό μελετητή, πρέπει να αναγνωρίζουμε ότι η συστηματοποίηση της γνώσης και η ενδεδειγμένη επισκόπηση των πραγμάτων δίνουν ώθηση στην επιστημονική εξέλιξη. Κάτι που ο Κλάουζεβιτς υπηρέτησε.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιώργος Μαργαρίτης, *Πόλεμος και Πολιτική*, Αποθετήριο Κάλλιπος, 2015.

Paul Kennedy, *Η άνοδος και η πτώση των μεγάλων δυνάμεων – Οικονομική μεταβολή και στρατιωτική σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, εκδ. Αξιώτέλλης, Αθήνα, 1990.

Peter Paret, «Clausewitz – A Bibliographical Survey», στο Paret, Peter (επιμ.), *World Politics*, Cambridge University Press, 1965.

Του ιδίου, *Understanding War – Essays on Clausewitz and the History of Military Power*, Princeton University Press, 1965.

Denis Richards, *Ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης, 1789-2000*, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, 2001.

Ο Αντώνης Παπάζογλου είναι υποψήφιος διδάκτορας Πολιτικών Επιστημών στο ΑΠΘ.

Η ιδανικότερη
εποχή για βάψιμο
είναι εδώ

Άμεση παράδοση
σε όλη την Ελλάδα

baumarket.gr

Το επίσημο eshop της Μαθιός Πυρίμαχα

210 55 80 120-1
216 07 09 199

Αμερικανός ναύτης διαβάζει κόμικς καθισμένος ανάμεσα σε οβίδες.

ΤΑ ΚΟΜΙΚΣ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Του ΠΙΤΕΡ ΖΑΜΠΛΟΚΙ

Μέσα στην πολιτική αναταραχή κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930, καθώς ξετυλίγονταν παγκόσμιες συγκρούσεις, μια ομάδα Αμερικανοεβραίων συγγραφέων εμφανίστηκε ως οι αφανείς ήρωες μιας ανερχόμενης βιομηχανίας κόμικς. Το κόμικ είναι ένα κατεχοχόν εφήμερο είδος. Προορισμένο να διαβαστεί και να ξεπεραστεί από το τεύχος της επόμενης εβδομάδας ή του επόμενου μήνα, υπήρξε από την εποχή της μαζικής έκρηξης του στην Αμερική τη δεκαετία του 1930 κάτι αντίστοιχο του Τύπου (από τον οποίο και ξεκίνησε με τη μορφή του στριπ) για ένα παιδικό και εφηβικό κοινό: προσφερόταν για απνευστί ανάγνωση, σχολιασμό μέχρι τελικής πτώσεως και αποστολή στη λήθη. Η χαμηλή ποιότητα του φύλλου και η αντίστοιχη τιμή υποδείκνυαν την απόλυτη δημοκρατικότητα αυτής της εκδοχής του. Έτσι, το μακρινό 1938

κανείς δεν θα πίστευε ότι ένας νεόκοπος ήρωας με μπλε στολή και κόκκινη κάπα, που φορούσε εξωτερικά ένα κίτρινο εσώρουχο και ερχόταν από τον μακρινό πλανήτη Κρύπτον για να αποβεί ο υπεράνθρωπος σωτήρας της κοινωνίας μας από το κακό, θα επιζούσε επί 85 χρόνια – πολύ περισσότερο δε ότι η έκδοσή του θα έφτανε ποτέ τον εξωπραγματικό αριθμό των 1.000 τευχών.

ΤΗΝ 1η Μαρτίου 1941 ο λοχαγός Στίβεν Γκραντ Ρότζερς, αποφεύγοντας τις σφαίρες από τα κοντινά στρατεύματα των Ες Ες, έβαλε όλο του το βάρος πίσω από τη γροθιά του. Η γροθιά προσγειώθηκε ακριβώς στο σαγόνι του Αδόλφου Χίτλερ. Τι καλύτερος τρόπος για να παρουσιάσεις έναν νέο ήρωα για μια γενιά που επρόκειτο να ενηλικιωθεί κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης σύγκρουσης που είχε δει ποτέ ο κόσμος; Όταν ο Κάπτεν Αμέρικα, ντυμένος με αμερικανική σημαία, έφτασε για πρώτη φορά στα περίπτερα την πρώτη Κυριακή του Μαρτίου του 1941, οι ΗΠΑ εξακολουθούσαν να είναι ουδέτερες. Κανείς όμως δεν μπορούσε να αρνηθεί ότι, σε αντίθεση με την κυβέρνησή τους, τα κόμικς πήγαιναν σε πόλεμο.

Τα κόμικς πάνε εκεί που δεν μπορεί η κυβέρνηση

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος υπήρξε ένας ολοκληρωτικός πόλεμος για πολλά έθνη που κινητοποίησαν όλους τους πόρους και τις υποδομές των κοινωνιών τους για να πολεμήσουν. Οι ΗΠΑ δεν είδαν τις πόλεις τους να καταστρέφονται από βόμβες ούτε τη γη τους να καταλαμβάνεται από ξένες δυνάμεις. Ωστόσο ο αμερικανικός λαός τελικά κατάλαβε τις θυσίες που απαιτούνταν για να γίνει ο

Ο Κάπτεν Αμέρικα κυκλοφόρησε πριν από την επίσημη είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά έδειξε ότι η βιομηχανία των κόμικς ήταν ήδη εκεί.

κόσμος ασφαλής για τη δημοκρατία και στη συνέχεια να διαφυλαχθούν οι ελευθερίες του στην πατρίδα του.

Με το έθνος εν μέσω της Μεγάλης Ύφεσης και χαρακτηριζόμενο από ένα αίσθημα απομονωτισμού, ο πρόεδρος Φρα-

γκλίνος Ρούσβελτ δεν μπορούσε να υποστηρίξει ανοιχτά τον ευρωπαϊκό και ασιατικό αγώνα. Όταν ο Ρούσβελτ έδωσε την πιο δυναμική ομιλία του καταδικάζοντας την άνοδο των παγκόσμιων δικτατοριών στα τέλη του 1937, η Ιαπωνία είχε ήδη εισβάλει στη γειτονική Μαντζουρία, η Ιταλία είχε κατακτήσει την Αιθιοπία και η πρόσφατα εξοπλισμένη ναζιστική Γερμανία είχε καταλάβει τη Ρηνανία. Ενώ στην ομιλία του ζητούσε διεθνή «καρναντίνα» κατά των επιτιθέμενων εθνών ως εναλλακτική λύση στον αμερικανικό απομονωτισμό, το Κογκρέσο των ΗΠΑ συνέχισε να κρατά και να πιέζει για στάση αυστηρής ουδετερότητας.

Τίποτε από αυτά δεν σταμάτησε μια νέα βιομηχανία στην οποία κυριαρχούσαν νέοι Εβραίοι συγγραφείς και καλλιτέχνες. Βλέποντας τα μακρινά μέλη της

οικογένειάς τους να υποφέρουν από τον ευρωπαϊκό φασισμό, ανέλαβαν να επαναπροσδιορίσουν το αίσθημα της Αμερικής προς την πιο σημαντική σύγκρουση που είχε δει ποτέ ο σύγχρονος κόσμος.

Η άνοδος των κόμικς

Η βιομηχανία των κόμικς εμφανίστηκε στη μέση της Μεγάλης Ύφεσης. Με τη χαμηλή τιμή των 10 λεπτών, τα κόμικς ήταν από τις φτηνότερες μορφές ψυχαγωγίας που υπήρχαν. Το 1933, όταν η Dell δημοσίευσε το πρώτο δεμένο τεύχος 36 σελίδων με κόμικς δημοφιλών εφημερίδων με τίτλο *Famous Funnies – A Carnival of Comics*, έγινε γρήγορα το μέσο διασκέδασης για το νεανικό κοινό. Τα κόμικς μπορούσε να τα πάρει κανείς όπου ήθελε, σε αντίθεση με τις παραγωγές κινουμένων σχεδίων, που έπρεπε να

Οι δημιουργοί του *Κάπτεν Αμέρικα*, Τζο Σάιμον και Τζακ Κίρμπι.

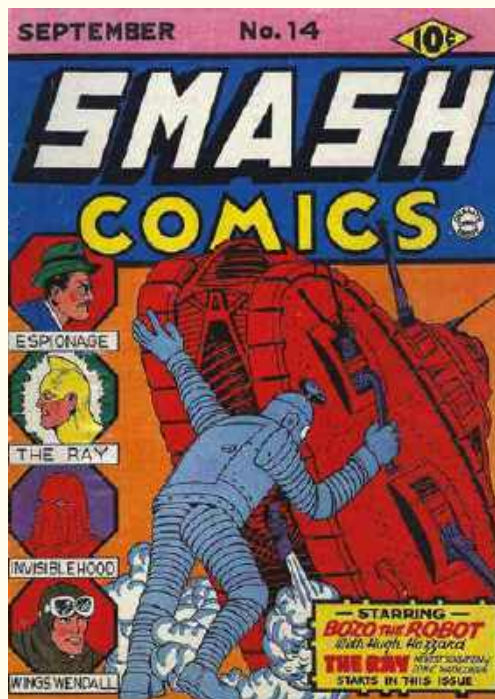

προβληθούν στις κινηματογραφικές αίθουσες. Μπορούσαν να μεταφερθούν από μέρος σε μέρος και να διακινηθούν, κάτι που τα καθιστούσε όχι μόνο πιο προσιτά, αλλά και πολύ πιο φτηνά.

Το κοινό σύντομα επεκτάθηκε, για να συμπεριλάβει ηλικιωμένους, έφηβους και ενήλικες άντρες, καθιστώντας το μέσο ανταγωνιστή της δύναμης ψυχαγωγίας του ραδιοφώνου και των εφημερίδων. Σύμφωνα με μια μελέτη του 1943, περίπου το 35% των ενηλίκων μεταξύ 18 και 30 ετών ήταν τακτικοί αναγνώστες τουλάχιστον έξι κόμικς τον μήνα, με το 15% των άνω των 30 να κάνει το ίδιο. Ενώ το 1935 μόνο τρεις οργανισμοί εξέδιδαν κόμικς, στα τέλη της δεκαετίας είχαν γίνει 18.

Όταν ο Ρούζβελτ κήρυξε τον πόλεμο στην Ιαπωνία τον Δεκέμβριο του 1941, περίπου 15 εκατομμύρια νέα τεύχη κόμικς έβγαιναν από τα ράφια των εφημερίδων κάθε εβδομάδα. Μέχρι το 1945, όταν η βιομηχανία είχε μετατραπεί σε μια μηχανή προπαγάνδας που διαφήμιζε τις αρετές της Αμερικής, καταδίκαιζε τη μοχθηρή φύση της ναζιστικής Γερμανίας και της αυτοκρατορικής Ιαπωνίας και δελέαζε κάθε αναγνώστη, ανεξαρτήτως ηλικίας, να βοηθήσει να τερματιστεί η σύγκρουση, αυτός ο αριθμός διπλασιάστηκε.

Η νεαρή βιομηχανία των κόμικς άρχισε να στρέφει το ενδιαφέρον της στα ανησυχητικά παγκόσμια γεγονότα γύρω στο 1937. Ακόμα σε αλληγορική μορφή, για να μην αναστατώσουν το εθνικό στάτους κβο, καλλιτέχνες και συγγραφείς δημιούργησαν ιστορίες που αντανάκλουν την ανησυχητική κατάσταση στο εξωτερικό. Το τεύχος των *Star Comics* του Μαΐου του 1937 περιείχε μια ιστορία που αφορούσε την Αφροδίτη, όπου φιλικοί πολίτες του πλανήτη της Χώρας του Ήλιου έβλεπαν τα εδάφη τους να κατά-

Το *Smash Comics* ήταν ένα από τα πρώτα δημοφιλή κόμικς που κυκλοφόρησαν τη δεκαετία του 1930, το οποίο άνοιξε τον δρόμο για την εποχή των κόμικς των υπερηρώων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

σχονται από τη Σκοτεινή Κομητεία, που είχε την τάση να κυριαρχεί στον κόσμο.

Το έμβλημα στα στρατιωτικά κράνη του κακού έθνους ήταν πανομοιότυπο με το κρανίο των Ες Ες της ναζιστικής Γερμανίας. Το *Smash Comics* παρουσίαζε παρομοίως τον ήρωά του, τον Black Ace, να πολεμά έναν φανταστικό αδίστακτο δικτάτορα που έμοιαζε πολύ με τον Αδόλφο Χίτλερ. Στη συνέχεια, το 1938, καθώς οι παγκόσμιες ειδήσεις ήταν απασχολημένες με ρεπορτάζ για τη σφαγή της Ναντσίνγκ, τη μαζική δολοφονία χιλιάδων Κινέζων από τους Ιάπωνες κατά τον Β΄ Σινοϊαπωνικό Πόλεμο, και της αναγκαστικής προσάρτησης της Αυστρίας από τη Γερμανία, η *Action Comics* παρουσίασε τον υπερήρωα Σούπερμαν. Η

επιτυχία του Σούπερμαν ήταν τόσο μεγάλη, ώστε οδήγησε στη δημιουργία και άλλων υπερηρώων από διάφορες εταιρίες και ξεκίνησε τη λεγόμενη χρυσή εποχή των κόμικς στις ΗΠΑ.

Σούπερμαν – Ένας νέος ήρωας για μια νέα εποχή

Ο χαρακτήρας, που δημιουργήθηκε από τους Τζέρι Σίγκελ και Τζο Σάστερ, δύο Εβραίους μαθητές λυκείου από το Κλίβελαντ, ενσάρκωσε γρήγορα την αμερικανική δικαιοσύνη, τη δύναμη και, το πιο σημαντικό, την προθυμία να αναληφθεί δράση εκεί όπου άλλοι θα μπορούσαν ή

δεν μπορούσαν. Μια πιο προσεκτική ανάλυση αποκαλύπτει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις νέοι Εβραίοι συγγραφείς και καλλιτέχνες δημιούργησαν τα περισσότερα κόμικς της χρυσής εποχής (1938-1956) και τους υπερήρωές τους. Ο αντισημιτισμός αυξήθηκε δραματικά μετά τον πρώτο Κόκκινο Τρόμο, τον πρώτο αντικομμουνιστικό συναγερμό που επικράτησε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και που προέκυψε από μακροχρόνιες συγκρούσεις στις ΗΠΑ σχετικά με τις διαδικασίες εκβιομηχάνισης, μετανάστευσης και αστικοποίησης, καθώς και από την κλιμάκωση της σύγκρουσης

Τζέρι Σίγκελ και Τζο Σάστερ, οι δημιουργοί του πάντα δημοφιλούς υπερήρωα Σούπερμαν.

για την ανάπτυξη ενός εργατικού κινήματος που αμφισβητούσε τον έλεγχο της οικονομίας από την ελίτ.

Μια δημοσκόπηση του 1938 αποκάλυψε ότι σχεδόν το 60% των Αμερικανών δεν είχε καλή γνώμη για τους Εβραίους και το 40% συμφωνούσε ότι οι Εβραίοι κατείχαν υπερβολική εξουσία στις ΗΠΑ. Αυτό που έκανε πολλούς νέους Εβραίους να στραφούν προς τη βιομηχανία των κόμικς ήταν η απουσία αγγελιών εργασίας από εκδοτικούς οίκους.

Η δημοσίευση του *Σούπερμαν* από τους Σίγκελ και Σάστερ κατατρόπωσε τον κόσμο των κόμικς και επιτάχυνε την είσοδο των κόμικς στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Μετανάστης, όπως πολλοί Αμερικανοί, ο Σούπερμαν και το άλλοτε έγκο του, ο Κλαρκ Κεντ, συνδέθηκαν με τα παιδιά σε άλλο επίπεδο. Ο νέος ήρωας συνόψιζε όλα όσα ήταν καλά σχετικά με την «αλήθεια, τη δικαιοσύνη και τον αμερικανικό τρόπο ζωής».

Με την Ύφεση σε πλήρη εξέλιξη, οι αναγνώστες απολάμβαναν τον Σούπερμαν να παλεύει ενάντια στο κακό, να αντιμετωπίζει διεφθαρμένους επιχειρηματίες που κακομεταχειρίζονταν φτωχούς και απελπισμένους εργάτες. Και παρότι ο Σούπερμαν θα μπορούσε πιθανώς να σταματήσει τον πόλεμο μόνος του, έπρεπε να είναι ικανοποιημένος πολεμώντας στο αμερικανικό μέτωπο. Ο Σούπερμαν ζούσε στη Μητρόπολη, μια φανταστική πόλη των ΗΠΑ. Στην κανονική ζωή του ως Κλαρκ Κεντ εργαζόταν ως δημοσιογράφος στην τοπική εφημερίδα *Ημερήσιος Πλανήτης*, κρύβοντας τις υπερδυνάμεις του. Ο μεγαλύτερος εχθρός του ήταν ο μεγιστάνας και εγκληματίας Λεξ Λούθορ, ένας πανέξυπνος και ιδιοφυής επιχειρηματίας, βιομήχανος και φιλόanthρωπος. Ο Κλαρκ Κεντ απέτυχε σωματικά στον στρατό, όταν χρησιμοποίησε κατά λάθος την όρασή του με ακτίνες Χ για να διαβά-

Το εξώφυλλο του πρώτου τεύχους του *Σούπερμαν*. Κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1939.

σει ένα διάγραμμα στο διπλανό δωμάτιο αντί γι' αυτό που είχε μπροστά του. Ο γιατρός τον κήρυξε ανάπηρο και ακατάλληλο για στρατιωτική θητεία και τον καθήλωσε σε μια φανταστική πόλη με το όνομα Μητρόπολη για το υπόλοιπο του πολέμου. Ωστόσο αυτό δεν σήμαινε ότι δεν έκανε το καθήκον του.

Τον Δεκέμβριο του 1940 το εξώφυλλο του *Action Comics* έδειξε τον Σούπερμαν να σκύβει για να σώσει έναν κρατούμενο από τα πυρά ενός άγνωστου στρατιωτικού εκτελεστικού αποσπάσματος. Μήνες αργότερα, στο εξώφυλλο του *Action Comics*, ο ήρωας πάλευε στον αέρα με έναν ένοπλο Γερμανό αλεξιπτωτιστή, με μια ναζιστική σβάστικα να εμφανίζεται σε περίοπτη θέση στο στήθος του. Στην ειδική έκδοση κόμικς του 1940 που κυκλοφόρησε το περιοδικό *Look*, το σύμ-

Ο Σούπερμαν υπήρξε ο πρώτος ήρωας με τις μεγαλύτερες πωλήσεις στα αμερικανικά κόμικς. Στη φωτογραφία ένα αγόρι διαβάζει *Σούπερμαν* τη δεκαετία του 1940.

βολο του αμερικανικού πατριωτισμού θα έπιανε ακόμη και τον Χίτλερ και τον Στάλιν, όταν είχαν υπογράψει το 1939 το Σύμφωνο Μη Επίθεσης.

Ήρωες κόμικς εναντίον κακών της πραγματικής ζωής

Αμέσως μετά τη μεγάλη επιτυχία του *Action Comics* δημιουργήθηκαν νέοι υπερήρωες πρόθυμοι να πολεμήσουν το κακό. Το 1938 εμφανίστηκε ο Μπάτμαν, ενώ το 1939 έκαναν την εμφάνισή τους οι υπερήρωες Ανθρώπινος Πυρσός (Human Torch), Σοκ Γκίμπσον, Sub-Mariner, το 1940 οι υπερήρωες Άλαν Σκοτ, Σιλντ, Θεός Σαμ, και το 1941 το Πνεύμα του '76 (Spirit of '76) και οι υπερηρώιδες Μις Αμέρικα και Γουόντερ

Γούμαν. Ενώ οι ΗΠΑ δεν θα έμπαιναν στη σύγκρουση μέχρι την ιαπωνική επίθεση στο Περλ Χάρμπορ τον Δεκέμβριο του 1941, αυτοί οι νέοι υπερήρωες δεν είχαν καμία επιφύλαξη να πολεμήσουν τις δυνάμεις του Άξονα.

Κανείς ωστόσο δεν ήταν πιο ωμός από τον Κάπτεν Αμέρικα ώστε να γρονθοκοπεί στο πρόσωπο τον ηγέτη των ναζί στο εξώφυλλο του τεύχους του Μαρτίου του 1941. Δημιούργημα ενός νεαρού Εβραίου καλλιτέχνη, του Τζακ Κίρμπι, ο Κάπτεν Αμέρικα διέθετε πολύ δυνατό σώμα, ήταν ένας υπερήρωας και μαχητής του εγκλήματος που χρησιμοποίησε την επιστημονικά ενισχυμένη δύναμή του για να προστατεύσει τις ΗΠΑ από τον εχθρό στο εξωτερικό και τους σαμποτέρ και

Κόμικς του 1942 με νέους ήρωες που εφευρέθηκαν για να πολεμήσουν τους πραγματικούς κακούς του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. ΔΕΞΙΑ: Εξώφυλλο κόμικς με τις καρικατούρες των Χίτλερ, Μουσολίνι και Τότσο να διαφημίζουν «Αγοράστε πολεμικά ομόλογα και γραμματόσημα».

τους κατασκόπους στο εσωτερικό. Δημιουργήθηκε ειδικά για τον πόλεμο και ήταν διαφορετικός από τους άλλους υπερήρωες ως προς το ότι πολέμησε. Οι αναγνώστες είδαν τον Κάπτεν Αμέρικα και τον νεαρό βοηθό του, Μπάκι, να συμμετέχουν στην αντιμετώπιση των δυνάμεων του Άξονα όταν πολλοί Αμερικανοί εξακολουθούσαν να θεωρούν τους εαυτούς τους ουδέτερους-αμέτοχους.

Όλα άλλαξαν με την είσοδο των ΗΠΑ στον πόλεμο στα τέλη του 1941. Μία σειρά από νέους χαρακτήρες κόμικς εντάχθηκε στη μάχη καταπολέμησης του κακού, άλλοι με υπερδυνάμεις και άλλοι απλοί άνθρωποι πρόθυμοι να δουν τις ΗΠΑ να κερδίζουν την απόλυτη νίκη. Παιδιά και ενήλικες καταβρόχθιζαν ιστορίες του Black Terror, του Star-Spangled Kid,

του American Eagle, του Captain Victory, του Liberty Belle, του Minute Man και του Captain Marvel. Το τελευταίο κόμικ ήταν τόσο δημοφιλές, που το φαν κλαμπ του αυξήθηκε σε 573.119 μέλη μέχρι το τέλος του πολέμου, με τον φανταστικό καπετάνιο να λαμβάνει σχεδόν 600 γράμματα θαυμαστών την εβδομάδα.

Κόμικς και πολεμική προπαγάνδα

Εκτός από τις ιστορίες με τον Χίτλερ και τον Τότσο, πολλοί φανταστικοί χαρακτήρες απλοποίησαν ή γενίκευσαν τον εχθρό, συμπεριλαμβανομένων των Καπετάν Ναζί, Κόκκινου Κρανίου, Βαρώνου Γκεστάπο και Καπετάν Σβάστικα. Ενώ πολλοί υπερήρωες είχαν ειδικές δυνάμεις, οι ιστορίες των κόμικς επικεντρώθηκαν εξίσου στην παρουσίαση άλλων τρόπων

Ένα από τα λιγότερα γνωστά αλλά πολύ δημοφιλή κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο κόμικς ήταν το *Miss Victory*. ΔΕΞΙΑ: Η νίκη των Συμμάχων επί των Δυνάμεων του Άξονα εξώφυλλο στα *America's Best Comics*.

μάχης. Για κάθε ήρωα, όπως ο Sub-Mariner, που βύθισε ιαπωνικά υποβρύχια, υπήρχε ο Μπάτμαν και ο Ρόμπιν, που απλώς πούλησαν πολεμικά ομόλογα, ή η Γουόντερ Γούμαν, που υπηρετούσε ως νοσοκόμα.

Ακόμη και ο Θεός Σαμ, το αρχικό σύμβολο της στρατολόγησης του αμερικανικού στρατού, ήταν ήρωας κατά τη δεκαετία του 1940, συνδυάζοντας τις γραμμές της επίσημης κυβερνητικής προπαγάνδας και της βιομηχανίας των κόμικς. Το Γραφείο Πληροφοριών Πολέμου των ΗΠΑ άρχισε τη «διαφημιστική» εκστρατεία του πολέμου στον αμερικανικό λαό, και αμέσως ευθυγραμμίστηκε με το μήνυμα που είχαν προωθήσει οι καλλιτέχνες των κόμικς για μερικά χρόνια, όπου

οι ιστορίες αντικατόπτριζαν τελικά τις εθνικές πολιτικές αντί να πηγαίνουν ενάντια στον μακροχρόνιο απομονωτισμό.

Πέρα από το να εμπνέουν όσους βρίσκονταν στο σπίτι, οι φανταστικοί χαρακτήρες θα ενέπνεαν τώρα και όσους πολεμούσαν στο εξωτερικό. Σύμφωνα με δημοσκόπηση που έγινε το 1943, οι περισσότεροι άνδρες του αμερικανικού στρατού ήταν τακτικοί αναγνώστες κόμικς. Τα καταστήματα σε στρατιωτικές βάσεις ανέφεραν ότι τα κόμικς είχαν ξεπεράσει τις συνολικές πωλήσεις του *Life*, του *Saturday Evening Post* και του *Reader's Digest* σε ποσοστό δέκα προς ένα. Τα κόμικς αποτελούσαν το 80% του αναγνωστικού υλικού του αμερικανικού στρατού, καθιστώντας τις ένοπλες δυ-

νάμεις τον μεγαλύτερο θεσμικό πελάτη της βιομηχανίας κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Από αυτούς που έγιναν δεκτοί για στρατιωτική θητεία από τις ΗΠΑ, το 70% είχαν εγκαταλείψει το σχολείο, 4,4 εκατομμύρια δεν είχαν φτάσει στην όγδοη τάξη και 500.000 δεν είχαν φτάσει στην τέταρτη τάξη, με τους απόφοιτους κολεγίου να αποτελούν μόνο το 3% των τάξεων του στρατού. Έτσι, οι εύκολα προσπελάσιμες και απλές ιστορίες κόμικς συχνά ήταν πιο ελκυστικές από τα βιβλία ή τα περιοδικά με θέμα τους ενήλικες.

Τα κόμικς και οι αμερικανικές αρετές

Τα κόμικς χρησιμοποιήθηκαν για να πουλήσουν στους Αμερικανούς την ιδέα του πολέμου και να δημιουργήσουν ηθικό. Πολλές ιστορίες και χαρακτήρες δεν βασίστηκαν σε εξαιρετικές δυνάμεις, αλλά στις αμερικανικές αρετές της ανθεκτικότητας, της επιμονής και της σκληρής δουλειάς. Με τις εβδομαδιαίες ιστορίες που παρουσίαζαν τους πρωταγωνιστές να πολεμούν και να νικούν τις δυνάμεις του κακού υποστήριζαν την ιδέα ότι η τελική νίκη ήταν αναπόφευκτη. Τα κόμικς απευθύνονταν στους νέους και τους ενθάρρυναν να αναπτύξουν μια νοοτροπία εν καιρώ πολέμου.

Ενώ ο Κάπτεν Αμέρικα παρουσίαζε οικιακές διαφημίσεις για συμμετοχή στη λήσχη των πιστών στον αμερικανισμό Sentinels of Liberty, ο Σούπερμαν παρέσυρε τους αναγνώστες του να γίνουν ένας από τους Supermen of America. Ο Κάπτεν Αμέρικα, με 10 σεντ, έστειλε στους νεαρούς αναγνώστες του κονκάρ-

δες και πιστοποιητικά που έπρεπε να υπογράψουν ως όρκο για να τον «βοηθήσουν στον πόλεμό του κατά των κατασκόπων στις ΗΠΑ».

Ο θρύλος των κόμικς του πολέμου

Ενώ τα εμπορικά συμφέροντα οδήγησαν στην ταχεία άνοδο της βιομηχανίας των κόμικς στα μέσα της δεκαετίας του 1930, στο δεύτερο μισό του αιώνα οι εκδότες είδαν τις πραγματικές δυνατότητές της ως μέσου διάδοσης προπαγάνδας που σχετιζόταν με τον πόλεμο. Θα ήταν πολύ δύσκολο να πούμε ότι τα κόμικς ώθησαν τις ΗΠΑ να μπουν στον πόλεμο, ωστόσο βοήθησαν τουλάχιστον να μεταποπιστεί η αντίληψη του κοινού προς τον παρεμβατισμό.

Ο πόλεμος διέκοψε την αμερικανική κοινωνία και την καθημερινή ζωή, διώχνοντας γιους, πατέρες και αδέρφια και καθιστώντας προφανές ότι τίποτα λιγότερο από τη νίκη δεν θα επανέφερε το έθνος στην κανονικότητα. Κατά ειρωνικό τρόπο, οι υπηρεσίες προπαγάνδας της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, όπως το Γραφείο Πληροφοριών Πολέμου, δεν χρειαζόταν να αναζητήσουν το ταχύτερα αναπτυσσόμενο μέσο ψυχαγωγίας, όπως έκαναν με τις ταινίες και το ραδιόφωνο. Η βιομηχανία των κόμικς επαρκούσε για τη διάδοση του πατριωτικού μηνύματος. Το μόνο που χρειαζόταν ήταν μια ματιά στον Κάπτεν Αμέρικα που γρονθοκόπησε στο πρόσωπο τον Χίτλερ έναν χρόνο πριν από την είσοδο των ΗΠΑ στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο για να καταλάβει κανείς ότι οι συγγραφείς του ήταν κάτι παραπάνω από ικανοί στην πρόκληση.

Ο Πίτερ Ζαμπλόκι είναι ιστορικός και συγγραφέας.

Μετάφραση: Δ. Ν. Γεράκης.

Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΕΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΟΛΟΦΟΝΟΥ

Του ΧΡΗΣΤΟΥ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Τζον Πέρκινς ήταν ένας οικονομικός δολοφόνος. Η δουλειά του ήταν να ενθαρρύνει ηγέτες κρατών να γίνουν μέλη του τεράστιου δικτύου που προάγει τα εμπορικά συμφέροντα των ΗΠΑ, παγιδεύοντάς τους σε έναν ιστό τεράστιων χρεών, με αποτέλεσμα την οικονομική υποδούλωσή τους. Λόγω της αδυναμίας τους να πληρώσουν τα χρέη υφίσταντο πολιτική, οικονομική και εθνική εκμετάλλευση, όποτε και όπως οι εκμεταλλευτές τους το επιθυμούσαν, καθώς έκλεβαν, με νόμιμο τρόπο, κυρίως τις κερδοφόρες πρώτες ύλες που υπήρχαν στο υπέδαφος της χώρας τους. Οι μόνοι που πλούτιζαν με αυτό τον τρόπο ήταν οι ιδιοκτήτες των αμερικανικών τεχνικών-κατασκευαστικών εταιριών. Ο λαός ποτέ.

Οι οικονομικοί δολοφόνοι

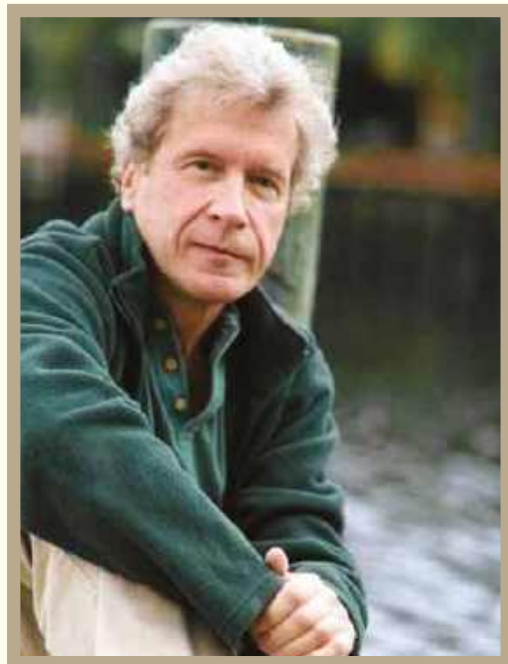
Οι οικονομικοί δολοφόνοι (economic hit men) είναι υψηλόμισθοι επαγγελματίες που δουλειά τους είναι να εξαπατούν χώρες σε όλο τον κόσμο αποσπώντας τους ποσά που ανέρχονται σε τρισεκατομμύρια δολάρια. Τα κράτη δανείζονται από την Παγκόσμια Τράπεζα τεράστια οικονομικά ποσά, για να τα παραχωρήσουν στη συνέχεια στις μεγάλες ανώνυμες πολυεθνικές εταιρίες των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες τα επενδύουν στα κράτη αυτά σε μεγάλα έργα. Στην ουσία τα χρήματα που εκταμιεύονται διοχετεύονται πάλι στο ίδιο μέρος. Το μεγαλύτερο μέρος τους δεν φεύγει ποτέ από τις ΗΠΑ. Η υποχρέωση της δανειοδοτηθείσας χώρας να εξοφλήσει το δάνειο που έλαβε, μαζί με τους τόκους, παραμένει. Τα χρήματα αυτά μπαίνουν στις τσέπες

των λιγοστών πλούσιων οικογενειών που ελέγχουν τις φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές του πλανήτη. Τα μέσα που χρησιμοποιούν οι οικονομικοί δολοφόνοι για την επίτευξη του σκοπού τους είναι οι οικονομικές εκθέσεις με πλασματικά στοιχεία, οι νοθευμένες εκλογές, η εξαγορά, ο εκβιασμός, το σεξ και οι δολοφονίες. Ένας από τους πιο γνωστούς οικονομικούς δολοφόνους, ο οποίος αποφάσισε να εξομολογηθεί την αμαρτία της δουλειάς του για να εξιλεωθεί, ήταν ο Πέρκινς.

Το 1982 ο Πέρκινς αποφάσισε να γράψει την αληθινή ιστορία της ζωής του αλλά, έπειτα από πιέσεις, διέκοψε τη συγγραφή του βιβλίου του.¹ Στα επόμενα είκοσι χρόνια το ξανάρχισε άλλες τέσσερις φορές. Απειλήθηκε και δωροδοκήθηκε αρκετές φορές για να μην προ-

χωρήσει σε αποκαλύψεις για τη δράση του. Δουλειά του ήταν να ενθαρρύνει ηγέτες κρατών να γίνουν μέρη του τεράστιου δικτύου που προάγει τα εμπορικά συμφέροντα των ΗΠΑ. Τελικά, οι ηγέτες αυτοί παγιδεύονταν σε έναν ιστό από τεράστια χρέη. Με τον τρόπο αυτό διασφαλιζόταν η πίστη και η αφοσίωσή τους. Λόγω της αδυναμίας τους να αποπληρώσουν τα χρέη, *υφίσταντο πολιτική, οικονομική και εθνική εκμετάλλευση όποτε οι εκμεταλλευτές τους το επιθυμούσαν*, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις πολιτικές, οικονομικές ή στρατιωτικές ανάγκες τους, όπως η εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων ή η πρόσβαση σε κερδοφόρες πρώτες ύλες που υπήρχαν στο υπέδαφος της χρεωμένης χώρας. Οι ηγέτες, με τη σειρά τους, ενίσχυαν την πολιτική τους θέση παρέχοντας στον λαό τους βιομηχανικά πάρκα, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας και αεροδρόμια. Οι μόνοι που πλούτιζαν με αυτό τον τρόπο ήταν οι ιδιοκτήτες των αμερικανικών τεχνικών-κατασκευαστικών εταιριών. Ο λαός ποτέ.

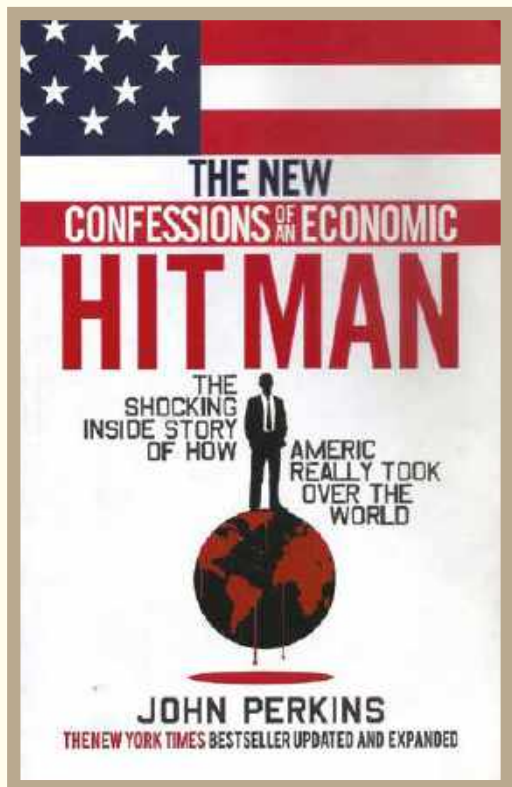
Ο Πέρκινς αναφέρει ότι έχει καλλιεργηθεί στον κόσμο η ιδέα πως κάθε είδους οικονομική ανάπτυξη ωφελεί τον άνθρωπο και πως όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η ανάπτυξη τόσο πιο εκτεταμένα θα είναι τα οφέλη για τον λαό. Πρόκειται για ένα εσφαλμένο σύστημα. Η οικονομική ανάπτυξη δεν ωφελεί παρά μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού, ενώ αρκετές φορές οι συνθήκες διαβίωσης της πλειοψηφίας γίνονται όλο και πιο απελπιστικές. Όταν οι άνθρωποι ανταμείβονται για την απληστία τους, τότε η απληστία γίνεται κίνητρο ικανό να διαφθείρει. Όταν μαθαίνουμε στα παιδιά μας να έχουν ως πρότυπα ανθρώπους που ζουν ανισόρροπη ζωή και όταν αποδεχόμαστε de facto κάποια τμήματα του πληθυσμού ως κατώτερα, υπόδουλα σε

Ο Αμερικανός συγγραφέας Τζον Πέρκινς είναι γνωστός στην Ελλάδα (και διεθνώς) από το βιβλίο του *Εξομολόγηση ενός οικονομικού δολοφόνου*, στο οποίο αποκαλύπτει άγνωστες πτυχές ενός συστήματος το οποίο προωθεί την παγκόσμια κυριαρχία των ΗΠΑ υπό τον μανδύα της παγκοσμιοποίησης.

μία μειοψηφική ελίτ, τότε ο κόσμος χειροτερεύει. Οι πολυεθνικές εταιρίες, οι τράπεζες και η κυβέρνηση των ΗΠΑ προωθούν όλες μαζί την παγκόσμια αυτοκρατορία, ένα σύστημα που συλλογικά μπορεί να ονομαστεί εταιριοκρατία.

Η εταιριοκρατία είναι μία ομάδα που τα μέλη της παρουσιάζονται ως πρότυπα, με τις βίβλες, τα γιοστ, τα ιδιωτικά αεροπλάνα τους, για να εμπνεύσουν όλους εμάς τους υπόλοιπους να καταναλώνουμε αδιάκοπα. Τα μέλη αυτά προσπαθούν να πείσουν τους λαούς ότι το να αγοράζουν αδιάκοπα πράγματα αποτελεί πολιτικό καθήκον για τον καθένα από εμάς. Ο Πέρκινς ήταν ένας από αυτούς που προσπαθούσαν να εφαρμόσουν τις επι-

Το εξώφυλλο της πρώτης ?????? του βιβλίου το 2004. Πολλοί προειδοποίησαν τον Πέρκινς να μην το γράψει.

ταγές αυτής της ομάδας, της εταιριοκρατίας, για να οδηγήσουν στη χρέωση των λαών με υπέρογκα ποσά και στη συνέχεια στην οικονομική υποδούλωσή τους. Ανήκε στο πρώτο στάδιο. Δεν παρανομούσε, αφού, όπως ο ίδιος δηλώνει, το σύστημα είναι χτισμένο πάνω στην απάτη. Και το σύστημα είναι κάτι εξ ορισμού νόμιμο. Αν αποτύγχανε, αναλάμβαναν, σε δεύτερο στάδιο, δράση τα «τσακάλια», ένα είδος κακόβουλων εκτελεστών. Τα «τσακάλια» βρίσκονταν πάντα κοντά, παραμόνευαν στη σκιά. Όποτε αναλάμβαναν δράση, κυβερνήσεις έπεφταν και ηγέτες χωρών έβρισκαν βίαιο θάνατο σε περίεργα ατυχήματα. Σε περίπτωση και δικής τους αποτυχίας, τότε αναλάμβανε δράση ο στρατός των ΗΠΑ.

Νεαροί Αμερικανοί, οι περισσότεροι από φτωχογειτονίες, στέλνονταν να σκοτώσουν και να σκοτωθούν στο πεδίο της μάχης. Αυτό ήταν το τρίτο και τελικό στάδιο.

Η ζωή και η δράση του Τζον Πέρκινς

Ο Πέρκινς γεννήθηκε το 1945, από γονείς που ανήκαν στη μεσαία τάξη. Ήταν μοναχοπαίδι. Αναγκάστηκε να φοιτήσει στο Κολέγιο της Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου της Βοστώνης για να αποφύγει τη στράτευση για το Βιετνάμ. Μετά την αποφοίτησή του αποφάσισε να υπηρετήσει στο Ειρηνευτικό Σώμα και ζήτησε να σταλεί στο Εκουαδόρ. Στα 26 του προσλήφθηκε στη Main, μία διεθνή εταιρία συμβούλων, ως οικονομικός σύμβουλος. Η ειδική σύμβουλος Κλοντίν Μάρτιν ορίστηκε η υπεύθυνη για την εκπαίδευσή του. Του εξήγησε ότι η θέση του στην εταιρία ήταν ασυνήθιστη και όλα όσα θα έλεγαν θα έπρεπε να θεωρούνται άκρως εμπιστευτικά. Η δουλειά της ήταν να τον μετατρέψει σε οικονομικό δολοφόνο. Ήταν η πρώτη φορά που ο Πέρκινς άκουγε τον όρο αυτό. «Δε θα μιλήσεις ποτέ σε κανέναν για τις συναντήσεις μας αυτές. Αν το κάνεις, θα αρνηθώ πως σε γνωρίζω και θα βάλεις σε κίνδυνο τη ζωή σου», του έλεγε συνέχεια η Κλοντίν.

Η δουλειά του είχε δύο αντικειμενικούς στόχους: Πρώτον, έπρεπε να δικαιολογή τα μεγάλα δάνεια προς χώρες του Τρίτου Κόσμου, που θα διοχέτευαν πάλι τα χρήματα σε αμερικανικές εταιρίες που θα αναλάμβαναν τεράστια τεχνικά και κατασκευαστικά έργα. Δεύτερον, θα επιδίωκε να οδηγήσει σε χρεοκοπία τις χώρες που θα λάμβαναν τα δάνεια αυτά. Το γεγονός ότι το χρέος θα είχε ως συνέπεια να στερηθούν τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού την ιατρική περίθαλψη,

την παιδεία και άλλες κοινωνικές παροχές δεν λαμβανόταν υπόψη. Ο κρίσιμος παράγοντας σε κάθε περίπτωση ήταν το ακαθάριστο εθνικό προϊόν. Το έργο που θα απέφερε την υψηλότερη ετήσια αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος ήταν εκείνο που θα κέρδιζε. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν μιας χώρας μπορεί να σημειώσει αύξηση ακόμη και αν δεν κερδίζει παρά μόνο ένα πρόσωπο, δηλαδή ο ιδιοκτήτης μιας εταιρίας, και ασβάρύνεται με χρέη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού. Από τη σκοπιά της στατιστικής κάτι τέτοιο θεωρείται οικονομική ανάπτυξη. Οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι.

Ο Πέρκινς, κάθε φορά που έφευγε από το διαμέρισμα της Κλοντίν, αναρωτιόταν αν αυτό που έκανε ήταν σωστό. Κάπου βαθιά μέσα του υπήρχε μία αμφιβολία. Η εκπαιδευτήριά του, κάποια στιγμή, του εξομολογήθηκε το εξής: «Είμαστε μία μικρή κλειστή λέσχη. Πληρωνόμαστε για να εξαπατούμε χώρες σε όλο τον κόσμο αποσπώντας τους δισεκατομμύρια δολάρια. Με τον τρόπο αυτό τις εκμεταλλευόμαστε όποτε και όπως το επιθυμούμε». Όλοι οι οικονομικοί δολοφόνοι προσλαμβάνονταν και μισθοδοτούνταν από πολυεθνικές εταιρίες, οπότε αν ποτέ ξεσκεπαζόταν η αληθινή, βρώμικη φύση της δουλειάς τους, η υπαιτιότητα δεν θα βάρυνε την κυβέρνηση των ΗΠΑ, αλλά τις άπληστες πολυεθνικές. Ένα σύστημα που είχε θεσπιστεί με σκοπό να διευκολύνει εκείνους που διέθεταν ισχύ, αλλά περιορισμένους φυσικούς πόρους, να εκμεταλλεύονται εκείνους που είχαν στην κατοχή τους φυσικούς πόρους, αλλά ήταν αδύναμοι. Ένα σύστημα που ταίριαζε στις ΗΠΑ.

Μία από τις αποστολές του Πέρκινς ήταν και η Σαουδική Αραβία. Υπέβαλε στη βασιλική οικογένεια που κυβερνού-

Ο πρόεδρος του Εκουαδόρ Χάιμε Ρόλντος (1940-1981) υπήρξε ένας από τους πιο προοδευτικούς προέδρους που πέρασαν από τη Λατινική Αμερική. Σκοτώθηκε το 1981 σε μυστηριώδες αεροπορικό δυστύχημα.

σε τη χώρα να ξοδεύει τα δισεκατομμύρια της, που προέρχονταν από τα έσοδα της χώρας από το πετρέλαιο, ως αμοιβή σε αμερικανικές εταιρίες για να κατασκευάσουν έργα υποδομής σε ολόκληρη την Αραβική Χερσόνησο. Τους μετέδωσε το μήνυμα ότι δεν τους έμεναν πολλές επιλογές. Ήταν σίγουρος ότι τα μέλη του Οίκου των Σαούντ αντιλήφθηκαν πως επρόκειτο για τελεσίγραφο: είτε θα δέχονταν την προσφορά, κερδίζοντας έτσι την υποστήριξη και την προστασία των ΗΠΑ, είτε θα αρνούσαν, οπότε θα είχαν άσχημη μοίρα.

Στον επόμενο πελάτη του, την Κολομβία, προσπάθησε να υποδουλώσει τη χώρα στην εξουσία της Αμερικής, έτσι ώστε να προωθήσει και εκεί την παγκόσμια αυτοκρατορία. Η δουλειά του, παρόμοια με εκείνη που είχε φέρει σε πέρας σε τόσα άλλα μέρη, ήταν να εκθέσει

Ο πρόεδρος του Παναμά Ομάρ Τορίχος (1929-1981) εθνικοποίησε τη διώρυγα της χώρας του, που μέχρι τότε ήταν εθνικό έδαφος των ΗΠΑ. Σκοτώθηκε σε αεροπορικό δυστύχημα δύο μήνες μετά τον θάνατο του Ρόλντος. ΔΕΞΙΑ: Διαφήμιση της πετρελαϊκής εταιρείας Texaco.

με πειστικό τρόπο τα πλεονεκτήματα του υπέρμετρου δανεισμού. Η Κολομβία, με τα έσοδα που θα έβγαζε από την εκμετάλλευση των τεράστιων αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού πλούτου που διέθετε, θα ξεπλήρωνε τα δάνεια και τους τόκους. Αυτές ήταν οι συνηθισμένες υπεραισιόδοξες οικονομικές προβλέψεις. Στην ουσία, η χώρα θα χρεωνόταν με ένα δυσβάστακτο χρέος, το οποίο δεν θα μπορούσε να αποπληρώσει ποτέ, με αποτέλεσμα να υποδουλωθεί στις ΗΠΑ. Ο Πέρκινς δεν είχε σκοπό μόνο να ξεγελάσει τον πελάτη, αλλά να προαγάγει το πιο πανούργο και αποτελεσματικό είδος ιμπεριαλισμού που είχε γνωρίσει ποτέ ο κόσμος.

Το παράδειγμα του Εκουαδόρ

Το 1978 πρόεδρος του Εκουαδόρ ανέλαβε ο Χάιμε Ρόλντος, ο οποίος ανήκε στο σπάνιο εκείνο είδος του σύγχρονου πολιτικού που δεν φοβάται να έρθει σε σύγκρουση με την καθεστηκυία τάξη. Δεν δίστασε να τα βάλει με τις πετρελαϊκές εταιρίες και με το σύστημα. Δεν ήταν κομμουνιστής, αλλά υποστήριζε το δικαίωμα της πατρίδας του να πάρει τη μοίρα της στα χέρια της. Υποστήριζε ότι κάθε μελλοντική εκμετάλλευση του πετρελαίου, του σημαντικότερου φυσικού πόρου της χώρας, θα έπρεπε να γίνει με τρόπο που θα απέφερε τα μεγαλύτερα οφέλη στο μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού. Πίστευε ακράδαντα πως

Ο δικτάτορας Μανουέλ Νοριέγα (1934-2017), που διαδέχθηκε τον Τορίχος, συνεργάστηκε με τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες μέχρι τη στιγμή που οι ΗΠΑ εισέβαλαν στη χώρα και ανέτρεψαν τη διεφθαρμένη κυβέρνησή του.

υποχρέωση του κράτους είναι η στήριξη των φτωχών και των αδυνάτων. Πάνω σε αυτούς τους όρους ήθελε να διαπραγματευθεί ξανά το συμβόλαιο με την πετρελαϊκή εταιρία Texaco, εφόσον αυτή αποτελούσε πλέον τον σημαντικότερο παίκτη στο παιχνίδι του πετρελαίου στη χώρα του.

Ο πετρελαϊκός κολοσσός δεν επιθυμούσε να αποτελέσει μέρος κάποιας πολιτικής που θα δημιουργούσε νέα προηγούμενα. Η εταιρία γνώριζε πολύ καλά ότι τέτοιου είδους πολιτικές θα μπορούσαν εύκολα να αποτελέσουν πρότυπο μίμησης για άλλες χώρες. Ο πρόεδρος του Εκουαδόρ σκοτώθηκε στις 24 Μαΐου του 1981, όταν το ελικόπτερο στο οποίο επέβαινε έπιασε φωτιά και συντρίφθηκε. Ο Ρόλντος χρησιμοποιούσε δύο διαφορετικά ελικόπτερα για τη μεταφορά του. Την τελευταία στιγμή ένας από τους αξιωματικούς ασφαλείας του τον είχε

πείσει να μπει στο παγιδευμένο με εκρηκτικά ελικόπτερο.

Την ίδια ιδεολογία με τον Ρόλντος του Εκουαδόρ είχε και ο Ομάρ Τορίχος, ο πρόεδρος του Παναμά, ο οποίος εθνικοποίησε τη διώρυγα της χώρας του. Μέχρι τότε η διώρυγα και η περιοχή γύρω από αυτήν ήταν εθνικό έδαφος των ΗΠΑ. Δύο μήνες μετά τον θάνατο του Ρόλντος, ο Τορίχος σκοτώθηκε σε αεροπορικό δυστύχημα. Ο διάδοχός του, Μανουέλ Νοριέγα, ήθελε να κατασκευάσει νέα διώρυγα, με χρηματοδότηση από τους Ιάπωνες. Επειδή στην περίπτωση του τόσο οι οικονομικοί δολοφόνοι όσο και τα τσακάλια απέτυχαν, οι ΗΠΑ επιτέθηκαν με στρατό στον Παναμά, στις 20 Δεκεμβρίου 1989, συνέλαβαν τον Νοριέγα, και τον φυλάκισαν στις ΗΠΑ για 20 χρόνια. Τον δίκασαν και τον φυλάκισαν για παραβάσεις αμερικανικών νόμων που διέπραξε στην ίδια του τη χώρα!

Η φυλή Χουσαοράνι του Αμαζονίου.

Ο Πέρκινς αναφέρει ότι στο Εκουαδόρ παρατήρησε τις δόλιες πρακτικές που χρησιμοποιούσε μία ιεραποστολική ομάδα των προτεσταντών των Ηνωμένων Πολιτειών με την ονομασία Ινστιτούτο Γλωσσολογίας Σάμερ (Summer Institute of Linguistics, γνωστό με τα αρχικά SIL). Με την πρόφαση της μελέτης και της καταγραφής των γλωσσών των ιθαγενών πληθυσμών εργάζονταν εντατικά με τη φυλή Χουσαοράνι του Αμαζονίου. Κάθε φορά που οι σεισμολόγοι των πετρελαϊκών εταιριών ενημέρωναν τα αρχηγεία τους ότι μία συγκεκριμένη περιοχή παρουσίαζε χαρακτηριστικά που μαρτυρούσαν υψηλές πιθανότητες για ύπαρξη κοιτασμάτων πετρελαίου, οι ιεραπόστολοι εμφανίζονταν στην περιοχή αυτή και ενθάρρυναν τους ντόπιους ιθαγενείς να φύγουν από εκεί και να εγκατασταθούν σε καταυλισμούς. Εκεί θα τους παρείχαν δωρεάν φαγητό, στέγη, ρούχα και ιατρική περίθαλψη. Μοναδική προϋπόθεση

ήταν να εκχωρήσουν τη γη τους στις πετρελαϊκές εταιρίες. Χρηματοδότης του SIL ήταν το ίδρυμα Ροκφέλερ.

Τελικά δάνεισαν δισεκατομμύρια δολάρια στο Εκουαδόρ ώστε να μπορεί να προσλάβει τις τεχνικές και κατασκευαστικές εταιρίες των ΗΠΑ για να κατασκευάσουν έργα που θα ωφελούσαν τις πλούσιες οικογένειες. Ως αποτέλεσμα, μέσα σε διάστημα τριών δεκαετιών το επίσημο επίπεδο φτώχειας ανέβηκε από το 50% στο 70%, ενώ το ποσοστό της υποαπασχόλησης και της ανεργίας αυξήθηκε από το 15% στο 70%. Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από τα 240 εκατομμύρια στα 16 δισεκατομμύρια δολάρια. Σήμερα η χώρα αυτή είναι αναγκασμένη να διαθέτει το 50% περίπου του κρατικού προϋπολογισμού για την εξόφληση των χρεών της.

Ο Ρέιγκαν, όπως αναφέρεται πολλές φορές από τον Πέρκινς, ήταν ένας από τους κυριότερους προέδρους που μοχλούσαν ώστε οι ΗΠΑ να ελέγχουν ολό-

Κατά τον Πέρκινς, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ρόναλντ Ρέιγκαν μοχθούσε ώστε οι ΗΠΑ να ελέγχουν ολόκληρο τον πλανήτη και τις πρώτες ύλες του.

κληρο τον πλανήτη και τις πρώτες ύλες του. Μοχθούσαν για έναν κόσμο που θα υπάκουε στις διαταγές της Αμερικής, για έναν αμερικανικό στρατό που θα επέβαλλε τους κανόνες που θα όριζε η Αμερική και για ένα διεθνές εμπορικό και τραπεζικό σύστημα που θα υποστήριζε την Αμερική ως διευθύνοντα σύμβουλο της παγκόσμιας οικονομίας.

Η μεταστροφή

Από τη στιγμή που έγινε πατέρας ενός μικρού κοριτσιού, ο Πέρκινς άρχισε να πέφτει σε βαθιά κατάθλιψη και να καταρρέει υπό το βάρος των ενοχών για τον ρόλο που είχε παίξει στα παραπάνω γεγονότα. Όταν άρχισε να γράφει φανερά τα απομνημονεύματά του, δέχτηκε ξαφνικά μία εξαιρετικά επικερδή θέση συμβούλου στη

τεχνική εταιρία Stone and Webster Engineering Corporation. Εξαγοραζόταν για άλλη μία φορά για να μη μιλήσει. Το ίδιο είχε γίνει και στο παρελθόν.

Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 όμως στη Νέα Υόρκη έκαναν τον Τζον Πέρκινς να τελειώσει οριστικά αυτό που τόσες φορές είχε ξεκινήσει στο παρελθόν. Στο βιβλίο του καταλήγει ότι η συγγραφή του του χάρισε ένα πρωτόγνωρο αίσθημα ανακούφισης, ένα αίσθημα που δεν θα δίσταζε να το περιγράψει ως εκστατικό. Η εξομολόγησή του είχε φτάσει στο τέλος της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 John Perkins, *Εξομολόγηση ενός οικονομικού δολοφόνου*, εκδ. Αιώρα, Αθήνα, 2007.

Ο Χρήστος Νικολόπουλος είναι δρ. Θεολογίας, βυζαντινολόγος, ιστορικός ερευνητής.

25 Μαρτίου 1923. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' κατά την έξοδό του από τον Μητροπολιτικό Ναό Αθηνών. Δεξιά διακρίνεται ο Γεώργιος Κονδύλης.

Η ΔΙΠΛΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ 1934

Του ΜΙΛΤΙΑΔΗ Β. ΠΑΡΛΑΝΤΖΑ

Η περίοδος του ελληνικού Μεσοπολέμου είναι πλούσια σε σημαντικά γεγονότα, τα οποία επηρέασαν την ελληνική κοινωνία για αρκετά χρόνια μετά: περιορισμός της Ελλάδας στην δυτική πλευρά του Αιγαίου και εδαφικά όρια σχεδόν όμοια με τα σημερινά (με την προσθήκη των Δωδεκανήσων μόλις το 1947), πολιτειακές αλλαγές με σχεδόν πραξικοπηματικούς τρόπους και νόθα δημοψηφίσματα, επεμβάσεις του στρατού στην πολιτική, παράταση του Εθνικού Διχασμού. Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε η πολιτειακή μεταβολή του 1924 από τη Βασιλευόμενη στην Αβασίλευτη Δημοκρατία, η οποία όμως δεν αντιμετωπίστηκε με τον ίδιο τρόπο από το σύνολο του ελληνικού λαού κατά τον ενδεκαετή βίο της: ένα μέρος πανηγύριζε, ένα άλλο αρνιόταν να την αποδεχθεί και ένα τρίτο εξέφραζε τη δυσπιστία του ως προς τα μέσα εγκαθίδρυσής της.

1 Νοεμβρίου 1923. Στιγμιότυπο από τη δίκη των Παναγιώτη Γαργαλιδή και Γεώργιου Λεοναρδόπουλου. Δεξιά διακρίνεται να παρακολουθεί ο Γεώργιος Κονδύλης.

Η Μικρασιατική Καταστροφή και η εγκαθίδρυση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας

Σημείο τομής της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας αποτελεί η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Ελλάδα μετά τους νικηφόρους πολέμους της δεκαετίας 1912-1922, με τους οποίους υλοποίησε σε μεγάλο βαθμό τη Μεγάλη Ιδέα, αναγκαζόταν πλέον να μεταβάλει την υψηλή της στρατηγική και να αντιμετωπίσει νέες προκλήσεις: αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων με σκοπό την υπεράσπιση του εθνικού εδάφους –συμπεριλαμβανομένης της ανατολικής Θράκης–, επαναπροσέγγιση των σχέσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αποκατάσταση των βιαίως ξεριζωμένων προσφύγων, βελτίωση της πολύπαθης εθνικής οικονομίας.

Η Μικρασιατική Καταστροφή δεν ήταν δυνατόν να αφήσει ανεπηρέαστη την πολιτική κατάσταση και, όπως αποδείχθηκε αργότερα, και τη μορφή του πολιτεύματος. Τον Σεπτέμβριο του 1922 στις νήσους Χίο και Λέσβο εκδηλώθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα, το οποίο έλαβε την ονομασία Επανάσταση, με σκοπό

την ανάληψη της εξουσίας, την απόδοση ευθυνών στους υπαίτιους της καταστροφής και την άμεση ανασυγκρότηση της χώρας. Από τις πρώτες απαιτήσεις της Επανάστασης αποτέλεσε η εκθρόνιση του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄, στο πρόσωπο του οποίου χρέωναν εν πολλοίς την κατάληξη της εκστρατείας. Στη θέση του έκπτωτου μονάρχη ανήλθε ο γιος του Γεώργιος Β΄, ως βασιλιάς των Ελλήνων.

Αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι, παρά τις κατηγορίες που βάρυναν το πρόσωπο του ανώτατου άρχοντα της χώρας αλλά και το παρελθόν του κατά τη δυναμική περίοδο του Εθνικού Διχασμού, δεν τέθηκε επί τάπητος ζήτημα πολιτειακής μεταβολής. Παρά τις «χειρόγραφες ριπές» με τις οποίες έβαλλε λίγο νωρίτερα μία μερίδα των Φιλελεύθερων, όπως ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου (δημοκρατικό μανιφέστο) και ο Γεώργιος Παπανδρέου (άρθρο με αναφορές στη μη πανάκεια της βασιλείας), τα πυρά των στασιαστών επικεντρώθηκαν γύρω από το πρόσωπο του μονάρχη και όχι γύρω από τον θεσμό. Παρά την αρχικά ουδέτερη

2 Ιανουαρίου 1924. Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας κατά την έξοδό του από την Παλαιά Βουλή μετά την παράδοση της εξουσίας στους πολιτικούς.

πολιτικά απόχρωσή του, το στρατιωτικό καθεστώς δεν άργησε να γείρει φανερά προς τον βενιζελισμό, με μία σειρά ενεργειών να το αποδεικνύει έμπρακτα: εκτέλεση της αντιβενιζελικής ηγεσίας στο Γουδί, επαναφορά των απολυμένων δημοσίων υπαλλήλων και τοποθέτηση βενιζελικών αξιωματικών και αξιωματούχων σε νευραλγικά πόστα.

Οι αρμοδιότητες του Γεωργίου Β΄ κατά την περίοδο της πρώτης σύντομης βασιλείας του περιορίστηκαν στην τυπική κύρωση των αποφάσεων της κυβέρνησης. Άλλωστε η διαρκής Στυλιανού Γονατά (προέδρου της κυβέρνησης) - Νικόλαου Πλαστήρα (αρχηγού της Επανάστασης) δεν επέτρεπε στον βασιλιά την ανάληψη πρωτοβουλιών. Απομονωμένος στα ανάκτορα, ο Γεώργιος Β΄ απώλεσε σημαντικό μέρος των υποστηρικτών του θεσμού μετά την εκτέλεση των Έξι: θεωρήθηκε πως δεν έπραξε τα δέοντα για την αποτροπή των εκτελέσεων, στίγμα που θα τον ακολουθούσε τα επό-

μενα χρόνια στην εξορία του. Η πίεση προς το πρόσωπό του γινόταν ακόμη μεγαλύτερη από την αδιάλλακτη πλευρά του βενιζελισμού, η οποία αντιπροσωπευόταν κυρίως από αξιωματικούς και ζητούσε επίμονα την πολιτειακή μεταβολή.

Παρ' όλα αυτά όμως, θρυαλλίδα των εξελίξεων αποτέλεσε η εκδήλωση ενός αντικινήματος από δύο βενιζελικούς υποστράτηγους, τους Γεώργιο Λεοναρδόπουλο και Παναγιώτη Γαργαλίδη, οι οποίοι εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους για ορισμένες αποφάσεις της Επανάστασης και καλούσαν τον βασιλιά να αναλάβει τα συνταγματικά του καθήκοντα. Η επίκληση προς τον μονάρχη, η –περιορισμένης κλίμακας– εμπλοκή του Ιωάννη Μεταξά στο εγχείρημα με σύμπραξη των αντιβενιζελικών βασιλοφρόνων αξιωματικών υπό την Ομάδα Ταγματάρχων (γνωστών ως «μαύρων») συνέβαλαν αποφασιστικά ώστε το αντικίνημα να χαρακτηριστεί «βασιλικό». Ακόμη περισ-

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου (1876-1936) υπήρξε ηγέτης του κεντρώου δημοκρατικού φιλελεύθερου χώρου και ιδρυτής του πολιτεύματος της Αβασίλευτης Δημοκρατίας στην Ελλάδα.

σότερο συνέβαλε η σιωπηρή στάση που τήρησε ο ίδιος ο Γεώργιος Β΄, καθώς δεν καταδίκασε το αντικίνημα, επιθυμώντας πιθανόν την επικράτησή του.

Κατόπιν τούτων οι εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες: αναχώρηση του βασιλιά από την Ελλάδα έως την οριστική διευθέτηση του πολιτειακού, εκλογές χωρίς τη συμμετοχή του αντιβενιζελισμού και παράδοση της εξουσίας από την Επανάσταση στην Εθνική Συνέλευση. Μάλιστα ο Πλαστήρας, από το βήμα της Βουλής, δικαιολόγησε τη βραδύτητα λύσης στο πολιτειακό λόγω της «έλλειψης πολιτικής ομοφροσύνης μεταξύ του στρατού», γνωστοποιώντας τον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισε ο στρατός στην πολιτική σκηνή.

Η δυναμική στάση των αδιάλλακτων βενιζελικών δεν κάμφθηκε ούτε με την επιστροφή του παραταξίαρχου τους και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον ίδιο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, παρότι εξέ-

φρασε την προτίμησή του για την Αβασίλευτη Δημοκρατία, επιθυμούσε τη διεξαγωγή ενός αδιάβλητου δημοψηφίσματος, το οποίο θα έλυσε οριστικά το πολιτειακό και θα γινόταν σεβαστό από το σύνολο του λαού επειδή θα διέθετε ισχυρή νομιμοποίηση. Για πρώτη φορά όμως ο Κρητικός πολιτικός δεν μπόρεσε να τιθασεύσει την παράταξή του, παρέδωσε την κυβέρνηση στον Γεώργιο Καφαντάρη και αποχώρησε εκ νέου από την Ελλάδα. Ο βίος της κυβέρνησης Καφαντάρη αποδείχτηκε εξίσου βραχύβιος και ο διάδοχός του στο πρωθυπουργικό αξίωμα, Αλέξανδρος Παπαναστασίου, πέτυχε ψήφισμα «περί εκπτώσεως της Δυναστείας και ανακήρυξης της Δημοκρατίας», το οποίο υπερψηφίστηκε από 283 βουλευτές. Το ημερολόγιο έγραφε 25 Μαρτίου 1924, ανήμερα της εθνικής επετείου της Ελληνικής Επανάστασης.

Ο Παπαναστασίου, επιθυμώντας να διευρύνει τη νομιμοποιητική βάση του

νέου πολιτεύματος, διεξήγαγε «επικυρωτικό» δημοψήφισμα στις 13 Απριλίου. Όπως και τα υπόλοιπα δημοψηφίσματα της περιόδου 1920-1935, έτσι και το συγκεκριμένο παρουσίασε περιστατικά νοθείας, όπως οι διπλοψηφίες των στρατιωτών και των προσφύγων αλλά και η τρομοκράτηση των ψηφοφόρων της Βασιλευομένης, ενώ στις 31 Μαρτίου είχε επιβληθεί ο στρατιωτικός νόμος. Υπό τις παραπάνω συνθήκες η Αβασίλευτη έλαβε ποσοστό 69,9% και λίγες μέρες μετά ο Παπαναστασίου προχώρησε στην ψήφιση του «κατοχυρωτικού» νόμου, της 23ης Απριλίου, ο οποίος θέσπιζε ποινή φυλάκισης για όσους δυσφημούσαν ή εξύβριζαν τη μορφή του πολιτεύματος, ενώ παρόμοια ποινή θεσπίστηκε για όσους προέβαιναν σε οποιαδήποτε αναφορά στα εν ζωή ή στα αποθανόντα μέλη της έκπτωτης δυναστείας.

Ο κίνδυνος της βασιλικής παλινόρθωσης και οι δημοκρατικές οργανώσεις

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι βάσεις πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε το νέο πολίτευμα δεν ήταν ιδιαίτερα συμπαγείς, ενώ η αντιβενιζελική παράταξη δεν αναγνώρισε την Αβασίλευτη Δημοκρατία. Εξαίρεση αποτέλεσε ο Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος προέβη στην αναγνώριση ως αποτέλεσμα της συναλλαγής του με τον Παπαναστασίου προκειμένου να επιστρέψει στην Ελλάδα από το εξωτερικό, όπου είχε διαφύγει. Φυσικά, η πολιτική του «εντός πλαισίου» του στοίχισε πολιτικά, διότι η πλειοψηφία των αντιβενιζελικών παρέμεινε φιλοβασιλική. Παρά την de facto αναγνώριση από το Λαϊκό Κόμμα το 1926, λόγω της συμμετοχής του στο Κοινοβούλιο, έπρεπε να περάσουν 6 ακόμη χρόνια προκειμένου να το πρά-

Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας, Αλέξανδρος Ζαΐμης, με τον πρωθυπουργό, Παναγή Τσαλδάρη (δεξιά), και τον υπουργό Στρατιωτικών, Γεώργιο Κονδύλη, στην παρέλαση της 25ης Μαρτίου 1934.

ξει και de jure. Άλλωστε η επίσημη αναγνώριση τέθηκε ως προαπαιτούμενο τόσο από τους βενιζελικούς όσο και από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο, προκειμένου να δώσουν τη «συγκατάθεσή» τους για τον σχηματισμό κυβέρνησης τον Νοέμβριο του 1932.

Από εκείνη τη στιγμή έως και την 1η Μαρτίου 1935 ο βενιζελισμός διακατεχόταν από αίσθημα φοβίας για βασιλική παλινόρθωση. Μίας φοβίας που δεν στερούνταν ερεισμάτων, αλλά η επιστροφή του Γεωργίου Β΄ δεν ήταν σε καμία περίπτωση εφικτή, τουλάχιστον έως την άνοιξη του 1935 και την αποτυχημένη απόπειρα κινήματος υπό την υψηλή επιστασία του Βενιζέλου. Προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση και την ανάγκη υπεράσπισης του πολιτεύματος κινήθηκε η σύσταση δύο οργανώσεων, και μά-

λιστα κατόπιν προτροπής του ίδιου του Κρητικού πολιτικού: της Πανελληνίας Δημοκρατικής Άμυνας και της Δημοκρατικής Άμυνας. Δύο οργανώσεις οι οποίες έως και την εκδήλωση του κινήματος παρέμειναν ανεξάρτητες και δεν ενοποιήθηκαν ποτέ, παρά τις όποιες προσπάθειες και ενέργειες των οργάνων τους.

Οι παραπάνω οργανώσεις δημιούργησαν τοπικά τμήματα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας αλλά ακόμη και στο εξωτερικό. Τα περισσότερα τμήματα μάλιστα απέδιδαν τον τίτλο του επίτιμου προέδρου στον Βενιζέλο, προσκαλούσαν τη σύζυγο του να γίνει ανάδοχος των παιδιών τους, ενώ στις τάξεις τους προσχώρησαν αρκετοί απόστρατοι αξιωματικοί. Κύρια αποστολή των οργανώσεων ορίστηκε η διάδοση των δημοκρατικών αρχών και η υποχρέωση υπεράσπισης του

Τούρκοι αεροπόροι που παρευρέθηκαν στον εορτασμό της 25ης Μαρτίου 1934 καταθέτουν στέφανο στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

26 Μαρτίου 1934. Λαμπαδηφορία φοιτητών κατά τη λήξη του τριήμερου εορτασμού της εθνικής εορτής και της 10ης επετείου της ανακήρυξης της Δημοκρατίας.

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου ανάμεσα στους γεροϋσιαστές Γεώργιο Βηλαρά και Δημήτριο Πάζη σε πανηγυρικό γεύμα στο ξενοδοχείο Ακροπόλ Παλλάς που δόθηκε για τη δέκατη επέτειο ανακήρυξης της Δημοκρατίας.

πολιτεύματος σε περίπτωση απόπειρας κατάλυσής του είτε από φιλομοναρχικές είτε από φιλοδικτατορικές δυνάμεις.

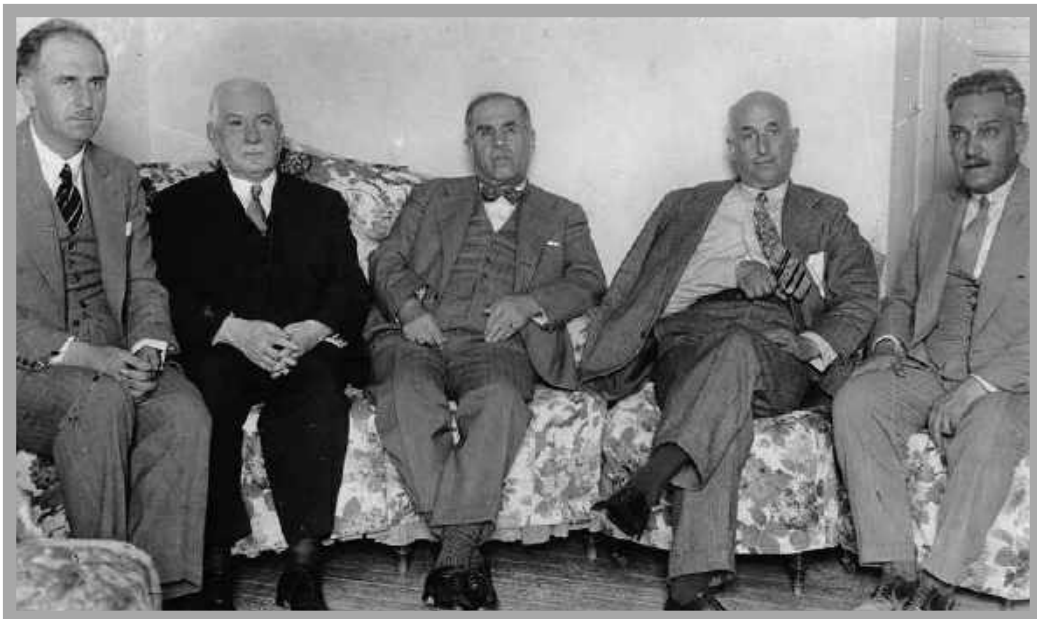
Ο διπλός εορτασμός της 25ης Μαρτίου 1934

Το κλίμα δυναμιτίστηκε όταν κυκλοφόρησαν διαδόσεις για σχεδιαζόμενο κίνημα από τον Γεώργιο Κονδύλη, ο οποίος μεταπήδησε στον αντιβενιζελισμό και εκτελούσε καθήκοντα υπουργού Στρατιωτικών. Ακόμη, ο Βενιζέλος λάμβανε πληροφορίες για επιθυμία της κυβέρνησης να τοποθετήσει ως πρόεδρο της Δημοκρατίας τον πρίγκιπα Νικόλαο, γεγονός που ερμήνευε ως προάγγελο της βασιλικής παλινόρθωσης. Η προετοιμασία ενός μέρους του βενιζελισμού για δυναμική αντίδραση είχε εντατικοποιηθεί και στο εγχείρημα προστέθηκαν και εν ενεργεία αξιωματικοί.

Προκειμένου να αναδείξουν σε ευρεία κλίμακα την ανάγκη προστασίας της Αβασίλευτης, οι οργανώσεις αποφάσι-

σαν να πρωταγωνιστήσουν στη δεκαετή επέτειο της εγκαθίδρυσής της. Τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στη Θεσσαλονίκη οι δημοκρατικές οργανώσεις ζήτησαν από τις αρμόδιες Αρχές άδεια συμμετοχής στις τριήμερες εκδηλώσεις της εθνικής επετείου, και κυρίως άδεια να λάβουν μέρος στις στρατιωτικές παρελάσεις. Η απάντηση όμως των Αρχών για τις τελευταίες ήταν αρνητική, προκαλώντας την αντίδραση των οργανώσεων. Παρ' όλα αυτά, η κυβέρνηση είχε κάνει δεκτή την πρόταση της Γερουσίας για διπλό εορτασμό και ο Τσαλδάρης ανέθεσε στους υπουργούς Στρατιωτικών και Παιδείας την οργάνωση των επίσημων εκδηλώσεων.

Νωρίτερα, ο πρόεδρος της Πανελληνιας Δημοκρατικής Άμυνας, τέως αρχιστράτηγος της στρατιάς Μικράς Ασίας και αντιβενιζελικός βασιλόφρωνας Αναστάσιος Παπούλας (ο οποίος σταδιακά άλλαξε πολιτικό στρατόπεδο και μετατράπηκε σε *persona non grata* για τους

Οι Γεώργιος Παπανδρέου, Θεμιστοκλής Σοφούλης, Γεώργιος Καφαντάρης, Αλέξανδρος Παπαναστασίου και Στυλιανός Γονατάς το 1934.

πρώην ομοϊδεάτες του), μέσω της εφημερίδας της οργάνωσης *Δημοκρατικός Αγών*, συνέλαβε την ιδέα εορτασμού της 10ης επετείου της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και κάλεσε τον πρώτο πρόεδρο, Παύλο Κουντουριώτη, να τεθεί επικεφαλής των δημοκρατικών κομμάτων για την οργάνωση των επετειακών εκδηλώσεων. Μάλιστα ο Παπούλας πρότεινε την παράδοση διαλέξεων στις ένοπλες δυνάμεις, στα πανεπιστήμια και στα σχολεία με θέμα τη σύγκριση των δύο πολιτευμάτων, με εμφανή προτίμηση σε εκείνο της Αβασίλευτης.

Η απόρριψη συμμετοχής των οργανώσεων προκάλεσε ιδιαίτερα έντονη αντίδραση από τον Παπούλα. Το πρωτοσέλιδο του *Δημοκρατικού Αγώνα* την παραμονή της εθνικής εορτής αποκαλούσε τα μέλη της κυβέρνησης «κακούς και μοχθηρούς ανθρώπους», οι οποίοι ήταν γεμάτοι από «πράσινο μίσος», ενώ τους χαρακτήριζε ως «μιάσματα της Δημοκρατίας». Στη Θεσσαλονίκη, το Γ΄ Σώμα

Στρατού και η Αστυνομική Διεύθυνση απέρριψαν το αίτημα του Δημοκρατικού Φρουρού Βορείου Ελλάδος (παράρτημα της Πανελληνίας Δημοκρατικής Άμυνας) να συμμετάσχει στη στρατιωτική παρέλαση, και ο επικεφαλής της, απόστρατος συνταγματάρχης Χρήστος Πίψος, απέστειλε επιστολή προκειμένου να εκφράσει τη διαμαρτυρία του.

Παρά την απόρριψη συμμετοχής στην παρέλαση, οι οργανώσεις αποφάσισαν την πραγματοποίηση δικών τους εκδηλώσεων. Στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας ο Παπούλας παρέδωσε σημαία στον Δημοκρατικό Φρουρό Βορείου Ελλάδος παρουσία των μελών του στις εγκαταστάσεις της Διεθνούς Έκθεσης, αναφωνώντας «Ζήτω η Ελλάς, ζήτω η Δημοκρατία». Ο Πίψος υποσχέθηκε πως τα μέλη της οργάνωσής του θα υπερασπίζονταν μέχρι ενός το πολίτευμα σε περίπτωση προσπάθειας ανατροπής του. Στη συνέχεια τα συγκεντρωμένα πλήθη κατευθύνθηκαν με παράταξη παρελάσεως στα

Ο τέως αρχιστράτηγος της στρατιάς Μικράς Ασίας Αναστάσιος Παπούλας συνέλαβε την ιδέα του εορτασμού της 10ης επετείου της Αβασίλευτης Δημοκρατίας στις 25 Μαρτίου 1934.

γραφεία του συλλόγου προκειμένου να τοποθετήσουν την επιδοθείσα σημαία. Κατά τη διάρκεια της αυθόρμητης εκείνης παρέλασης, στην οποία συμμετείχε και μουσική μπάντα, διάφοροι πολίτες επικρότησαν με χειροκροτήματα και ζητωκραυγές. Τέλος, διάφορες συγκεντρώσεις έλαβαν χώρα σε όλες τις πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης. Στη Γουμένισσα αναφέρθηκε αντίδραση από έναν βασιλόφρονα πολίτη, ο οποίος δέχτηκε επίθεση από τους δημοκρατικούς.

Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο εκφώνησε λόγο ο καθηγητής διοικητικού και ποινικού δικαίου Μιχαήλ Δένδιας, ο οποίος ανέφερε μεταξύ άλλων ότι η «Μεγάλη Ιδέα ετάφη μαζί με την Βασιλευσμένην Δημοκρατίαν», ενώ τόνισε ότι «τα πολιτεύματα υπάρχουν χάριν των λαών». Αξίζει να σημειώσουμε ότι στις σχολικές εορτές την απαγγελία ποιημάτων ακολούθησε η διεξαγωγή μαθητικών παρελάσεων με παραδοσιακές φορεσιές. Στις

πλείστες των περιπτώσεων ο βενιζελικός Τύπος της Θεσσαλονίκης ενέτασσε τις εκδηλώσεις στο πλαίσιο του εορτασμού της Δημοκρατίας και όχι της εθνικής εορτής, επιθυμώντας με αυτό τον τρόπο να μεγαλοποιήσει τον πρώτο.

Μεγαλύτερης έκτασης επεισόδια σημειώθηκαν στην πόλη των Ιωαννίνων. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της δοξολογίας στη Μητρόπολη, τα μέλη της εθνικιστικής, αντικομμουνιστικής και αντισημιτικής οργάνωσης Εθνική Ένωσις Ελλάς (ΕΕΕ) αποδοκιμάστηκαν από ομάδα συγκεντρωμένων κομμουνιστών, με αποτέλεσμα την εναντίον τους επίθεση από τα μέλη της ΕΕΕ. Η σύγκρουση κλιμακώθηκε με την επέμβαση της αστυνομίας, η οποία προέβη σε συλλήψεις 10 κομμουνιστών. Οι τελευταίοι δικάστηκαν με βάση τον περιβόητο νόμο του ιδιώνυμου και καταδικάστηκαν σε ολιγόμηρη φυλάκιση.

Οι μεγαλύτερες εκδηλώσεις όμως

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Δημοκρατικός Αγών* της 24ης Μαρτίου 1934.

πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα. Αρχικά οι επικεφαλής πρόεδροι των αποκαλούμενων δημοκρατικών κομμάτων απηύθυναν διαγγέλματα στον λαό, με τον Καφαντάρη να κάνει λόγο για ανάγκη προάσπισης της Δημοκρατίας με «όλην ημών την δύναμιν κατά παντός κινδύνου». Φυσικά, δεν θα μπορούσε να απουσιάσει ο «πατέρας» του πολιτεύματος, Παπαναστασίου, ο οποίος στάθηκε στην ενότητα που δεν είχε ακόμα επιτευχθεί, αν και αποτελούσε τον κύριο στόχο της Αβασίλευτης. Επιπλέον, ο Αρκάδας πολιτικός εξήρε την απόφαση του Λαϊκού Κόμματος να αναγνωρίσει το πολίτευμα, αλλά παράλληλα κατηγορήσε τη μερίδα του αντιβενιζελικού Τύπου η οποία πρόβαλλε τον βίο του βασιλιά Κωνσταντίνου. Την επέτειο χαιρέτησε ο ίδιος ο Βε-

νιζέλος, ο οποίος έκανε λόγο για ανάγκη υπεράσπισης της Αβασίλευτης από οποιονδήποτε εχθρό της.

Τις απόψεις του επικοινωνώρησε ο φυγάδας στη Γαλλία Πλαστήρας με επιστολή του η οποία δημοσιεύθηκε σε φύλλο της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με τον «Μαύρο Καβαλάρη», το πολίτευμα θα διέτρεχε κίνδυνο από την κυβέρνηση όταν θα ισχυροποιούσε τη θέση της, ενώ ανέφερε πως το έργο των δημοκρατικών δεν είχε φτάσει σε πέρας. Τέλος, στις 26 Μαρτίου στο Ακροπόλ Παλλάς παρατέθηκε γεύμα με την παρουσία του Παπαναστασίου και άλλων δημοκρατικών βουλευτών και γερουσιαστών.

Από την άλλη, η κυβέρνηση έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην επέτειο της εθνικής εορτής, η οποία εορτάστηκε με κάθε επισημότητα. Συγκεκριμένα, στις 25 Μαρτίου τελέστηκε δοξολογία στη Μητρόπολη Αθηνών, παρουσία του προέδρου της Δημοκρατίας. Έξω από τη Μητρόπολη παρατάχθηκαν τμήματα των στρατιωτικών σχολών αλλά και Τούρκοι πρόσκοποι. Επιπλέον, στις οδούς Ερμού και Βουλής τοποθετήθηκαν τιμητικά αγήματα, ενώ το γενικό πρόσταγμα είχε ο υποστράτηγος Ζέπος. Στην τελετή προσήλθαν τα μέλη της κυβέρνησης, ο πρόεδρος της Γερουσίας, Γονατάς, οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων (πλην του Βενιζέλου), πρέσβεις των ξένων χωρών και η στρατιωτική ηγεσία.

Με το πέρας της δοξολογίας οι επίσημοι κατευθύνθηκαν προς το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, όπου πραγματοποιήθηκε κατάθεση στεφάνων. Στη συνέχεια ακολούθησε η παρέλαση των στρατιωτικών τμημάτων αλλά και διαφόρων ιδιωτικών σχολών, εκπαιδευτικών συλλόγων, προσκόπων, φοιτητών και των παλαιών πολεμιστών. Συγκίνηση προκάλεσαν, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του Τύπου, τα τμήματα οργανώσεων

των αλύτρωτων Κυπρίων και Δωδεκανησίων. Της παρέλασης προηγήθηκε η διέλευση 59 ελληνικών πολεμικών αεροπλάνων, τα οποία έριξαν προκηρύξεις της επιτροπής προς συλλογή εράνων για την ανέγερση Ηρώου στην Αγία Λαύρα.

Οι εκδηλώσεις συνεχίστηκαν και τις απογευματινές ώρες, με τη διεξαγωγή συναυλιών υπό τη μικτή χορωδία και την ορχήστρα του Ωδείου Αθηνών. Επίσημες τελετές διεξήχθησαν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην Ακαδημία Αθηνών, όπου απονεμήθηκαν τα ετήσια βραβεία. Ακόμη, στις 8 μ.μ. πραγματοποιήθηκε στρατιωτική λαμπαδηδρομία με τη συμμετοχή των φοιτητών, ενώ ο πρόεδρος της Δημοκρατίας, Αλέξανδρος Ζαΐμης, παρέθεσε επίσημο δείπνο στο προεδρικό μέγαρο σε αξιωματούχους αλλά και σημαίνοντες ιδιώτες.

Ιδιαίτερη εντύπωση στις τριήμερες εκδηλώσεις της 25ης Μαρτίου 1934 προκάλεσε η συμμετοχή τουρκικών αντιπροσωπειών. Συγκεκριμένα, στις 21 Μαρτίου προσγειώθηκαν στο Τατόι 5 αεροπλάνα με 10 πιλότους, τα οποία είχαν απογειωθεί από το αεροδρόμιο της Σμύρνης. Μάλιστα το τουρκικό σμήνος προέβη σε πτήση πάνω από την Αθήνα, ρίχνοντας με δύο αλεξίπτωτα μία ελληνική και μία τουρκική σημαία. Η υποδοχή που τους επιφύλαξαν οι ελληνικές πολιτικές και πολιτειακές Αρχές ήταν μεγαλειώδης, δείγμα των καλών σχέσεων που διατηρούσαν οι δύο χώρες από τις αρχές της δεκαετίας του 1930. Τα τουρκικά αεροπλάνα έλαβαν μέρος και στην παρέλαση της Αθήνας, παίρνοντας μαζί με τα ελληνικά σχηματισμούς σε έπιλον και ταυ, από τα αρχικά των δύο χωρών. Τέλος, 370 Τούρκοι επίσημοι και μη παρευρέθηκαν στις 26 Μαρτίου στο Παναθηνα-

ϊκό Στάδιο, όπου διεξήχθησαν στρατιωτικές επιδείξεις και αγώνες από μονάδες της Φρουράς Αθηνών.

Κλείνοντας, αξίζει να επισημάνουμε ότι η αντιπολίτευση κατηγόρησε την κυβέρνηση για τη στάση που τήρησε κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων, παρά τον επίσημο εορτασμό των δύο επετείων. Από τα βέλη της δεν ξέφυγε ούτε ο Ζαΐμης, τον οποίο εγκάλεσαν επειδή δεν απηύθυνε διάγγελμα στον λαό για τη δεκαετία της Αβασίλευτης. Θα ήταν όμως παράλειψη να μην αναφέρουμε την αμηχανία που επικρατούσε τουλάχιστον στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο. Παρά την αναγνώριση της Αβασίλευτης από τα πολιτικά κόμματα, η βάση της παράταξης παρέμεινε φιλοβασιλική και ο εορτασμός ενός πολιτεύματος το οποίο «επιβλήθηκε» με σχεδόν πραξικοπηματικό τρόπο δεν της προκαλούσε ιδιαίτερη χαρά. Όπως άλλωστε έγραψε ο εκδότης της *Καθημερινής*, Γεώργιος Βλάχος, «οι δημοκράται εορτάζουν την δεκαετή επέτειον της Δημοκρατίας των», ενώ, μεταξύ άλλων, ανέφερε πως «εάν είχαμε εδώ έναν Χίτλερ, έναν Μουσολίνι, έναν Κεμάλ, θα ανατρέπομεν μετά χαράς την Δημοκρατίαν». Σχεδόν ενάμιση χρόνο μετά η Β΄ Ελληνική Δημοκρατία αποτελούσε παρελθόν.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ιωάννης Δασκαρόλης, *Δημοκρατικά Τάγματα – Οι πραιτοριανοί της Β΄ Ελληνικής Δημοκρατίας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2019.
- Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα, 1997.
- Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Χωρίς Στέμμα – Η Αβασίλευτη του Μεσοπολέμου*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2023.

Ο Μιλιτιάδης Β. Παρλάντζας είναι υποψήφιος διδάκτωρ Νεότερης & Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στο ΕΚΠΑ.

Κοπέλες του Συνδέσμου Γερμανίδων Κορασίδων (BDM).

ΣΧΟΛΕΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΣΥΖΥΓΟΥΣ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΡΑΪΧ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ Ν. ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ

Στις 9 Νοεμβρίου 1918 ο κάιζερ Γουλιέλμος Β΄ παραιτείται και ύστερα από δύο μέρες η ηττημένη Γερμανία συνθηκολογεί. Ιδρύεται η Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Στις 28 Ιουνίου 1919 υπογράφεται η Συνθήκη των Βερσαλλιών. Στις αρχές του 1919 δημιουργείται ένα μικρό κόμμα, το Κόμμα των Γερμανών Εργατών (DAP). Τον Ιούλιο του 1919 ο Αδόλφος Χίτλερ γίνεται μέλος του. Το Κόμμα των Γερμανών Εργατών γρήγορα μετεξελίσσεται στο Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα των Γερμανών Εργατών (NSDAP). Το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (Ναζιστικό Κόμμα) αναλαμβάνει την εξουσία το 1933 και η Γερμανία βαδίζει τον δρόμο του ολοκληρωτισμού. Κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής είναι πλέον συνδεμένη με αυτό και με τους πολιτικούς προσανατολισμούς που θέτει. Φυσικώ τω τρόπω, και οι γυναίκες υπάγονται στους κομ-

Μάθημα περιποίησης βρεφών στη σχολή για νέφες.

ματικούς σχεδιασμούς και τους επιφυλάσονται συγκεκριμένοι ρόλοι. Το 1934 η Γκέτρουντ Σολτς-Κλινκ ορίζεται επικεφαλής της γυναικείας οργάνωσης. Το 1937 ανοίγει το πρώτο σχολείο για νέφες. Ακολουθούν άλλα τριάντα ένα. Σε αυτά οι Γερμανίδες που θέλουν να γίνουν σύζυγοι στελεχών του κόμματος μαθαίνουν κέντημα, οικιακή οικονομία, ρητορική, γεωργία, ανατροφή παιδιών, κοινωνικούς τρόπους, και τα βασικά της φυλετικής θεωρίας.

ΣΤΙΣ 5 Ιανουαρίου του 1919 οι Άντον Ντρέξλερ, Γκότφριντ Φένντερ, Ντίτριχ Έκαρτ και Καρλ Χάρερ, μαζί με 20 ακόμη μέλη, ιδρύουν το Κόμμα των Γερμανών Εργατών (DAP). Τον Ιούλιο του 1919 ο Αδόλφος Χίτλερ γίνεται μέλος του κόμματος, το οποίο την 1η Απριλίου του 1920 αλλάζει την ονομασία του σε Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα των Γερμανών Εργατών (NSDAP).

Στις 29 Ιουλίου του 1921 ο Αδόλφος Χίτλερ αντικαθιστά τον Άντον Ντρέξλερ στην ηγεσία του κόμματος. Στις 30 Ιανουαρίου του 1933 ο Αδόλφος Χίτλερ ορκίζεται καγκελάριος της Γερμανίας από τον πρόεδρο Πάουλ φον Χίντενμπουργκ. Η Γερμανία μετεξελίσσεται σιγά σιγά σε κράτος ολοκληρωτικό, όπου όλες οι δραστηριότητες έχουν ως σημείο αναφοράς το κόμμα.

Η Ομάδα Γυναικών του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος

Η Ομάδα Γυναικών του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος (NSF) ήταν η γυναικεία οργάνωση του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος των Γερμανών Εργατών (NSDAP). Δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 1931 ως συγχώνευση πολλών εθνικιστικών και εθνικοσοσιαλιστικών ενώσεων γυναικών, όπως ήταν το Γερμανικό Τάγμα των Γυναικών (DFO), το οποίο ιδρύθηκε στο Βερολίνο το 1926.

Το ποσοστό των γυναικών μεταξύ των μελών του κόμματος το 1931 ήταν λίγο κάτω από το 6%, αυτό όμως άλλαξε γρήγορα. Επικεφαλής της NSF ορίστηκε στις 24 Φεβρουαρίου 1934 η Γκέτρουντ Σολτς-Κλινκ (1902-1999), μέλος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος από το 1929, και παρέμεινε σε αυτή τη θέση καθ' όλη

τη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ. Το 1935 η NSF έγινε επίσημα ένα από τα παραρτήματα του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος των Γερμανών Εργατών. Η ταχεία αύξηση των μελών (περίπου 2,2 εκατομμύρια το 1936) και η οργανωτική επέκταση της NSF και άλλων εθνικοσοσιαλιστικών οργάνωσεων μετά την ανάληψη της εξουσίας δημιούργησαν ποικίλες ευκαιρίες για τις γυναίκες να συμμετάσχουν ενεργά στην οικοδόμηση του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους. Το 1936 η ηγεσία του κόμματος επέβαλε αυστηρά κριτήρια εισδοχής, για να διατηρήσει τον επιλεκτικό χαρακτήρα της οργάνωσης. Στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης, ο Γκρέγκορ Στράσερ, ως επικεφαλής της οργάνωσης του Ράιχ του Εθνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος των Γερμανών Εργατών, όρισε τα καθήκοντα της γυναικείας ορ-

Μάθημα οικοκυρικής στη σχολή για νέφες.

Προπαγανδιστική αφίσα με τίτλο «Δώσε ένα παιδί στον φέρερ». ΔΕΞΙΑ: Το κομματικό γυναικείο περιοδικό *NS-Frauenwarte*.

γάνωσης σε οικονομικές και νοσηλευτικές δραστηριότητες, καθώς και στη συμμετοχή στην πολιτική εκπαίδευση των γυναικών-μελών του κόμματος.

Η ηγεσία των γυναικών του Ράιχ είχε την έδρα της στο Βερολίνο. Η Διοίκηση Οικονομικών του Ράιχ της NSF όμως βρισκόταν στο Μόναχο, στην Καρολίνενπλατς 2. Στο Μόναχο βρίσκονταν επίσης τα γραφεία σύνταξης του κομματικού γυναικείου περιοδικού *NS-Frauenwarte*.

Πέραν της NSF, δημιουργήθηκαν και δύο ακόμη γυναικείες κομματικές οργανώσεις, που αφορούσαν μικρότερες ηλικίες. Τα κορίτσια υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Συνδέσμου Γερμανίδων Κορασίδων (BDM), που ιδρύθηκε το 1930 ως παράρτημα της Χιτλερικής Νεολαίας. Μετά το 1933 ο αριθμός των κοριτσιών που οργανώνονταν στο BDM αυξανόταν συνεχώς. Ενώ το 1933 το ποσοστό των γυναικών-μελών της Χιτλερικής Νεολαίας

ας ήταν μόνο 25%, το 1939 τα μισά από όλα τα μέλη ήταν κορίτσια. Το 1938, ως παράρτημα του BDM, για να καλύψει τις ηλικίες μεταξύ 17 και 21 ετών, δημιουργήθηκε και η οργάνωση Πίστη και Ομορφιά (Glaube und Schönheit).

Ο ρόλος της γυναίκας στο Τρίτο Ράιχ

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο η Γερμανία βρισκόταν σε δημογραφική κατάρρευση και χρειαζόταν απεγνωσμένα εργατικά χέρια και νέους στρατιώτες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, μόλις ο Χίτλερ ανέβηκε στην εξουσία, ξεκίνησε προπαγανδιστική εκστρατεία στη χώρα με το σύνθημα «Δώσε ένα παιδί στον φέρερ». Οι γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των ανύπαντρων, ενθαρρύνονταν να κάνουν παιδιά, χωρίς τον φόβο της κοινωνικής καταδίκης.

Το ίδιο ίσχυε και για τους άντρες. Εάν

ένας Άριος άνδρας αποκτούσε παιδιά ήταν κάτι ευπρόσδεκτο, επειδή πίστευαν ότι κάθε παιδί που γεννιόταν στη Γερμανία ήταν δώρο στον φίρερ προσωπικά. Δεν είχε σημασία αν υπήρχαν αισθήματα μεταξύ ενός άντρα και μιας γυναίκας – το βασικό ήταν ότι ένα παιδί είχε γεννηθεί στην οικογένεια.

Ο ηγέτης του Τρίτου Ράιχ δήλωνε ότι ο κόσμος μιας Γερμανίδας ήταν ο σύζυγος, η οικογένεια, τα παιδιά και το σπίτι της, και τα γερμανικά γυναικεία περιοδικά εκείνων των χρόνων καταδίκαζαν το μακιγιάζ και την προκλητική μόδα.

Στην ηγεσία του Εθνικοσοσιαλιστικού

Κόμματος υπήρχαν πολλοί που ακολουθούσαν την επίσημη ιδεολογία – οι Γκέμπελς είχαν επτά παιδιά και οι Μπόρμαν οκτώ. Στο Τρίτο Ράιχ χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα για τον προπαγανδισμό της γονιμότητας. Έτσι, στη γερμανική κοινωνία αυξήθηκε σημαντικά το καθεστώς των πολύτεκνων μητέρων. Θεωρήθηκε ότι όσο περισσότερα παιδιά μπορούσε να γεννήσει μια Άρια, τόσο πιο ολοκληρωμένη φαινόταν στα μάτια των άλλων. Ταυτόχρονα, το ίδιο το κράτος ενθάρρυνε την αύξηση των γεννήσεων με κάθε δυνατό τρόπο, πληρώνοντας επιδόματα για τα παιδιά και δίνοντας παροχές για

Η εκπλήρωση του ονείρου: γάμος με αξιωματούχο των Ες-Ες. Στην πρώτη σειρά διακρίνεται ο Χάινριχ Χίμλερ.

ιατρικές υπηρεσίες. Ανάμεσα στα κίνητρα που δίνονταν για να τεκνοποιήσουν οι Γερμανίδες ήταν και ο Σταυρός της Μητρότητας, ο οποίος είχε τις εξής κλιμακώσεις: χάλκινος για 4 παιδιά, ασημένιος για 6 παιδιά και χρυσός για 8 παιδιά.

Σχολεία νυφών για Αρίους

Το 1937 άνοιξε το πρώτο σχολείο για νέφες στο ησίσβανενβέρντερ του ποταμού Χάβελ, που διαρρέει το Βερολίνο, με πρωτοβουλία της Γκέρτρουντ Σολτς-Κλινκ. Οι Γερμανίδες που ήθελαν να γίνουν σύζυγοι στελεχών του κόμματος παρακολουθούσαν μαθήματα έξι εβδομάδων, στα οποία μάθαιναν κέντημα, οικιακή οικονομία, ρητορική, γεωργία, ανατροφή παιδιών, κοινωνικούς τρόπους, και τα βασικά της φυλετικής θεωρίας.

Τα σχολεία για νέφες δημιουργήθηκαν υπό την εποπτεία του Χάινριχ Χίμλερ. Το πρώτο ίδρυμα εκπαίδευε αποκλειστι-

κά συζύγους για τους άνδρες των Ες-Ες και ο Χίμλερ εξέταζε προσωπικά τα ατήματα. Μόνο οι αληθινές Άριες είχαν την τιμή να παντρευτούν έναν άντρα-μέλος των Ες-Ες, που ήταν ψηλός, ξανθός, με μπλε ή πράσινα μάτια, χωρίς σωματικά ελαττώματα ή νοητικές αναπηρίες. Οι υποψήφιες ήταν υποχρεωμένες να παρουσιάσουν λεπτομερή γενεαλογία των οικογενειών τους, που έφτανε μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα. Εκτός από το γενεαλογικό της, η νύφη έπρεπε να προσκομίσει πολλές φωτογραφίες, συμπεριλαμβανομένης μίας με ή χωρίς μαγιό, ώστε ο Χίμλερ να εκτιμήσει πλήρως τη σιλουέτα της. Συγκεκριμένα, ο Χίμλερ πίστευε ότι μια γυναίκα έπρεπε να έχει φαρδιά λεκάνη για να τη διευκολύνει στη γέννα.

Τα κορίτσια δεν διδάσκονταν καμία θεμελιώδη επιστήμη. Όμως γίνονταν δύο μαθήματα φυσικής αγωγής την ημέ-

Μέλη του Συνδέσμου Γερμανίδων Κορασίδων (BDM) σε εκδήλωση της Χιτλερικής Νεολαίας (1935).

Πολύτεκνη μητέρα φέρουσα τον Χρυσό Σταυρό της Μητρότητας. ΔΕΞΙΑ: Η επικεφαλής της Ομάδας Γυναικών του Εθνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (NSF) Γκέρτροντ Σολτς-Κλινκ.

ρα. Τα σχολεία για νέφες είχαν ως προτεραιότητα την προετοιμασία των γυναικών για τη μελλοντική εκπλήρωση πρώτιστα όχι του συζυγικού καθήκοντος, αλλά του καθήκοντος προς το Ράιχ. Ο προσανατολισμός αυτών των σχολείων ήταν να δώσουν στα κορίτσια τις βασικές γνώσεις που θα τους επέτρεπαν να είναι σωστές μητέρες για τους μελλοντικούς στρατιώτες του φέρερ.

Η φοίτηση σε τέτοια σχολεία είχε ιδιαίτερο κύρος. Μετά τις εξετάσεις χορηγούνταν στις γυναίκες πιστοποιητικό με μια ρουνική σφραγίδα η οποία συμβόλιζε τη ζωή. Ένα τέτοιο πιστοποιητικό έδινε σε μια Γερμανίδα την ευκαιρία να παντρευτεί έναν επιτυχημένο και πλούσιο Άριο. Επιπλέον, όταν μια Γερμανίδα, αφού ολοκλήρωνε επιτυχώς το σχολείο και γινόταν σύζυγος ενός αληθινού Άριου, το κράτος παρείχε στους νεόνυμφους άτακο δάνειο, από το οποίο διαγρα-

φόταν το 25% του χρέους με τη γέννηση κάθε παιδιού.

Μέχρι το 1944 είχαν ανοίξει στη Γερμανία 32 σχολεία για νέφες. Η εκπαίδευση διαρκούσε κοντά δύο μήνες και κόστιζε 135 μάρκα, περίπου όσα έπαιρνε ένας Γερμανός εργαζόμενος τον μήνα. Αυτή ήταν ίσως η μόνη εκπαίδευση που ήταν διαθέσιμη στις Γερμανίδες. Μέχρι εκείνη την εποχή οι γυναίκες είχαν απομακρυνθεί σχεδόν εντελώς από τη δημόσια ζωή, καθώς δεν επιτρεπόταν πια να εργάζονται ως δικαστίνας και δικηγόροι, ούτε να υπηρετούν στον στρατό...

Και κάποιες παρασπονδίες...

Μπορεί η σύζυγος του Χίμλερ, Μάργκαρετ, να ήταν επτά χρόνια μεγαλύτερή του, αυτός όμως απαγόρευε αυστηρά στους υφισταμένους του να συνάπτουν γάμους με τέτοια διαφορά ηλικίας. Ο Χίμλερ θα μπορούσε επίσης να διαλύσει

Προεκλογική αφίσα του 1932 διακηρύσσει: «Γυναίκες! Σώστε τη γερμανική οικογένεια - ψηφίστε τον Αδόλφο Χίτλερ», προεκλογική αφίσα του 1932.

την ένωση εάν το ζευγάρι δεν είχε παιδιά. Ο Ζίγκμουντ Ράσερ, γιατρός στο στρατόπεδο του Νταχάου, αποτελούσε παράδειγμα εφαρμογής αυτών των κανόνων. Ο γιατρός δημιούργησε σχέση με την τραγουδίστρια Κουίν Ντιλ, η οποία ήταν 16 χρόνια μεγαλύτερη από αυτόν, αλλά ο Χίτλερ τους απαγόρευσε να προχωρήσουν σε γάμο. Τότε ο Ράσερ και η αρραβωνιαστικιά του θέλησαν να πείσουν τον Χίτλερ ότι η διαφορά ηλικίας δεν ήταν εμπόδιο στην τεκνοποίηση. Για να το επιβεβαιώσουν, άρχισαν να κλέβουν παιδιά! Πρώτα πήραν δύο ξένα παιδιά και τα παρουσίασαν για δικά τους.

Ύστερα από αυτό ο Χίτλερ έδωσε την άδεια για τον γάμο. Στη συνέχεια πήραν και ένα τρίτο παιδί, όμως η απάτη αποκαλύφθηκε σύντομα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καταλήξουν και οι δύο σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, όπου ο Ράσερ στήθηκε μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Όλα έχουν ένα τέλος

Μετά την πτώση του Ράιχ τα σχολεία για νύμφες διαλύθηκαν, όπως και όλες οι ναζιστικές οργανώσεις. Κτίρια όπου κάποτε προετοιμάζονταν οι Άριες σύζυγοι μετατράπηκαν σε προσφυγικούς καταυλισμούς, νοσοκομεία, γηροκομεία και ξενώνες για μετανάστες εργάτες...

Η επικεφαλής της NSF, Γκέρτρουντ Σολτς-Κλινκ, κρύφτηκε στο Τίμπιγκεν με ψεύτικο όνομα. Η ταυτότητά της όμως αποκαλύφθηκε το 1948. Τη συνέλαβαν οι Γάλλοι, καθώς η περιοχή ήταν στη δική τους διοίκηση. Καταδικάστηκε σε 18 μήνες φυλάκιση για διατήρηση ψευδούς ταυτότητας. Ακολούθησε και άλλη δίκη, αλλά δεν υπήρξαν αποδείξεις για συμμετοχή της σε εγκληματικές πράξεις. Παρ' όλα αυτά, της επιβλήθηκε στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων και ποινή εγκλεισμού 30 μηνών σε στρατόπεδο εργασίας. Ύστερα όμως από αίτημα για επιείκεια αφέθηκε ελεύθερη. Από τους γάμους της, τρεις στο σύνολο, απέκτησε έντεκα παιδιά.

Στα απομνημονεύματά της, που δημοσιεύθηκαν το 1978 με τον τίτλο *Γυναίκα στο Τρίτο Ράιχ* και τα αφιέρωσε «Στα θύματα της Δίκης της Νυρεμβέργης», η Γκέρτρουντ Σολτς-Κλινκ υπερασπίζεται σθεναρά τον εθνικοσοσιαλισμό. Πέθανε στο σπίτι της πλήρης ημερών, σε ηλικία 97 ετών.

Ο Γιώργος Ν. Μουσταΐρας είναι ιστορικός ερευνητής.

Ανακαλύφθηκε νέος τάφος φαραώ μετά από 123 χρόνια

Τον γύρο του κόσμου έκανε η είδηση ότι ομάδα αρχαιολόγων από το New Kingdom Research Foundation, με επικεφαλής τον Πηρς Λίθερλαντ, ανακάλυψε τον τάφο του φαραώ Τούθμωσι Β΄ της 18ης Δυναστείας, ο οποίος βασίλεψε από το 1493 έως το 1479 π.Χ, και πέθανε πριν από την ηλικία των 30 ετών. Αυτή είναι η πρώτη ανακάλυψη βασιλικού τάφου στην Αίγυπτο από το 1922, όταν ήρθε στο φως η τελευταία κατοικία του Τουταγχαμών.

Ο τάφος είχε εντοπιστεί από την ερευνητική ομάδα το 2022, στη διάρκεια έρευνας κοντά στην Κοιλιάδα των Βασιλέων δυτικά του Λούξορ, σε περιοχή γνωστή για τις ταφές γυναικών της αυλής των Φαραώ,

αλλά μέχρι τώρα δεν είχε προσδιοριστεί σε ποιον ανήκε. Ο τάφος ήταν συλημένος, ενώ και τα μουμιοποιημένα λείψανά του Τούθμωσι Β΄ είχαν μετακινηθεί το 975 π.Χ. στο Ντέιρ ελ-Μπαχάρι απ' όπου το 2021 μεταφέρθηκαν στο Εθνικό Μουσείο Αιγυπτιακού Πολιτισμού.

«Αυτή είναι μια εξαιρετική στιγμή για την Αιγυπτιολογία και μια από τις πιο σημαντικές αρχαιολογικές ανακαλύψεις των τελευταίων ετών», σημείωσε σε ανάρτησή του ο υπουργός Τουρισμού και Αρχαιοτήτων της Αιγύπτου, Σερίφ Φάτι.

Τάμεσης: Γεμάτος με σκελετούς προϊστορικών ανθρώπων

Χιλιάδες ανθρώπινα οστά έχουν βρεθεί κατά καιρούς στα νερά του ποταμού Τάμεση, στο Λονδίνο. Κατά τον 19ο αιώνα, η επικρατούσα αντίληψη ήταν πως τα οστά αυτά προέρχονταν από τους νεκρούς μιας μάχης μεταξύ Κελτών και Ρωμαίων. Ωστόσο, προς τα τέλη του 20ου αιώνα, η επιστημονική άποψη μετατοπίστηκε στη θεωρία πως τα περισσότερα προήλθαν από αρχαίους τάφους που βρίσκονταν στις όχθες του ποταμού και είχαν διαβρωθεί από τα νερά του.

Τώρα, μία νέα εκδοχή έρχεται στο προσκήνιο σε μελέτη ερευνητών του βρετανικού Μουσείου Φυσικής Ιστορίας, που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Antiquity* του Πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ. Μετά από ραδιοχρονολόγηση σε δείγμα 30 οστών, οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι αυτά καλύπτουν περίοδο περίπου 4.000 ετών, από την Εποχή του Χαλκού και του Σιδήρου. Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός πως εντοπίστηκαν σε συγκεκριμένα σημεία του ποταμού, τούς οδηγεί στην εκτίμηση ότι οι κάτοικοι του προϊστορικού Λονδίνου εναπόθεταν τους νεκρούς στο νερό, στο πλαίσιο νεκρικών τελετουργιών που εκείνη την εποχή ήταν συνήθεις στην βορειοδυτική Ευρώπη, χωρίς πάντως να αποκλείουν την πιθανότητα να πρόκειται για νεκρούς από μάχες στην περιοχή.

Η καταγωγή των Ούννων της Ευρώπης

Απάντηση στο ερώτημα για την προέλευση των Ευρωπαίων Ούννων του 5ου και 6ου αιώνα μ.Χ. επιχειρεί να δώσει μελέτη επιστημόνων από το Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ για την Εξελικτική Ανθρωπολογία. Η προέλευση των Ούννων αποτελεί θέμα συζήτησης για αιώνες, με ορισμένους ιστορικούς να υποθέτουν ότι προέρχονταν από την αυτοκρατορία Χιόνγκου της της μογγολικής στέπας, που άκμασε τον 2ο αιώνα μ.Χ.

Οι μελετητές του Μαξ Πλανκ εξέτασαν τα γονιδιώματα 370 σκελετών με τη μέθοδο IBD (Identity By Descent) και διαπίστωσαν ότι 97 άτομα από την Κεντρική Ασία (σημερινό Καζακστάν) συνδέονταν γενετικά με πληθυσμούς από τη λεκάνη των Καρπαθίων για τέσσερις αιώνες, ενώ οι περισσότεροι σκελετοί είχαν και γονιδιώματα βορειοανατολικής ασιατικής καταγωγής. «Ο πληθυσμός των Ούννων στην Ευρώπη ήταν γενετικά εξαιρετικά ετερογενής» επισημαίνουν στη μελέτη τους, προσθέτοντας ότι πέρα από τις λίγες άμεσες γενετικές συνδέσεις «δεν βρίσκουμε στοιχεία για την παρουσία μεγαλύτερων κοινοτήτων ανατολικής/στεπικής καταγωγής αυτή τη χρονική περίοδο». Οι ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι Ευρωπαίοι Ούννοι, που μετανάστευσαν στην Ανατολική Ευρώπη τη δεκαετία του 370, ήταν μια γενετικά και πολιτισμικά ποικιλόμορφη ομάδα.

Χαμένη πόλη των Ζαποτέκων βρέθηκε στο Μεξικό

Τη «χαμένη» πόλη Guiengola, σημαντικό μητροπολιτικό κέντρο του προκολομβιανού πολιτισμού των Ζαποτέκων χτισμένη τον 15ο αιώνα στην Οαχάκα του σημερινού Μεξικού, εντόπισε κάτω από πυκνό δάσος ο ερευνητής ανθρωπολόγος στο Πανεπιστήμιο McGill του Καναδά, Ραμόν Σελίς, με τη χρήση τεχνολογίας τηλεπισκόπησης. Όπως αναφέρει ο ίδιος σε σχετική δημοσίευσή του στην επιστημονική επιθεώρηση *Ancient Mesoamerica*, η πόλη κατοικήθηκε από το 1350 έως το 1500 και στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε πριν την έλευση

των Ισπανών κατακτητών το 1521, με τους περίπου 5.000 κατοίκους της να μετακινούνται στην πόλη Tehuantepec. Η πόλη είχε έκταση 890 στρεμμάτων και διέθετε περισσότερα από 1.100 κτίρια κατανομημένα σε γειτονίες ανά κοινωνική τάξη, πυκνό δίκτυο μικρότερων και μεγαλύτερων οδών, πολλούς ναούς και γήπεδα αθλοπαιδιών, ενώ περικλειόταν από τείχος μήκους 4 χλμ. Το 1497 πολιορκήθηκε επί επτά μήνες από τους Αζτέκους χωρίς εν τέλει να καταληφθεί, μάχη που αποτέλεσε την τελευταία σύγκρουση μεταξύ των δύο γειτονικών μεσοαμερικανικών πολιτισμών.

Ο Σελίς εκτιμά ότι, καθώς η Guiengola διατηρείται σε άριστη κατάσταση, μπορεί να παράσχει πολύτιμες πληροφορίες για την πολιτική και κοινωνική οργάνωση των Ζαποτέκων.

James West Davidson

Μικρή ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών

Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς

εκδ. Πατάκη, 2024, σελ.: 456, τιμή: 18,80 €

Το βιβλίο του Τζέιμς Γουέστ Ντάβιντσον είναι μια Ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών που καλύπτει πέντε αιώνες. Περιγράφει πώς μια χώρα απλώθηκε σε μια ολόκληρη ήπειρο που κατοικούνταν από τεράστια ποικιλία λαών. Δεν κάνει μια απλή απαρίθμηση των ιστορικών γεγονότων αλλά επικεντρώνεται στην κοινωνική Ιστορία της χώρας, στην Ιστορία των ηθών της ή ακόμη και των γεγονότων της παγκόσμιας Ιστορίας σε σχέση με αυτή. Εξηγεί πώς αυτή η χώρα ενώθηκε κάτω από ένα λάβαρο ελευθερίας και ισότητας. Οι ιδρυτές Πατέρες του Έθνους που ηγήθηκαν του Πολέμου της Ανεξαρτησίας απέναντι στο Βρετανικό Στέμμα, που διακήρυξαν την ανεξαρτησία της χώρας, επέμεναν ότι οι πολίτες της –για την ακρίβεια όλοι οι άνθρωποι– είχαν «δημιουργηθεί ίσοι» και είχαν το δικαίωμα, στη ζωή, στην ελευθερία και «στην επιδίωξη της ευτυχίας».

Αυτά τα ιδανικά, της ελευθερίας, της ισότητας και της ενότητας πολύ απέχουν από την πραγματικότητα. Πώς μπορούσε μια χώρα να διακηρύσσει την ελευθερία, όταν εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοί της είχαν απαχθεί και μεταφερθεί στα χώματά της ως σκλάβοι; Πώς μπορούσαν οι Ιδρυτές Πατέρες να εξαίρουν την ισότητα, όταν οι μισοί από τους ανθρώπους που ζούσαν Ηνωμένες Πολιτείες, οι γυναίκες, δεν είχαν δικαιώματα ίσα με τους άνδρες; Πώς μπορούσε ένα έθνος πραγματικά ενωμένο να αποτελείται από κάθε λογής και προέλευσης ανθρώπους; Πώς μια χώρα και ένας λαός με τέτοια πολυμορφία ενώθηκαν υπό το λάβαρο της ελευθερίας και της ισότητας για να σχηματίσουν ένα από τα πιο ισχυρά έθνη στον κόσμο;

Η μικρή Ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών ξεκινά με την άφιξη του Κολόμβου στον Νέο Κόσμο, χωρίς ο συγγραφέας να παραλείπει να αναφέρει και κάποιες πληροφορίες σχετικά με το πώς ήταν η ήπειρος πριν από την άφιξη των Ευρωπαίων. Η αλήθεια είναι, πάντως, πως οι

ευρωπαϊκές ασθένειες αποδεκάτισαν το μεγαλύτερο μέρος των γηγενών κατοίκων της ηπείρου, εκείνων που ο Κολόμβος αποκάλεσε λανθασμένα ως «Ινδιάνους».

Ο Ντάβιντσον οδηγεί τους αναγνώστες σε ένα ταξίδι 500 ετών, από την πρώτη επαφή του ανατολικού με το δυτικό ημισφαίριο έως την ανάδυση της Αμερικής ως υπερδύναμης στα χρόνια της πυρηνικής απειλής και της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Σε σαράντα ευσύνοπτα κεφάλαια ζωντανεύουν εκατοντάδες πρόσωπα που συνθέτουν την ευρύτερη αμερικανική Ιστορία. Ο προσκυνητής Ουίλλιαμ Μπράντφορντ πιάστηκε σε ινδιάνικο δόκανο την πρώτη κιόλας μέρα του στην Αμερική. Η Χάρριετ Τάμπμαν άφηνε ελεύθερες κόττες ως αντιπερισπασμό για να διευκολύνει σκλάβους να δραπετεύουν. Ο Τζέι Γκουλντ αγόρασε όλα τα βοοειδή του Μπάφαλο για να εξουδετερώσει τον αντίπαλό του Κορνήλιο Βάντερμπιλτ. Οι κάτοικοι της Φιλαδέλφειας σήκωσαν ένα αγοράκι στα χέρια τους για να δαφνοστεφανώσει τον Τζορτζ Ουάσιγκτον. Αμερικανοί στρατιώτες αποβιβάστηκαν στις ακτές της Νορμανδίας, την D-Day, το 1944. Αποδημητικά πουλιά οδήγησαν τον Κολόμβο στην Αμερική. Αυτές οι επιμέρους ιστορίες, συναρπαστικές από μόνες τους, εγείρουν επίσης γενικότερα ερωτήματα σχετικά με την ελευθερία, την ισότητα και την ενότητα στο πλαίσιο μιας χώρας που διακρινόταν πάντα για την πολυμορφία της.

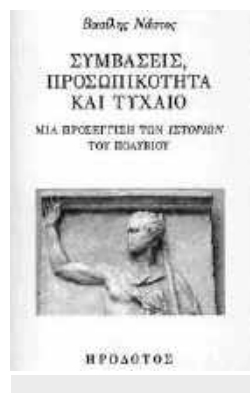

Βασίλης Νάστος

Συμβάσεις, προσωπικότητα και τυχαίο

Μια προσέγγιση των ιστοριών του Πολύβιου

εκδ. Ηρόδοτος, 2024, σελ.: 552, τιμή: 31,80 €

Ο Πολύβιος ήταν ένας ιστοριογράφος για αιώνες παραμελημένος, καθώς δεν είχε τη φήμη του Θουκυδίδη, ούτε του Ηρόδοτου ούτε και προσέλκυσε ανάλογη προσοχή. Από τον 15ο αιώνα και κατά την περίοδο της Αναγέννησης επανήλθε σταδιακά στο προσκήνιο και αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικότερης έρευνας σε σχέση με το παρελθόν. Τότε η ταυτότητά του ως νέου ιστοριογράφου άρχισε να διαπλάθεται εκ νέου. Δείγμα αυτής της επανόδου

είναι η επιρροή που φαίνεται να άσκησε στη σκέψη του Νικολό Μακιαβέλι, ο οποίος τον θεώρησε πατέρα της πραγματιστικής πολιτικής.

Οι *Ιστορίες* του Πολύβιου αποτελούν την κυριότερη ιστοριογραφική πηγή μιας εποχής που συνέβαλε στον μετασχηματισμό του παγκόσμιου χάρτη και που χαρακτηρίστηκε από την υποχώρηση των δυνάμεων του κυρίως ελλαδικού χώρου και τη σταδιακή ανάδυση της ρωμαϊκής παντοκρατορίας.

Η λογοτεχνική ικανότητά του δεν φαίνεται να έχει αποτιμηθεί θετικά έως τώρα. Ωστόσο, αν προσεγγίσει κανείς προσεκτικά το έργο του, θα ανακαλύψει αρκετές αρετές, όπως είναι η άρτια αφηγηματική οργάνωση του ιστορικού υλικού και η αξιοποίηση του εικονοπλαστικού λόγου. Με τις κατάλληλες επιλογές και αποκλίσεις από τον κανόνα της γλώσσας που αυξάνουν την επίδραση του εκάστοτε σημαίνοντος και διευκολύνουν την κατανόηση και ερμηνεία του, επιτυγχάνει να έλξει την προσοχή του αναγνώστη. Διακρίνοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εποχής του, συνέγραψε οικουμενική Ιστορία. Τόνιζε πως με τον τρόπο αυτό μπορούν οι φιλομαθείς να αντιληφθούν τι συνέβη στον τότε κόσμο, ο οποίος παρουσίαζε διάφορες δομικές σε σχέση με παλαιότερες ιστορικές καταστάσεις και ήταν ευρύτερος.

Στο βιβλίο του Βασίλη Νάστου, οι *Ιστορίες* προσεγγίζονται ως αφήγηση που οργανώνεται επάνω σε τρεις άξονες, τις συμβάσεις, την προσωπικότητα και το τυχαίο. Αυτοί οι άξονες δομούν

το πλαίσιο της, αποτελούν τους κινητήριους μοχλούς των εξελίξεων και τις αιτιώδεις δυνάμεις της αφήγησης αλλά και της εποχής. Στην εισαγωγή παρουσιάζεται το κοινωνικό, το πολιτικό και το πνευματικό πλαίσιο της εποχής. Τα κύριο μέρος της ανάλυσης αφορά τον δεύτερο καρχηδονιακό πόλεμο με κατάληξη τη μάχη της Ζάμας και τα όσα διαδραματίζονται στον ελλαδικό χώρο από το 200 π.Χ. μέχρι το τέλος του δεύτερου μακεδονικού πολέμου και στη μάχη των Κυνός Κεφαλών. Το κυρίως μέρος του βιβλίου εστιάζει στον ρόλο που ανέπτυξαν συγκεκριμένοι ηγέτες και, αξιοποιώντας επικουρικά της εργαλείο *voyan-tools*, επιχειρείται να αναδειχθεί πως η κυριαρχία των προσωπικοτήτων αποτυπώνεται νοηματικά, αλλά και γλωσσικά. Τέλος, μέσα από τις *Ιστορίες* επιδιώκεται η αποτύπωση των συμβάσεων, των κυρίαρχων ιδεών και των νοοτροπιών που διέπουν τις κοινωνίες των ελληνιστικών χρόνων, όπως διαφαίνονται και από τα ποικίλα πολιτικά συστήματα των κρατών της εποχής.

Ο Βασίλης Νάστος στο βιβλίο του αναδεικνύει ότι ο Πολύβιος οργάνωσε το αφηγηματικό του υλικό με ιδιαίτερη επιμέλεια και αρτιότητα, στοιχείο που έχει παραγνωριστεί σε μεγάλο βαθμό. Αξιοποίησε αφηγηματικά τις παραμέτρους που θεώρησε ότι διέπουν τη δομή, την οργάνωση και εξέλιξη της Ιστορίας αλλά και του κόσμου, στον οποίο ζούσε και τον οποίο περιέγραψε. Οι παράμετροι αυτοί είναι οι συμβάσεις, η προσωπικότητα και η τύχη.

Αλέξης Μιχαηλίδης

Λάρνακα, Υποψήφια πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης με πέρα από 4000 χρόνια συνεχούς ζωής και πολιτισμού

εκδ. Δήμος Λάρνακας, 2024, σελ.: 398, τιμή: 25,00 €

Η Λάρνακα μία από τις παλαιότερες πόλεις της Κύπρου, η αρχαία πόλη του Κιτίου υφίστατο τουλάχιστον από τον 13ο π.Χ. αιώνα, στις αρχές του οποίου ήταν ήδη οχυρωμένη με πλινθόκτιστο τείχος και πύργους από πελεκητές πέτρες. Στην ετεοκυπριακή αυτή πόλη, όπως και στις λοιπές παραθαλάσσιες πόλεις του νησιού, εγκαταστάθηκαν κατά τον 13ο π.Χ. αιώνα Μυκηναίοι έμποροι, ενώ λίγο αργότερα έφθασαν μαζικά οι Αχαιοί άποικοι. Οι Αχαιοί (Έλληνες) οργάνωσαν την πόλη σε βασίλειο όταν, σε σύντομο διάστημα, κυριάρχησαν επί των Ετεοκυπρίων και κατέστησαν η άρχουσα τάξη στον τόπο. Κατά τον 9ο π.Χ. αιώνα η πόλη αποικήθηκε και από Φοίνικες, που έφθασαν από τις απέναντι της ανατολικής Κύπρου ακτές της Φοινίκης. Πολύ σύντομα οι νέοι άποικοι υπερίσχυσαν και έθεσαν την πόλη υπό τον έλεγχό τους. Έκτοτε, όλοι οι βασιλιάδες του Κιτίου ήσαν Φοίνικες. Υπό την κυριαρχία τους, το βασίλειο του Κιτίου παρέμεινε μέχρι και το 312 π.Χ., οπότε και καταργήθηκε από τον Πτολεμαίο Α΄, ένα των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Το 58 π.Χ. κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους, ενώ κατά τα Βυζαντινά χρόνια η πόλη εξακολουθούσε να είναι γνωστή με την αρχαία της ονομασία: Κίτιον. Μάλιστα η αντίστοιχη επισκοπή εξακολουθεί μέχρι σήμερα να ονομάζεται επισκοπή Κιτίου. Από τότε όμως άρχισε να παρακμάζει η πόλη αυτή, που κατά την Αρχαιότητα ήταν τόσο σημαντική, και για ποιους λόγους;

Ένας μεγάλος σεισμός το 77 μ.Χ. κατέστρεψε την πόλη, η οποία ξαναχτίστηκε από την αρχή. Η σύγχρονη Λάρνακα γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη από το 1960 και μετά. Το 1974, εξαιτίας της εισβολής, έκλεισε το αεροδρόμιο της Λευκωσίας και χτίστηκε το διεθνές αεροδρόμιο της Λάρνακας, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα ακόμη μεγαλύτερη ανάπτυξη στην πόλη της Λάρνακας,

κάνοντάς τη σπουδαίο κόμβο για ταξίδια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Η σημερινή πόλη της Λάρνακας βρίσκεται κτισμένη στον χώρο όπου υπήρχε κατά την αρχαιότητα η πόλη του Κιτίου. Εξακολουθεί, να ζει στον ίδιο χώρο, μ' ένα μακρύ παρελθόν που χάνεται στα βάθη της προϊστορίας. Είναι μια από τις λίγες πόλεις στον κόσμο που έχουν τόσο μεγάλο παρελθόν.

Το βιβλίο του Αλέξη Μιχαηλίδη, γνωστού Κύπριου συγγραφέα Αλέξη Μιχαηλίδη και τ. αντιδημάρχου Λάρνακας είναι μια συνοπτική Ιστορία των τεσσάρων και πλέον χιλιάδων ετών της πόλης και εκδόθηκε με αφορμή την υποψηφιότητα της Λάρνακας για Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα για το 2030. Η συγκέντρωση από τον Μιχαηλίδη πολλών διάσπαρτων πληροφοριών, καθιστά το βιβλίο ένα χρονολογικό ιστορικό ευρητήριο. Ο συγγραφέας επιλέγει να κλείσει το βιβλίο του το 1957, όταν ο εκ Λάρνακος Γεώργιος Σμήνης, ως απεσταλμένος του πρόεδρου των ΗΠΑ Αϊζενχάουερ, έπεισε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο να δεχτεί την ανεξαρτησία της Κύπρου. Ελπίζουμε μελλοντικά θα προσφέρει στην έρευνα την Ιστορία της Λάρνακας από το 1957 έως την εποχή μας. Ο Αλέξης Μιχαηλίδης στη μονογραφία του αξιοποιώντας πλήθος πηγών προσφέρει στη βιβλιογραφία ένα μοναδικό έργο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί η έλλειψη αντίστοιχων έργων για άλλες κυπριακές πόλεις.

Νίκος Σ. Κανελλόπουλος

Στρατιωτικές επιχειρήσεις και τακτική του βυζαντινού στρατού (1204-1461)

Εκδ. Ασίνη, 2023, σελ.: 400, τιμή: 22,00 €

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατά τους ύστερους αιώνες της δεν ήταν πλέον μια από τις ισχυρές δυνάμεις. Είχε χάσει τον σημαντικό ρόλο που κατείχε τους προηγούμενους αιώνες. Αυτή η πραγματικότητα, η οποία είχε αντίκτυπο στις δομές του κράτους και στη λειτουργία της κοινωνίας, ήταν αισθητή και στη συγκρότηση και λειτουργία του στρατού. Παράλληλα, οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, και κυρίως στη δυτική Ευρώπη, είχαν αντίκτυπο, μεταξύ άλλων, στον τόπο διεξαγωγής του πολέμου. Οι δυνάμεις που εμπλεκόνταν δε μια μάχη ήταν πλέον, σε σύγκριση με το παρελθόν, αριθμητικά υποδεέστερες, βασιζόνταν, ως επί το πλείστον, οι ολιγάριθμες μονάδες βαριά οπλισμένων ιππέων, σε γρήγορες επιθέσεις έφιππων πολεμιστών και στη χρήση αλαφρά οπλισμένου ιππικού, κυρίως τοξωτών.

Το βυζαντινό κράτος κατά την ύστερη περίοδο επιβίωσής του διεξήγαγε ένα σχεδόν διαρκή αγώνα αποκατάστασης της κυριαρχίας του ή αναχαίτισης εξωτερικών επιβουλών. Παράλληλα οι Βυζαντινοί ενεπλάκησαν σε δυναστικές έριδες που προκάλεσαν σειρά εμφυλίων πολέμων. Κατά τις στρατιωτικές αναμετρήσεις εφαρμόστηκαν αρκετές διαφορετικές τακτικές. Σε γενικές γραμμές τα βυζαντινά στρατεύματα μάχονταν εφαρμόζοντας πολέμους φοράς σε συνδυασμό με την τακτική εφόδου των έφιππων τμημάτων (βαριά ή ελαφρά οπλισμένου ιππικού και ιπποτοξωτών). Σημαντική επίσης υπήρξε η επίδραση των Καταλών στην τακτική, η οποία συνίστατο κυρίως στον αυξημένο ρόλο που κλήθηκε να αναλάβει το πεζικό στο πεδίο της μάχης. Η τελευταία τακτική αποτελεί προανάκρουσμα της καθαρά αμυντικής στρατηγικής που υποχρεώθηκαν να ακολουθήσουν οι Βυζαντινοί, για να καταλήξουν, από το τέλος του 14ου αιώνα έως την Άλωση, στην εφαρμογή στατικής άμυνας υπό την προστασία των τειχών.

Η πολεμική τακτική των Βυζαντινών κατά τους ύστερους αιώνες χαρακτηρίζεται από διακριτά και κυρίαρχα χαρακτηριστικά, μεταβάλλεται, διαφοροποιείται και εξελίσσεται χρονικά αναλόγως του αντιπάλου, παρουσιάζει τάσεις προσαρμογής, υφί-

σταται επιδράσεις, ιδιαίτερα από τους Καταλούς και τη Δύση γενικότερα. Υπήρξε ικανοποιητική αλλά ισχυρότεροι παράγοντες συνετέλεσαν στη βαθμιαία αποδυνάμωση του βυζαντινού στρατού. Οι Βυζαντινοί δεν παρουσίασαν κάτι νεωτερικό ή πρωτότυπο στον τομέα της πολεμικής τακτικής, πλην όμως επέδειξαν προσαρμοστικότητα και εναλλαγή τακτικής κατά περίπτωση.

Ο Νίκος Ι. Κανελλόπουλος –επίκουρος καθηγητής Στρατιωτικής Ιστορίας στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων– στα τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου του αναλύει μάχες σε παράταξη, εκστρατείες και πολιορκίες, αναπτύσσει ζητήματα οργάνωσης και λειτουργίας του στρατού κυρίως την οργανωτική δομή, την επιμελητεία, την επάνδρωση, την εκπαίδευση, τον οπλισμό, παρουσιάζει τις τακτικές των αντιπάλων και τέλος αναλύει το είδος, την εξέλιξη της πολεμικής τακτικής και της πολιορκητικής τέχνης των Βυζαντινών. Ορισμένα από τα ερωτήματα που τίθενται και απαντώνται είναι ποιοι ήταν οι περισσότερο επικίνδυνοι και αποτελεσματικοί αντίπαλοι του Βυζαντίου και ποιοι οι λόγοι της στρατιωτικής αποτυχίας της αυτοκρατορίας.

Ο Νίκος Ι. Κανελλόπουλος αξιοποιεί με προσοχή και συστηματικότητα της πηγές και τη βιβλιογραφία με αποτέλεσμα να προσφέρει ουσιαστικά στην έρευνα της πολεμικής Ιστορίας. Με βάση το υλικό, και κυρίως στα πορίσματα στα οποία οδηγήθηκε για τις επιμέρους συγκρούσεις, οδηγείται σε συμπεράσματα για την τακτική του βυζαντινού στρατού κατά την ύστερη περίοδο της Ιστορίας του.

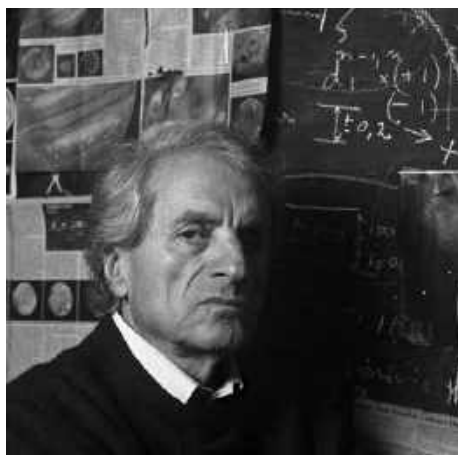
ΙΑΝΝΗΣ ΞΕΝΑΚΗΣ

(1922-2001)

Ανάμεσα στην πολιτική και στην καλλιτεχνική πρωτοπορία

Ο ΙΑΝΝΗΣ Ξενάκης γεννήθηκε το 1922 στη Βράιλα της Ρουμανίας, το 1932 ο πατέρας του τον στέλνει μαζί με τα αδέρφια του στην Αναργύρειο και Κοργιαλένειο Σχολή Σπετσών. Εκείνα τα χρόνια πήρε και τα πρώτα μαθήματα μουσικής. Παιδί ακόμα, μέσω των έργων του Ιουλίου Βερν και μιας εκλαϊκευμένης έκδοσης περί αστρονομίας, αρχίζει να ενδιαφέρεται για τις επιστήμες. Ακολουθως ανακαλύπτει την αρχαιοελληνική γραμματεία. Η εφηβεία του πρέπει να θεωρηθεί αποφασιστική: οι δύο σημαντικοί άξονες αναφοράς του, οι επιστήμες και η αρχαιότητα, είναι ήδη παρόντες. Από την άλλη πλευρά, είναι πολύ λιγότερο αποφασιστική αναφορικά με τη μουσική. Η πρώτη διαδρομή του μπορεί να περιγραφεί ως εποποιία.

Φοιτητής στην Αθήνα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, κομμουνιστής, εντάσσεται στην Αντίσταση και στο ΚΚΕ. Συμμετέχει στα Δεκεμβριανά, όπου τραυματίζεται σοβαρά από θραύσμα αγγλικής οβίδας και χάνει το μάτι του. Η εμπειρία αυτή εγγράφεται στο πρόσωπό του και στοιχειώνει το έργο του. «Για μένα η εκπληκτικότερη μουσική είναι αυτή των διαδηλώσεων που άκουσα στην Αθήνα», θα πει ο ίδιος. «Η ρυθμική σάρωση που μεταμορφώθηκε σε χαοτικό μίγμα ήχων και κραυγών, τραυματισμένοι και νεκροί

Ιάννης Ξενάκης, ο πολυσχιδής και πρωτόπορος συνθέτης, θεωρητικός της μουσικής, αρχιτέκτονας, μηχανικός και μαθηματικός.

σημαδεμένοι με όπλα, ριπές από σφαίρες, εκρήξεις, φώτα από πυρομαχικά που έμοιαζαν με πυροτεχνήματα. Αυτή η εξωπραγματική μουσική το καθιστούσε θέαμα. Ακόμη προσπαθώ να αναπαραγάγω τον ήχο που άκουσα όταν η σφαίρα χτύπησε στο πρόσωπό μου».

Ως φοιτητής στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών του Πολυτεχνείου διαβάζει πολύ, ιδιαίτερα τους διαλόγους του Πλάτωνα, και παθιάζεται όλο και περισσότερο με οτιδήποτε αφορά την αρχαία Ελλάδα. Το ξεκίνημά του χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία ενός συγκεκριμένου διανοητικού σύμπαντος.

Ο Ιάννης Ξενάκης με τον Μάνο Χατζιδάκι, στην Εβδομάδα Ξενάκη, 14-21 Σεπτεμβρίου 1975 (πηγή ksyme.org).

Για να αποφύγει τη Μακρόνησο, τον Σεπτέμβριο του 1947 φεύγει με πλαστό διαβατήριο στην Ιταλία, οπότε και καταδικάζεται ερήμην σε θάνατο για λιποταξία, ποινή που στη συνέχεια μετατράπηκε σε δέκα χρόνια φυλάκισης, ενώ ταυτόχρονα του στερεί την ελληνική του υπηκοότητα.

Από την Ιταλία, με την βοήθεια Ιταλών κομμουνιστών περνάει στη Γαλλία και το 1947 φτάνει στο Παρίσι, όπου εργάζεται ως αρχιτέκτονας δώδεκα χρόνια πλάι στον Λε Κορμπυζιέ, τον σημαντικότερο αρχιτέκτονα του μοντερνισμού, συμμετέχοντας στον σχεδιασμό των εμβληματικότερων έργων του. Το 1951 ένα στρατιωτικό δικαστήριο τον καταδικάζει «ερήμην σε δεκαετή κάθειρξη επίλιποταξία» και του αφαιρεί την ελληνική υπηκοότητα. Μετά την άφιξή του στη Γαλλία διατήρησε επαφή με πολλούς Έλληνες, όπως αποδεικνύει η αλληλογραφία του. Ωστόσο τη δεκαετία του 1950, δεδομένης της πολιτικής κατάστασης, δεν υπάρχει καμία ελπίδα επιστροφής.

Κατά τη δεκαετία του 1960 οι δεσμοί του Ξενάκη με την Ελλάδα ενισχύονται ακόμη περισσότερο. Η φήμη του εξαπλώνεται στους πολιτιστικούς κύκλους και είναι η εποχή που αναπτύσσεται στην Ελλάδα η σύγχρονη μουσική. Συμμετέχει σε πολλές δράσεις κατά της δικτατορίας. Τον Ιανουάριο του 1968 υπογράφει «Το κάλεσμα προς τους Έλληνες της Γαλλίας», ζητώντας από τον Ντε Γκωλ να αναλάβει δράση κατά της δικτατορίας. Συμμετέχει ή οργανώνει συναυλίες προς όφελος της αντίστασης.

Από το 1960 αφιερώνεται απόλυτα στη σύνθεση, έχοντας ολοκληρώσει μια σειρά πρωτοποριακών αρχιτεκτονικών κατασκευών που του είχε αναθέσει ο Λε Κορμπυζιέ. Αρχιτέκτονας της μουσικής, μελετά τον ρυθμό, τις συμμετρίες, τις περιστροφές, τις διαφορετικές κατευθύνσεις, τις επαναλήψεις, τον όγκο που γεννιέται χωροχρονικά. Πειραματίζεται με τη διάχυση του ήχου στον χώρο. Πολλαπλά ηχεία τοποθετούνται σε διαφορετικά σημεία. Οι μουσικοί βρίσκονται στο κέντρο και οι ακροατές ολόγυρα, ή το αντί-

θετο, ενώ συχνά παίζουν ενώ κινούνται. Η μουσική του οικοδομεί χώρους. «Η αρχιτεκτονική είναι παγωμένη μουσική», θα πει ο Γκαίτε· και ο ίδιος: «Μια μουσική σε κίνηση». Με πολυπολιτισμική ματιά, κοίταξε προς την Αφρική και την Ασία. Συνέθεσε για τύμπανα και ξυλόφωνα. Το 1969 η «Περσέφασσα» παίζεται στα ερείπια της Περσέπολης στο Ιράν από έξι μουσικούς κρουστών γύρω από το κοινό.

Ο Ξενάκης ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε ψηφιακά εργαλεία και υπολογιστή για να συνθέσει. Είναι ο εφευρέτης του UPIC, του πρώτου συνθεσάιζερ ήχου γραφικών, μιας μηχανής με την οποία συνθέτεις μουσική χωρίς να έχεις ιδέα από νότες και αρμονίες. Τα σχέδιά σου μετατρέπονται σε μουσική.

Στην πρώτη γραμμή της πιο ριζοσπαστικής νεωτερικότητας, λάτρης της ελληνικής αρχαιότητας και του Πλάτωνα, «γεννημένος είκοσι πέντε αιώνες αργότερα», όπως θα πει. Πολυσιχιδής και επαναστάτης. Συνθέτης, αρχιτέκτονας, μηχανικός, εμπνευστής της ηλεκτροακουστικής ψηφιακής μουσικής, αμφισβήτησε τις θεμελιώδεις αρχές των κύριων μεταπολεμικών μουσικών κινημάτων. Οραματίστηκε μεγάλονοα «βαγκνερικά» ου-τοπικά θεάματα. Τα 150 και πλέον έργα του βάζουν τα μαθηματικά σε πρώτο πλάνο, χρησιμοποιώντας ηχητικές μάζες ως πηγή ανήκουστων ηχοχρωμάτων. Εισάγει στις συνθέσεις του τη θεωρία των πιθανοτήτων και των συνόλων, εμπλέκει τη θερμοδυναμική, τη χρυσή τομή και την ακολουθία Φιμπονάτσι, σε μια αέναη προσπάθεια για καινοτομία. Η κάθε σύνθεση καθορίζεται κατά την εκτέλεσή της. Χώρος και χρόνος τέμνονται στο διηλεκές, δημιουργώντας ψηφιακά έργα τέχνης.

Τέχνη και επιστήμη μπλέκονται στα έργα του. Δεν γράφει μελωδίες, διαλέγει ήχους. Χρησιμοποιεί μαθηματικούς υπολογισμούς και εξερευνά ρυθμούς. Απορρίπτει το κοινό λεξιλόγιο της μουσικής, επινοεί δικό του, χρησιμοποιεί μιλιμετρέ χαρτί. Οι παρτιτούρες του δεν είναι παρά σχέδια. Σύννεφα από φύκια στον ωκεανό. Γραμμές που τέμνονται στον χώρο και στον χρόνο, πολλαπλασιασμοί και διαιρέσεις, κλίμακες που απογειώνονται εκστατικά. Γραφήματα εμποτισμένα με χρώματα, αποχρώσεις του μπλε και του πράσινου, κίτρινο φόντο και φούξια σημειώσεις. Τα «μουσικά του διαγράμματα», όπως και τα αρχιτεκτονικά του σχέδια, είναι έργα τέχνης.

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε από τους επίσημους κύκλους της πρωτοποριακής ευρωπαϊκής μουσικής, η φήμη του Ξενάκη άρχισε να εξαπλώνεται ραγδαία σε όλο τον κόσμο από το 1960 και μετά. Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι τον θάνατό του έμεινε στο προσκήνιο της σύγχρονης ευρωπαϊκής μουσικής, δίδαξε επί σειρά ετών στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης και συνέχισε να εργάζεται πάντα στο πλαίσιο της σχέσης μαθηματικών, μουσικής και αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας με έναν προσωπικό, πρωτοποριακό αλλά και μοναχικό τρόπο, αφήνοντας ανεξίτηλη τη σφραγίδα του στη σύγχρονη μουσική του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα. Πληγώθηκε από την Αριστερά, η οποία δεν αναγνώριζε τα σύγχρονα έργα τέχνης.

Ο Ιάννης Ξενάκης πέθανε στις 4 Φεβρουαρίου 2001. Η σορός του αποπεφρώθηκε στην υπόγεια κρύπτη του κοιμητηρίου Περ Λασέζ στο Παρίσι χωρίς θρησκευτική τελετή, σύμφωνα με την τελευταία επιθυμία του.

έως
50%

Εξοικονόμηση
Ενέργειας με
Θερμοπρόσοψη

Άμεση παράδοση σε όλη την Ελλάδα

baumarket.gr

Το επίσημο eshop της Μαθιός Πυρίμαχα

210 55 80 120-1
216 07 09 199

Φέρνουμε
τη μαγεία και τη χαρά
σε μικρούς και μεγάλους,
ακολουθώντας πιστά
τους κανόνες του παιχνιδιού και
δημιουργώντας έναν καλύτερο κόσμο.
Με σεβασμό, ακεραιότητα, ευθύνη,
ασφάλεια και, πάνω από όλα,
πολλά χαμόγελα!